

#

Hennattuja partoja

Ikääntyvät somalimiehet ryhmätoiminnassa

Hilkka Linderborg
Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva
lisensiaatintutkimus
Yhteisösosiaalityön erikoistumisala
Sosiaalitieteiden laitos
Helsingin yliopisto
Huhtikuu 2012

HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos
Tekijä □ – Författare – Author Linderborg, Hilikka Sisko		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Hennattuja partoja – Ikääntyvät somalimiehet ryhmätoiminnassa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalityön erikoistumiskoulutus, yhteisösosiaalityön erikoistumisala		
Työn laji – Arbetets art – Level Ammatillinen lisensiaatintutkimus	Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2012	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 109
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella sitä, minkälaisia merkityksiä yhteisösosiaalityön työmuotona järjestetyllä ryhmätoiminnalla on ikääntyville somalimiehille. Tutkimuksen kohteena on ryhmä yli 60-vuotiaita somalimiehiä, jotka asuvat eri puolilla pääkaupunkia. Tutkimuksen teoreettinen osuus pohjautuu Charles Taylorin tunnustamisen politiikasta esiintuomiin keskusteluihin. Tutkimus on luonteeltaan eksploratiivinen. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä diasporassa hajallaan asuvien ja pakon seurauksena elävien ikääntyvien somalimiesten osalta. Tutkimus sijoittuu yhteisösosiaalityön, etnogerontologisen ja etnis-sensitiivisen sosiaalityön tutkimuksen rajapintaan. Tutkimusaineisto on hankittu etnografiselle tutkimusotteelle tunnusmaisesti usealla eri tavalla: osallistuvalla havainnoinnilla vuosien 2008–2011 välillä, miesten kanssa käydyillä arviointikeskusteluilla, strukturoimattomilla jutusteluilla, avainhenkilön kanssa käydyillä keskusteluilla, seitsemälle miehelle tehdyillä teemahaastatteluilla ja osallistumalla ryhmän tekemiin retkiin ja muihin tapahtumiin. Aineistoa on kartutettu Somaliaa käsittelevillä lehtiartikkeleilla ja valokuvilla. Ryhmätoiminta on tarjonnut ikääntyville somalimiehille uusia sosiaalisia suhteita, ystäviä ja kontakteja olemassa olevien rinnalle ja menetettyjen tilalle. Suhteet mahdollistavat vuorovaikutuksen ympäröivään yhteiskuntaan, joka on peruslähtökohta dialogisuudelle ja sitä kautta saatavalle tunnustamiselle. Ryhmän sisäinen vuorovaikutus ja yhteistoiminta ovat lisänneet miesten keskinäistä oma-aputoimintaa, jolloin autettavista on tullut auttajia ja auttajista autettavia. Ryhmätoiminta on auttanut miehiä säilyttämään arvokkuutensa tuoden elämään rytmiä ja uutta sisältöä aikaisemman passiivisemmän arjen tilalle. Ryhmätoiminta on mutkaton ja vähän resursseja vaativa yhteisösosiaalityön työmuoto, jota tulisi entisestään hyödyntää. Toiminta antaa miehille uusia elämyksiä ja kokemuksia siitä, että on tarvittu ja kunnioitettu. Ryhmätoiminta auttaa näkemään ikämiehet yksilöinä omine osaamisineen, mieltymyksineen ja luonteenpiirteineen.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Somali, mies, ikääntyvät, muslimi, yhteisö, ryhmätoiminta, etnografia.		

HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Faculty of Social Sciences		Laitos – Institution – Department Department of Social Research
Tekijä □ – Författare – Author Linderborg, Hilikka Sisko		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Henna Dyed Beards – Ageing Somali Men in Group Activities		
Oppiaine – Läroämne – Subject Specialized Area of Social Work; Community Social Work		
Työn laji – Arbetets art – Level Professional licentiate thesis	Aika – Datum – Month and April 2012	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 109
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
The study examines the meanings of group activities, organized as community social work, for ageing Somali men. The study focuses on a group of men aged 60 and over living in different parts of Helsinki metropolitan area. The theoretical part of the study is based on Charles Taylor's essay The Politics of Recognition. The study is exploratory in nature. Its aim is to increase understanding of the situation of older Somali men living in forced diaspora. As research, the study is located on the interface of community social work and ethno-gerontological as well as ethnically sensitive social work. The research was carried out using ethnographic approach and different data collection methods: participant observation during 2008 to 2011, half-structured interviews with seven Somali men, discussions with a key person, a language teacher and voluntary workers, and collecting relevant newspaper articles and photos. The study results show that group activities have offered older Somali men new social relations, contacts, friends and peer support - in whole new opportunities for dialogue which is essential for their need of recognition. Interactions within the group have made the roles of helper and the one who is helped interchangeable. Furthermore the group activities have helped the men to sustain their dignity and self-esteem. Activities have also brought daily rhythm and variation to their otherwise passive everyday lives. The organized group activity is a simple but effective form of community social work that does not require many resources and should be utilized further. Activities provided the men with new experiences and feelings of being needed and respected. Group activities can also help us see men as individuals with their particular skills, preferences and personalities.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Somali, men, ageing, Muslim, community, group activity, ethnographic,		

HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Faculty of Social Sciences		Laitos – Institution – Department Department of Social Research
Tekijä □ – Författare – Author Linderborg, Hilikka Sisko		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Gar Guduudan. Odayaasha soomaliyeed iyo habwadaashqeeyntooda.		
Oppiaine – Läroämne – Subject Specialized Area of Social Work; Community Social Work		
Työn laji – Arbetets art – Level Professional licentiate thesis	Aika – Datum – Month and Abriile 2012	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 109
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
Ujeedada cilmibaaristan waxeey tahey in lagu ugaado faaiidada ay u leedahey odayaasha Soomaalidda dhanka waxqabadka wadajirka ah. Cilmibaaristo waxa ay ku koobneet ama u gaar aheeyd odayaasha soomaalidda ah oo ka weyn 60 jir, kuna nool wadankan gaarahaan caasimadda iyo hareeraheeda. Cilmibaaristo waxaa lagu falanqeynayey sida ay wadashaqeynta wadajirka ah u caawineeyso isfahamka, wada shaqeynta iyaga dhexdooda iyo mujtamaca dibedda oo iyaga ka baxsan. Cilmibaaristo waxeey ku saleysantahey tiyooriyada Charles Taylor oo qeexeysain siyaasadda lagu soo bandhigikaro doodaha. Cilmibaaristani waa mid xaqiiqadoon ah. Ujeedaduna ay tahey in la kordhiyo fahamka dadka soomaaliyeed oo waaweeyn ee dibedda u soo guurey, kuwaasoo waliba qaxii ka dib ku kala firdhey dunida dacalladeeda. Cilmibaaristan waxeey ka turjumeysaa cilmiyadda loo kala yaqaan sosiaalka, duqoowga, iyo "Etnosensitiivinen" oo macnaheedu yahey qaabiladda shaqsiga ah oo sharafta iyo ixtriaamka ku dhehantahey. Cilmibaaristo waxaa lagu ururiyey habka la yiraahdo "Etnography" waxa uuna ka koobna ka qeybgalo loogu kuurgalayo sanadahii 2008–2011. Odayaashaas ayaa hadana wareeysi noocyo badan leh oo marar badan lala yeeshey, waxaa kale oo la wareestey dad xogogaal ah (avainhenkilöt). Todoba ka mid raggaasi wareesi gaar ah ayaa lala yeeshey, waxaa kale oo lagala qeybgaley booqashooyin meela badan noo raaceyn, iyo meelo maalinjoog ah "leiri". Cilmibaaristan waxaa kale oo lagu dhameeystirey sawiro iyo qoraallo hore looga qorey Soomaalidda. Waxwadaqabsiga waxa uu u sahley odayaasha soomaaliyeed in ay yeeshaan asxaab ayna dad cusub oo u badaley dadkii ay hore u dhumiyeen. Xariirkaas waxa uu kale u sahley in ay la qabsadaan umadda ay ku dhexnoolyahiin. Kooxdan cilmibaaristo lagu sameeyey waa ay korortay wada shaqeyntooda iyo iscaawinadda dhexdooda. Kooxdan wadashaqeyntu waxa kale ay ka caawisey in ay qiimahoodu iyo qaayahoodii soo celiso, iyaga oo heley fursad waqti habeeysan oo noloshoodu ku dhisaan, iyo in ay heleen hab ay waqtigooga si wanaagsan uga faaiideystaan. Koox u wadashaqeyntu waa hab fudud oo aan u baahneeyn qarash badan kaasoo hab shaqo u noqonkara sooshaalku, habkaasoo u baahan in si fiican looga faaiideeysto. Habkan wadashaqeynta ku dhisan waxa ay u sahleesaa nolol iyo tijaabo nololeed cusub oo ka tarjumeysaa in ay yihiin dad loo baahanyahey, lana qadarinayo. Waxaa kale ay dadka kale ka caawineysaa in ay arkaan in odayaashu shaqsi ahaan ay u leeyihiin xirfad aqoon, waxyaabaha ay xiiseynayaan iyo asalbuurkoodii hore.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Soomaali, ragga, gabowga, muslin, umadda, wadashaqeynta, "etnography".		

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	7
2	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	16
3	RYHMÄTOIMINTA KÄYNTIIN.....	18
3.1	Aloite ryhmän perustamisesta	18
3.2	Sisällissodan ”nomadit”	21
3.3	Kentälle pääsy	25
3.4	Verkostoja ja ”mykkää” dialogia.....	30
3.5	Yhteisöllisyyden ja kotoutumisen lähtökohtia	32
4	ETNOGRAFIA TUTKIMUSMENETELMÄNÄ.....	35
4.1	Etnografian periaatteita	35
4.2	Tutkimus ja tulkkaus	43
4.3	Kenttäpäiväkirja	45
4.4	Tutkimuksen metodiset haasteet ja etiikka.....	50
4.5	Aineiston analyysi	54
5	RYHMÄTOIMINNAN SISÄLLÄ	56
5.1	Yhdenvertaisuutta ja erojen tunnustamista.....	56
5.2	Kokoontuminen yhtenä miehenä.....	62
5.3	Tapaamisten luonne.....	65
5.4	Yhteisösoseaalityöllä erojen tunnustamiseen.....	68
5.5	Kotoutumisesta.....	71
5.6	Ryhmätoiminta ja osallisuus	73
5.7	Ikä haasteena ja mahdollisuutena	78
5.8	Oman elämän asiantuntijoita	83
5.9	Uskonto rytmittää	86
5.10	Miehen muuttunut asema	88
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA.....	93
	LÄHTEET.....	100

KUVA- JA KUVIOLUETTELO

KUVA 1. Mөлkkytturnaus somalimiehet vastaan suomalaismiehet

KUVA 2. Somalian kartta ja maan sijainti Afrikan sarvessa

KUVA 3. Kiitos-kortti joulukuulta 2011

KUVIO 1. Somaliaa äidinkielenään puhuvien miesten ja naisten väestön kasvu Suomessa vuosina 1991–2010

KUVIO 2. Yli 60-vuotiaiden somaliaa äidinkielenään puhuvien miesten määrän kehitys Suomessa ikäryhmittäin vuosina 1991–2010

1 JOHDANTO

Qof wax ku siiyaa badan, qof kula taliyaase yar. There are many people who will give you things, but few who can give you good advice (counsel is so more important than any other thing, so he who helps you with sound advice is more helpful than others who give you material things and one has to take and keep that advice dearly). (Diiriye 2006, 143.)

Eletään marraskuuta 2010, ja alkamassa on epävirallinen Mөлккyturnaus. Iäkkäät yli 60-vuotiaat somalimiehet ovat leikkimielisesti ottamassa mittaa ikäisistään suomalaismiehistä. Kisa pääsee alkamaan, kun Somalian joukkue saapuu paikalle. Suunniteltu aloitus viivästyy hieman, koska keskipäivän tärkeä rukoushetki osuu juuri samaan aikaan. Asialla ei toisaalta ole merkitystä, koska myös suomalaisjoukkue on yhä vajaalukuinen. Alkamassa oleva ottelu on suomalaisen miesjärjestön ideoima ja toteutetaan yhdessä taustaorganisaationi Vanhustyön keskusliitto kanssa. Tapahtumaa todistamaan on kutsuttu paikalle maamme suurimman päivälehdän toimittaja mukanaan valokuvaaja.

Sää suosii ja aurinko paistaa. Joidenkin somalimiesten hennatut parrat leiskuvat myöhäissyksyn harmautta haastaen. Somalijoukkue on lukumäärältään ylivoimainen suomalaisjoukkueeseen nähden, eikä asiaa paranna se, että yksi suomalaismiehistä istuu pyörätuolissa. Tasaväkisemmän joukkueen muodostamiseksi yksi somalimiehistä siirtyy oma-aloitteisesti suomalaisjoukkuetta vahvistamaan. Saman tekee myös miesjärjestön edustaja toisen toimiessa ottelun tuomarina.

KUVA 1. Mөлккyturnaus somalimiehet vastaan suomalaismiehet. (Valokuva: Hilikka Linderborg)

Ottelun aluksi käydään pelin säännöt läpi, sillä Somalian joukkue tekee ensimmäistä kertaa tuttavuutta Mөлккy-pelin kanssa. Miesten suomen kielen opettaja käyttää tilaisuutta hyväkseen ja teroittaa ”pojilleen”, joiksi hän miehiä kutsuu, miten sääntö-

sana taipuu yksikkö- ja monikkomuodossa. Ryhmätoiminnassa hyväksi havaittu toiminnallinen opetusmetodi kaikuu tällä kertaa kuuroille korville, sillä into on kova päästä varsinaiseen asiaan. Ottelun aikana suomen-, somalian-, englannin- ja italiankieliset kannustushuudot raikuvat: ”*Very good!*”, ”*Molto bene!*”, ”*Hyvä Suomi!*” ja ”*Mamma mia!*”. Kannustushuudot kertovat elämästä diasporassa, hajallaan pakon seurauksena, ja Somalian menneisyydestä eurooppalaisten maiden siirtoma-alueena. Pistelaskutavan selviytyttyä yksi somalijoukkueen ikämiehistä laskee päässä laskuna nopeammin joukkueensa muuttuvan pistetilanteen kuin kirjuri toimiva suomalaisnuorukainen paperia ja kynää apunaan käyttäen. Tosin somalimiehen etuna on hänen vuosien kokemus kauppianaan toimimisesta entisessä kotimaassaan. Mölkkykisan voittoon kipuaa lopulta Somalian joukkue, ja ”*Hyvä Somalia!*” huutojen jälkeen siirrytään sisätiloihin nauttimaan yhteiset voittokahvit. Toimittaja tekee muistiinpanonsa ja valokuvaaja saa kuvansa.

Olen innoissani. Uutiskynnys on ylitetty ja turnausjuttu on seuraavan päivän lehdessä. Juttu on pieni ja mukana on myös kuva ottelun tiimellyksestä (Kuva 1.). Odotan malttamattomasti miesten seuraavaa ryhmätapaamista päästäkseni näyttämään heille kyseistä lehteä. Ryhmään saavuttuani hämmästykseni on melkoinen, koska vastassani ei olekaan asiasta yhtä innostuneita miehiä. Pettyneet ilmeet kielivät, että jokin on hullusti. Miehet tuskin edes vilkaisevat mukanaani tuomaa lehteä. Otaksun syyn johtuvan julkaistusta valokuvasta, joka kenties on otettu kysymättä lupaa joltakin mieheltä. Toisaalta se ei voi olla selityksenä, sillä lupa oli varmistettu hyvissä ajoin. Yritin epätoivoisesti selittää miten teksti on kirjoitettu positiivisesti ja miehiä kunnioittaen. Lopulta syy selviää. Miehet olivat saaneet kuulla pilkallisia kommentteja oman somaliyhteisönsä jäseniltä ottelun lopputuloksesta. Lehtikuvan perusteella heidän ”reilun pelin” voittonsa oli kyseenalaistettu. En vielä kukaan ymmärtänyt, mutta lopulta miehet selittivät todellisen närkästymisensä syyn. Heidän saavuttamansa voitto oli muiden silmissä mitätöitynyt, koska samaan kuvaan oli suomalaisten joukkueesta kelpuutettu vain pyörätuolimies. Kuva oli tulkittu siten, että miesten voitto perustui murskaavaan ylivoimaan eikä heidän taitoihinsa.

Miesten omanarvontunto ja miehisyydet olivat saaneet vakavan kolauksen. ”*We are strong men!*” jyrähti yksi miehistä. ”*Haluamme otella vertaisiamme vastaan!*” totesi toinen. Oletin, että miehet olisivat saaneet julkaistun jutun myötä sekä valtaväestön

että oman yhteisönsä taholta tunnustusta ja hyväksyntää, mutta saivatkin osakseen nöyryytystä ja ivallisia kommentteja. Asiaa pahensi erityisesti, että heidän korviinsa kantautuneet kyseenalaistavat kommentit olivat tulleet odottamattomalta taholta – oman yhteisön sisältä.

Kanadalainen Charles Taylor (1995b), yksi aikamme merkittävistä filosofiista, on esseessään *The Politics of Recognition* (Tunnustamisen politiikka) todennut, että identiteettimme (yksilö tai ryhmä) muodostuu osittain toisten tunnustamisen kautta. Jos tunnustaminen puuttuu tai kyseessä on vääränlainen tunnustaminen, yksilö tai ryhmä ihmisiä saattaa kokea vahinkoa, tuskaa ja sortoa. Taylor toteaa, että identiteettimme määrittelee ”keitä” me olemme ja ”mistä olemme kotoisin”. Sellaisenaan se antaa taustan, jota vasten tarkasteltuina mieltymyksemme, mielipiteemme ja pyrkimyksemme ovat ymmärrettävissä (Taylor 1995a, 63). Identiteetti on ihmisen tapa käsittää, mikä pohjimmiltaan luonnehtii häntä ihmisenä. Identiteetin rakentumisen näkökulmasta identiteetti voi muovautua tai vaurioitua vuorovaikutuksessa tärkeiden läheistemme kanssa. Tunnustamisen kieltäminen tai vääränlainen tunnustaminen voivat aiheuttaa pahoja haavoja yksilölle. Vääränlaisessa tunnustamisessa on kyse valheellisen, rajoittuneen, nöyryyttävän, halventavan tai halveksivan asenteen tai katseen heijastamisesta yksittäistä ihmistä tai ryhmää kohtaan. (Taylor 1995a, 77; Taylor 1995b, 37.)

Edellä kuvaamassani episodissa somalimiehet saivat osakseen Taylorin kuvaamaa tunnustamista, joka aiheutti heille vähintäänkin harmia ja jonkinasteista omanarvontuntoa nakertavaa mielipahaa. Erityisen merkitykselliseksi miesten kokema nöyryytys johtui siitä, että he oikeasti voittivat reilulla pelillä ja taidoillaan, mutta sen tunnustaminen mitätöitiin somaliyhteisön sisällä.

Taylorin mukaan tunnustaminen pitää olla rehellistä. Se ei saa olla vain muodollinen kohteliaisuus, jonka olemme toisillemme velkaa. Tunnustaminen on yksi elintärkeä inhimillinen tarve. Sisäisesti rakennettu omaperäinen ja henkilökohtainen identiteetti ei sen sijaan nauti mitään tunnustusta apriorisesti. Tunnustus saavutetaan kanssakäymisessä muihin ihmisiin, ja siinä yrityksessä joko onnistutaan tai epäonnistutaan. (Taylor 1995b, 76.)

Taylorin mukaan monikulttuuristumisen vuoksi valtion on pyrittävä luomaan politiikkaa, joka sekä sallii erilaiset kulttuurit että tunnustaa kaikkien kulttuuristen ryhmien yhtäläiset arvot. Tunnustamisen politiikka tarvitsee yhteiskunnan rakenteellisten instituutioiden tietoista toimintaa, joka ottaa erot huomioon. Poliittisten päätösten pohjalta tehtyjen esitysten tai rajoitusten avulla tähdätään kollektiiviseen tavoitteeseen kulttuurin selviytymiseksi. Tunnustamisen politiikan keinojen kautta eri kulttuurisille ryhmille tarjoutuu mahdollisuus puolustautua ja tulla tunnustetuiksi. Tunnustamisen politiikan tavoitteena on tarjota politiikkaa, joka ei rakennu ihmisten luokkataustojen, rodun, etnisyyden, sukupuolen tai kansalaisuuden pohjalle, vaan demokraattiselle kansalaisuudelle, jossa yksilöillä on samat oikeudet, mahdollisuudet ja vastuut.

Työurani kautta olen saanut seurata läheltä Suomen muuttumista melko homogeenisestä maasta entistä heterogeenisemmaksi ja monikulttuurisemmaksi yhteiskunnaksi. Somalialaisten Suomeen muutto alkoi vuonna 1990, ja vuotta myöhemmin aloitin työt pakolaissosiaalityöntekijänä pääkaupungin maahanmuuttajapalveluissa. Pakolaisten vastaanottokeskuksiin majoitettujen ensimmäisten somalipakolaisten kuntiin sijoittaminen osui myös näihin vuosiin. Maahanmuuttajapalveluiden tehtävänä oli tarjota vastaanottopalvelut kuntaan sijoitetuille pakolaisille ja inkeriläisille paluumuuttajille. Vastaanottopalvelut tarkoittavat asuntojärjestelyitä, toimeentulotukea, yhteiskuntatietoutta ja suomenkielen kurseille ohjaamista tavanomaisen yksilö- tai perhekohtaisen sosiaalityön lisäksi. Pääkaupunkiseutu ja erityisesti Helsinki vastaanotti jo tuolloin merkittävän osan oleskeluluvan saaneista somaleista.

Runsaan 20 vuoden kuntatyöjakson jälkeen siirryin kolmannen sektorin palvelukseen Vanhustyön keskusliittoon, jossa olen viimeisten yhdeksän vuoden ajan työskennellyt ikääntyvien maahanmuuttajien erityiskysymysten parissa. Toimintaa rahoittaa Raha-automaattiyhdistys.

Olin jo ennen tutkimustehtävääni tarttumista pohtinut Suomeen muuttaneiden ikääntyvien maahanmuuttajien tilannetta ja olosuhteita. Pro gradu -tutkielmani vuodelta 2007 käsitteli venäjänkielisten omaishoitajien kokemuksia muistisairaiden omaistensa hoitamisesta (Linderborg 2007). Aineistoa ja materiaalia kartuttaessani selvisi, miten niukasti Suomessa tehtyä ikääntyviin maahanmuuttajiin kohdistunutta

tutkimusta on tarjolla. Somalitaustaiset henkilöt ovat kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana tulleet tutuiksi monin eri tavoin; asiakkaina, asioimistulkkeina, kollegoina, yhteistyökumppaneina ja ystävinä, mikä osaltaan on herättänyt kiinnostukseni heidän tilannettaan kohtaan, joten tutkimuksella on lisäksi henkilökohtaista relevanssia.

Tarkoitukseni on tutkia pääkaupunkiseudulla asuvia yli 60-vuotiaita somalimiehiä. Tavoitteenani on tarkastella sitä, minkälaisia merkityksiä yhteisösosiaalityön muotona järjestetyllä ryhmätoiminnalla on ikääntyville somalimiehille. Tutkimuskohteena oleva ryhmä koostuu 12–15 pääkaupunkiseudulla asuvasta somalimiehestä, jotka osallistuvat kerran tai kahdesti viikossa järjestettyyn ryhmätoimintaan.

Ikääntyvien somalimpiesten ryhmässä opiskellaan suomen kieltä opettajan ja vapaaehtoistyöntekijöiden johdolla. Opetuksen lomassa keskustellaan ajankohtaisista asioista. Pääpaino ei ole suomen kielen oppimisessa vaan sosiaalisissa suhteissa – miesten keskinäisessä dialogissa, dialogissa opettajaan, vapaaehtoisohjaajiin, talon muihin kävijöihin, henkilökuntaan ja ympäröivään yhteiskuntaan ja minuun tutkijana. Opetustunnin jälkeen miehet nauttivat kahvia tai teetä, ja näiden tuokioiden aikana käydyt keskustelut liittyvät miesten omiin kiinnostuksen kohteisiin. Kahden tai kolmen tunnin tapaamisiin osallistuu kahdesti viikossa keskimäärin 6–10 miestä. Kokoonpano vaihtelee miesten henkilökohtaisista tilanteista riippuen. Joku saattaa olla sairaana, jollakin on aika varattuna lääkäriin, sosiaalipalvelutoimistoon tai hän on jostain muusta syystä estynyt. Varma miesten osallistumisaktiivisuuteen vaikuttava tekijä on kulloinkin vallitseva sää. Sateinen päivä tai pakkanen ei vähennä osallistumista, mutta jos kadut ovat liukkaan jään peitossa, osallistumisprosentti vähenee.

Tutkimusaineistoni olen hankkinut osallistuvalla havainnoinnilla osallistuessani somalimpiesten ryhmätoimintaan vuosien 2008–2011 aikana. Pääaineisto koostuu havaintojeni pohjalta tehdyistä kenttämuistiinpanoista, yksittäisistä ja spontaaneista dialogeista miesten, tilojen muiden käyttäjien, kuten suomen kielen opettajan, vapaaehtoisohjaajien, talon muiden käyttäjien tai työntekijöiden kanssa. Lisäksi tein marraskuun 2009 ja tammikuun 2010 välillä puolistrukturoidut teemahaastattelut seitsemälle miehelle. Haastateltavien lukumäärä johtui kahdesta eri syystä. Haastattelin tänä aikana kaikki silloin ryhmätoimintaan osallistuneet miehet, jotka suostuivat haastateltavikseni. Toiseksi haastattelut soviteltiin siten, että ne toteutettiin käyttämäni

ulkopuolisen tulkin työ- ja matkustusaikataulujen mukaan, koska halusin käyttää samaa tulkkia kaikkien haastateltavien kanssa. He, jotka eivät tämän jakson aikana osallistuneet ryhmätoimintaan, jäivät varsinaisten teemahaastattelujen ulkopuolelle. Tämä ei silti tarkoita sitä, että olisin keskittänyt havaintoni vain haastattelemiini henkilöihin.

Ryhmätoimintaan on vuosien 2008–2011 aikana osallistunut 20–25 miestä. Ryhmään on tullut uusia miehiä osan jäädessä pois. Usealla eri tavalla kerätty aineisto mahdollistaa aineiston monipuolisen tarkastelun. Alasuutarin (1994, 74) mukaan aineistosta nousevia ilmiöitä on pystyttävä käänteleämään ja katselemaan usealta eri syrjältä ja problematisoimaan itsestään selviä näkökulmia. Useiden erilaisten aineistojen kerääminen mahdollistaa aineistojen trianguloinnin, jolloin puhutaan aineiston kolmiomittauksesta. Jos eri aineistot johtavat samaan tulkintaan, sen uskotaan edistävän tutkimuksen luotettavuutta ja lisäävän varmuutta siitä, että tulkinnat ovat oikeansuuntaisia. (Eskola & Suoranta 2008, 68–69.) Vapamuotoiset haastattelut ja keskustelut muodostavat osallistuvassa havainnoinnissa tärkeitä tiedon lähteitä (Kvale 1997, 94), mikä osoittautui paikkansa pitäväksi myös omassa tutkimuksessani. Etnografisessa havainnoinnissa tutkijan läsnäolo kentällä on aina osallistumista johonkin, mutta tapa ja intensiteetti, jolla tutkija osallistuu yhteisön toimintaan voivat vaihdella. Aineisto koostuu seuraavasti:

- Osallistuva havainnointi (ryhmätoiminta, retket, tutustumiskäynnit) (2008–2011)
- Kenttäpäiväkirja
- Puolistrukturoidut teemahaastattelut (11/2009 – 1/2010)
- Ryhmähaastattelut (palaute- ja arviointikeskustelut), ”strukturoimattomat” jutustelut, ”roikkumiset” ryhmässä, sukulaiset (tytär, poika, vaimo) ja muut ryhmässä vierailleet.
- Avainhenkilöni kanssa käydyt keskustelut
- Helsingin Sanomat – Somaliaa käsittelevät lehtiartikkelit (2009–2011)
- Valokuvat (ryhmätoiminta, retket, tapahtumat jne.)
- Muu aineisto (artikkelit, kirjallisuus)

Tutkimustani voi luonnehtia eksploratiiviseksi. Tarkoitukseni on kuvailla ja tarkastella vähän tutkittua aihetta ja nostaa esiin uusia näkökulmia. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä ikääntyvien maahanmuuttajamiesten tilanteesta. Uskon, että lisääntynyt tieto auttaa palvelujärjestelmämme huomioimaan tämän uuden ja meille entuudestaan vieraan ikääntyvän ryhmän erityispiirteet ja sen tuomat tarpeet ja

kehittämään uusia ratkaisuja palveluvalikkoomme. Vieraan pelon (ksenofobia) tai vieraan ihailun (ksenofilia) sijaan on hedelmällisempää tarkastella, kuinka voisimme elää niin vanhojen kuin uusienkin erojen kanssa rinta rinnan. Tavoitteena tulisi pikemminkin olla tasapainon löytäminen vieraan torjumisen ja vieraan ihailun väliltä. (Lehtonen & Löytty 2003, 12–13.) Toivon, että lisääntynyt tieto iäkkäiden somalimpien iloista ja murheista auttaa hälventämään somalimyyttiä ja lieventämään ennakkoluuloja puolin ja toisin, sillä useiden eri tutkimusten mukaan somalit ovat Suomessa kokeneet muihin maahanmuuttajaryhmiin verrattuna eniten syrjintää ja rasismia. Syrjintä ei tunnista eikä kunnioita ikärajoja.

Useimmat Suomessa tehdyt maahanmuuttajia käsittelevät tutkimukset kohdentuvat maahanmuuttajuuteen tai pakolaisuuteen (Huttunen 2002; Pentikäinen 2005), nuorempiin sukupolviin, lapsiperheisiin (Ikäläinen, Martiskainen & Törrönen 2003), lastensuojeluun (Anis 2008), tyttö- tai poikatutkimuksiin (Hautamäki 2004; Niemelä 2006), parisuhdeväkivaltaan (Hartikainen 2005), kotoutumiseen tai työllistymiseen (Forsander, Ekholm, Hautamäki, Ali, Alitolppa-Niitamo, Kyntäjä & Cuong 2001) ja terveyteen (Hassinen Ali-Azzani 2002). Ruotsissa vuonna 2001 valmistunut Kuosmanen väitöskirja suomalaisten siirtolaismiesten elämästä ja sosiaalisista urista, käsittelee maahanmuuttajuutta mies-näkökulmasta. Kirja valottaa erilaisten taustojen merkitystä miesten kamppailussa sosiaalisista positioista ruotsalaisessa yhteiskunnassa. (Kuosmanen 2001.)

Maahanmuuttajamiehiä käsittelevää tutkimusta löytyy Suomessa vähän, ja vaikuttaa siltä, kuin miestutkimus olisi jäänyt tutkimukselliseen katvealueeseen.

Maahanmuuttajamiesten tilanne ikänäkökulmasta tarkasteltuna kiinnostaa minua erityisesti, koska aikaisempien tutkimusten mukaan varsinkin maahanmuuttajamiehen rooli muuttuu merkittävästi uuteen yhteiskuntaan sopeutumisprosessissa (Mölsä 2008, 64–66; Tiilikainen 2003).

Somali sanalla viitataan kansallisuuteen ja etniseen ryhmään, mutta käytettäessä somalialainen sanaa, joka on muodostettu valtion nimestä, viitataan Somalian valtion kansalaiseen tai asukkaaseen. Somaliväestöä elää Somalian ulkopuolellakin ja erityisesti naapurimaissa. (Kotimaisten kielten keskus 2001.) Käytän tässä tutkimuksessa ”somali” ja ”somalialainen” sanoja synonyymeina. Somali termiä käyttäessäni viitataan sekä kielelliseen että etniseen taustaan ja henkilöön, jolla saattaa

olla joko Suomen tai Somalian kansalaisuus. Kansalaisuudella sinänsä ei tässä tutkimuksessa ole merkitystä, sillä painotukseni on pikemmin henkilöissä, joiden äidinkieli on somalia ja jotka asuvat pysyväisluonteisesti Suomessa.

Ikääntyvällä miehellä tarkoitan yli 60-vuotiasta henkilöä. Tarkkaa määritelmää sille, kuka on ikääntyvä maahanmuuttaja, ei ole olemassa, mutta kansainvälisissä tutkimuksissa 50+ ja 55+ -ikärajat ovat käytetyimmät. Mölsän (2008) mukaan Somaliassa vanhuus alkaa, kun henkilö ei enää jaksa tehdä työtä tai kun nainen ei enää pysty synnyttämään lapsia. Tarkkaan syntymäaikaan perustuvalla iällä ei ole ollut merkitystä, sillä ikää tai ikääntymistä ei ole institutionalisoitu. Kronologinen ikä ei ole merkittävä asia ihmiselle itselleen eikä yhteiskunnalle, koska vastuu vanhusten huolehtimisesta on perheillä. (Mölsä 2008, 63–64; Niklasson 1997, 16.)

Ryhmätoiminnalla tarkoitan miesten kahdesti viikossa tapahtuvia avoimia, ohjattuja ja vapaaehtoisuuteen perustuvia tapaamisia, joissa miehille on tarjolla suomen kielen opetusta ja vapaamuotoista seurustelua. Wikipedian mukaan diaspora tarkoittaa suoraan kreikan kielestä käännettynä hajaannusta ja hajallaan asumista (www.wikipedia.fi). Mitä minä diasporalla tarkoitan, on yhteneväinen Brubakerin (2005, 5) tekemän kolmitasoisen määritelmän kanssa. Diasporalla tarkoitan somalien hajaannusta yli valtion rajojen joko pakotetusti tai muulla tavoin traumaattisesti, kotimaa-orientoituneisuutta joko todelliseen tai kuviteltuun kotimaahan ja siteiden ylläpitämistä jopa yli sukupolvien.

Tutkimuksen toisessa luvussa kuvaan tutkimustehtävää ja käyn läpi tutkimuksen asemaa yhteisösozialiteetin, etnis-sensitiivisen ja etnogerontologisen sosiaalityön tutkimuksen rajapinnassa. Kolmannessa luvussa kuvaan, miten ryhmätoiminta käynnistyi. Samalla käyn läpi Somalian taustaa pakolaisuutta tuottavana maana ja tekijöitä, jotka johtivat minut tutkimaan juuri ikääntyvien somalimpiesten ryhmätoimintaa. Neljännessä luvussa kuvaan perustelujani laadullisen lähestymistavan valinnalle ja jatkan siitä, mitä käyttämäni etnografinen tutkimusmetodi tarkoittaa yleensä ja erityisesti tässä tutkimuksessa. Samalla esittelen tutkimusaineistoa, pohdintoja aineiston analysoinnista, tutkimuksellisen lähestymistavan haasteista ja kerron lyhyesti miten olen aineistoa analysoinut. Viidennessä luvussa syvennyn ensin keskusteluihin tunnustamisen politiikasta ja sen jälkeen esittelen tutkimukseni tuloksia.

Kuudennessa ja viimeisessä luvussa ovat tutkimuksen johtopäätökset, pohdinnat ja ehdotukset jatkotutkimuksia ajatellen.

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Barasho yari waa bil seddaxaad. Little knowledge is dangerous. (Diiriye 2006, 169.)

Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella sitä, millaisia merkityksiä yhteisösosiaalityön työmuotona järjestetyllä ryhmätoiminnalla on ikääntyville somalimiehille. Vaikka käytän ikääntyvä somalimies käsitettä, pyrin silti hahmottamaan sitä, miten haastatteleman miehet itse määrittelevät itsensä. Tutkimukseni kohteena ovat yli 60-vuotiaat somalimiehet, jotka asuvat eri puolilla pääkaupunkia. Miehillä on kahdesti viikossa tarjolla ryhmätoimintaa, johon osallistuminen on vapaaehtoista.

Tutkimukseni sijoittuu yhteisösosiaalityön, etnogerontologisen ja etnis-sensitiivisen sosiaalityön (ethnically sensitive social work) tutkimuksen rajapintaan.

Etnogerontologinen sosiaalityö on Suomessa vielä harvoin käytetty termi.

Yhteisösosiaalityö tarkastelee yksilöitä, perheitä ja ryhmiä osana sosiaalisia verkostoja ja yhteisöjä. Yhteisösosiaalityön tavoitteena on auttaa erilaisissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä rakentamalla, tukemalla ja kehittämällä yhteisöjä, joiden uskotaan antavan voimaa, turvaa, terveyttä ja muutoksen mahdollisuutta. Parhaimmillaan yhteisöllisyys kartuttaa hyvinvointia ja sosiaalista pääomaa. (Sosnet.fi, yhteisösosiaalityön erikoisala 2012.)

Gerontologinen sosiaalityö on ammatin soveltamista ja käyttöä työssä vanhusten ja ikääntyneiden kanssa. Perusajatuksena on, että työskentely ikääntyvän ja vanhan ihmisen kanssa on erilaista kuin nuorempien kanssa. Päämääränä on ikääntyneen ihmisen hyvinvoinnin, elämänlaadun, elämänhallinnan kykyjen sekä turvallisuuden ylläpitäminen, edistäminen ja lisääminen. Työn ytimenä on työskentely yksilön ja ympäristön välisen suhteen kanssa. Sosiaalityöllä tavoitellaan tämän suhteen parantamista ja erilaisissa elämänvaikeuksissa olevien ihmisten selviytymistä sekä ongelmanratkaisukykyä. Ympäristöön pyritään vaikuttamaan niin, että ihmisten ongelmat vähenisivät. Gerontologinen sosiaalityö vahvistaa hyvinvointia edistäviä olosuhteita, yhteisöjen toimivuutta ja toimintakykyisyyttä. Gerontologinen sosiaalityö on luonteeltaan muutostyötä, joka perustuu yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien tilannearviointiin ja ratkaisuprosesseihin. (Koskinen 2008, 436–440.)

Gerontologia tutkii yksilön ja väestön ikääntymiseen vaikuttavia syitä, prosesseja ja seurauksia biologisesta, psykologisesta ja sosiaalisesta näkökulmasta.

Etnogerontologia painottaa lisäksi rodusta, kansallisesta alkuperästä ja kulttuurista johtuvia tekijöitä. Etnogerontologia sai alkunsa Amerikassa 1960-luvun alussa, jolloin keskityttiin lähinnä rodullisiin tekijöihin ikääntyneiden mustien ja valkoisten väestön välillä. (Curiel, Miles, Mouton, Brangman & Espino 1998; Takala 2009,163.)

Martikainen (2009) muistuttaa miten angloamerikkalaisissa etnisyystutkimuksissa rotu ja siihen liittyvät kategoriat, kuten ”valkoinen” ja ”musta” kertovat millä tavoin eri ryhmien välisiä suhteita on näissä maissa järjestetty ja kategorisoitu. Rotu-käsitteen suora siirtäminen suomalaiseen yhteiskuntaan ontuu, koska meillä vastaava erottelu ei toimi samalla tavoin. Martikaisen mukaan suomalaisessa etnisyysdiskurssissa ”suomalainen” ja ”ulkomaalainen” ovat edelleen keskeisiä kategorioita, joita edes yleisesti käytetty maahanmuuttaja-sana ei ole vielä pystynyt syrjäyttämään. (Martikainen 2009, 5.)

Monimuotoisuuden lisääntyminen haastaa sosiaalityöntekijät erottamaan mikä on yleistä ja yhteistä kaikille rotuun, kieleen ja etniseen taustaan katsomatta ja mitkä tekijät vaativat kulttuurisesti ja kielellisesti täsmällisempiä vastauksia (Edmonds Crewe 2004, 47). Etnogerontologian tehtävänä on selvittää mitä etnisyys on, miten se on otettava huomioon palveluiden organisoinnissa ja miten etniset erot tulisi vanhusten kohtaamisissa ottaa huomioon. Samalla se pyrkii kehittämään uusia käytänteitä vanhuspalveluiden toimintatapoihin, jotka paremmin huomioisivat erilaisuuden tunnistamisen näkyväksi tekemät yksilölliset tarpeet rotua, kansallista alkuperää ja kulttuuritaustaa vasten.

Etnis-sensitiivisen tai kulttuurisensitiivisen sosiaalityön lähtökohtana on kunnioitus muita kulttuureja ja elintapoja kohtaan. Sensitiivinen sosiaalityö huomioi asiakkaiden väliset kulttuuriset eroavuudet, tunnistaa interkulttuuristen erojen olemassa olon yhden ja saman asiakasryhmän kohdalla sekä huomioi kulttuuriset eroavuuden asiakkaiden että sosiaalityöntekijöiden välillä. (Kamali 2002, 147–148.)

3 RYHMÄTOIMINTA KÄYNTIIN

3.1 Aloite ryhmän perustamisesta

Rag talo kama dhammaato. Men never get enough of advice (there are new things to ponder always in the human mind based on different situations and times). (Diiriye 2006, 154.)

Sattumien kautta pääsin työni kautta tutustumaan ikääntyvien somalimiesten tilanteeseen, mikä johti siihen, että keväällä 2008 olin organisoimassa ja mahdollistamassa somali-ikämiesten ryhmätoiminnan aloittamista. Alkusysäyksen olin saanut ikämiehiä edustavalta ja myöhemmin tutkimuksessani avainhenkilönäni toimineelta keski-ikäiseltä Ahmedilta. Osallistujien anonymiteetin turvaamiseksi Ahmed ja kaikki muut tässä tutkimuksessa käyttämäni nimet ovat keksittyjä.

Somaliassa vanhemmat yleensä pyrkivät antamaan poikalapsille nimiä, jotka ovat joko uskonnollisesti merkityksellisiä tai kuvaavat toivottuja miehisiä ominaisuuksia kuten rohkeutta tai urheutta. Nimet saattavat kuvata myös syntymähetken olosuhteita. Diiriyen (2006, 133) mukaan: *”Nin aan naynaas lahayni waa ri’ gees jaban. A man with no nickname is like a goat with a broken horn.”* Somalialaisessa kulttuurissa lempinimiä viljellään runsaasti ja etenkin miesten nimien suhteen. *”The nicknames are very useful and abundant in Somali culture, therefore this proverb indicates that a man with no nickname has no social recognition because most of the time nicknames are more popular than one’s given name; but the same is not true for women.”* Jotta miehiä ei tunnistettaisi, en myöskään käytä heidän lempinimiään aineisto-otteissani. Myös keksimäni nimet eivät pidä sisällään mitään erityisiä merkityksiä, enkä tunnista somalialaisten nimien merkityksiä.

Varsinaisen muotonsa miesten toiminta sai, kun ryhmälle varmistui kokoontumispaikka Helsingin kaupungin ylläpitämistä tiloista, joissa suomalaiset eläkeläiset olivat jo vuosien ajan kokoontuneet erilaisissa itseohjautuvissa tai ulkopuolisten vetäjien ohjaamissa ryhmissä. Toinen tärkeä toiminnan mahdollistava tekijä oli suomen kielen opettajan löytyminen. Opettajan monipuoliset ammatilliset taidot tulivat mitä odottamattomissa tilanteissa hyödynnettyä ja miesten suuresti arvostamiksi.

Ryhmätoiminnan hakiessa vielä muotojaan aloitin opintojani yhteisösoseaalityön erikoistumisalalla. Opintojeni alussa olin alustavasti hahmotellut tutkimustani

ikäntyviin maahanmuuttajiin liittyvistä kysymyksistä ja opintojen edetessä huomasin olevani tekemässä tutkimussuunnitelmaa ja lopulta myös varsinaista tutkimusta ikääntyvistä somalimiehistä. Pelkistäen voisin todeta, että tutkittavat löysivät tutkijansa eikä päinvastoin. Tästä luottamuksesta olen miehille enemmän kuin kiitollinen.

Olen osallistunut ryhmätoimintaan sen perustamisesta alkaen. Vaikka osallistuvan havainnoijan ei oleteta osallistuvan kokonaisvaltaisesti tutkittaviensa elämään, odotetaan tutkijalla olevan muukin rooli kuin pelkästään tutkijan tutkittavien elämässä (Grönfors 2008, 97). Olen ollut suomenkielen opettajan assistenttina tai tämän sijaisena, pingiksen pelaajana, vierailijoiden esittelijänä, vapaaehtoistyöntekijöiden kontaktihenkilönä, kahvi- ja teetarjottavien toimittajana ja niin edelleen. Miesten mukana olen myös osallistunut järjestetyille retkille ja vierailuille kuten esimerkiksi Suomenlinnaan, Sotamuseoon tai Kansallisbalettiin. Suomen kielen oppituntien jälkeen jäin usein juomaan kahvia tai teetä miesten kanssa. Muutaman kerran otin ryhmätoimintaan mukaan kannettavan tietokoneeni, jolla näytin heille valokuvia yhteisistä tapahtumista.

Toive ryhmän perustamisesta oli tullut iäkkäiltä somalimiehiltä ja se välitettiin minulle avainhenkilöni Ahmedin välityksellä. Hänestä tuli suomen kielen opettajan ohella merkittävä tekijä miesryhmän toiminnan toteuttamisessa hänen toimiessaan vapaaehtoisuus pohjalta tulkkina, ohjaajana ja linkkihenkilönä mitä erilaisimmissa tilanteissa ja tahoilla. Olin törmännyt häneen muutama kuukausi aikaisemmin eräässä pakolaisuutta käsittelevässä seminaarissa, jossa tapasimme pitkästä aikaa. Yritimme yhdessä laskea, oliko ensimmäisestä tapaamisestamme kulunut 15 vai 16 vuotta. Kuluneista vuosista huolimatta tunnistimme toisemme vaivatta ajalta, jolloin toimin kunnan pakolaissosiaalityöntekijänä. Hän oli yksi niistä oleskeluluvan saaneista pakolaismiehistä, jotka olivat muuttaneet pakolaisten vastaanottokeskuksesta ensimmäiseen vakinaiseen asuntoonsa pääkaupunkiseudulle. Hänen persoonalliset ja iloiset kasvonsa olivat jääneet mieleeni. Tapaamisemme yhteydessä olin kuulumisia vaihtaessamme kertonut myös nykyisestä työstäni ikääntyvien maahanmuuttajien asioiden suunnittelijana.

Tapaamisemme oli alku onnellisten sattumien ketjussa. Avainhenkilöni oli keskustelumme yhteydessä painanut yhteystietoni tarkoin mieleensä. Myös eräs toinen tuntemani somalitaustainen henkilö, joka oli huolissaan ikääntyvien maanmiestensä

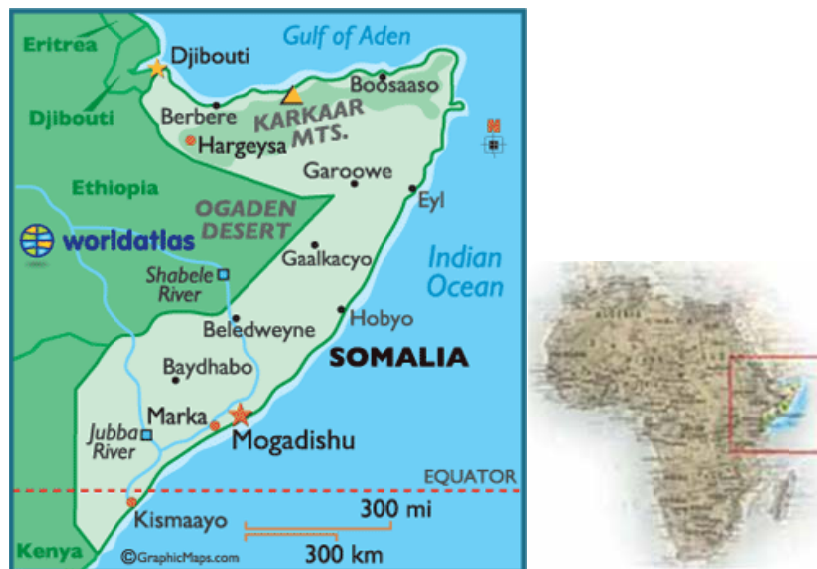
hyvinvoinnista, oli patistanut häntä puheilleni. Avainhenkilöltäni sain kuulla, miten eri puolilla pääkaupunkiseutua asuvat ikääntyvät somalimiehet olivat alkaneet purkaa turhautumistaan häntä kohtaan. Monet näistä miehistä olivat jo pidemmän ajan turvautuneet hänen apuunsa mitä erilaisimmissa ongelmatilanteissa. Suomessa pitkään asuneena hän edusti ikämiehille sosiaalista tukiverkkoa, joka miehiltä uudessa kotimaassaan puuttui. Kielitaidottomuus oli ikämiesten yksi suurimmista ongelmien aiheuttajista ja omatoimisuuden tukahduttajista. Se karsi tehokkaasti myös miesten osallistumismahdollisuuksia. Vapaaehtoisuuteen pohjautuva auttaminen oli kasvattanut avainhenkilöni arvostusta miesten silmissä. Arvoaseman vahvistuminen ei silti tuonut hänelle tarvittavia kanavia ja resursseja organisoidumman vertais- tai oma-aputoiminnan aloittamiseksi. Ikämiehet eivät tätä tiedostaneet. Heille avainhenkilöni Suomessa asutut 20 vuotta olivat riittävät perusteet sille, että häneltä voisi vaatia jotakin, mitä he eivät itsekään pystyneet tarkemmin määrittämään. Ymmärsin, että miehet purkivat avainhenkilöni omaa turhautumistaan, joka johtui suurelta osalta tekemisen ja virikkeiden puutteesta.

Ensimmäisen tapaamisemme aikana Ahmed ja minä istuimme pitkään toimistossani. Tuolloin hän ennätti monisanaisesti kertoa suunnitelmistaan miesten hyväksi. Keskustelumme kuluessa sain häneltä tietoa ikääntyviä miehiä passivoivasta ja koruttomasta arjesta. Yhdessä päädyimme kutsumaan ikämiehiä edustavan ydinjoukon yhteistapaamiseen työpaikkani tiloihin. Avainhenkilöni oli alustavasti kuvannut, millaista tekemistä miehet kaipasivat. Halusin lisäksi päästä suoraan keskusteluyhteyteen miesten kanssa varmistuakseni, että minulle esitettyjen toiveiden takana oli oikeita fyysisiä henkilöitä. (vrt. Eräsaari 1990, 102–103). Oletin miesten joukossa olevan henkilöitä, jotka nauttivat yhteisönsä silmissä suurempaa luottamusta kuin toiset ja jotka asemastaan käsin voisivat toimia sillanrakentajina miesten ja suomalaisen kansalaisjärjestön välillä. Olin myös utelias näkemään iäkkäitä somalimiehiä kasvoista kasvoihin, koska yleisestä katukuvasta iäkkäät maahanmuuttajat ja erityisesti iäkkäät somalimiehet puuttuivat lähes kokonaan. Myös tilastot puhuivat somali-ikämiesten harvalukuisuudesta.

3.2 Sisällissodan ”nomadit”

Dagaal nin aan aqoon baa ku orda. A man who doesn't know about war is likely the one who rushes to it. (Diiriye 2006, 156.

Somalian historia pakolaisvirtoja tuottavana maana liittyy 1990-luvun alussa alkaneeseen sisällissotaan ja sitä seuranneisiin aseellisiin konflikteihin. Samoihin aikoihin suuremmat somalialaiset turvapaikanhakijaryhmät saapuivat Suomeen. Keskushallinnon romahtamisen jälkeen Somalia ajautui täydelliseen sekasortoon (Abdi 1992, 8–9) ja aseellinen väkivalta ja turvattomuus ovat jatkuneet vielä näihin päiviin saakka. Suomen ulkoministeriön heinäkuussa 2011 antaman matkustustiedotteen mukaan Somalian poliittinen tilanne on edelleen sekava, minkä vuoksi maasta tulee poistua välittömästi eikä maahan pidä matkustaa (www.formin.fi). Sisällissodan riuduttama valtio on lukuisten maiden mukaan vielä tänäkin päivänä yksi maailman vaarallisimmista maista.

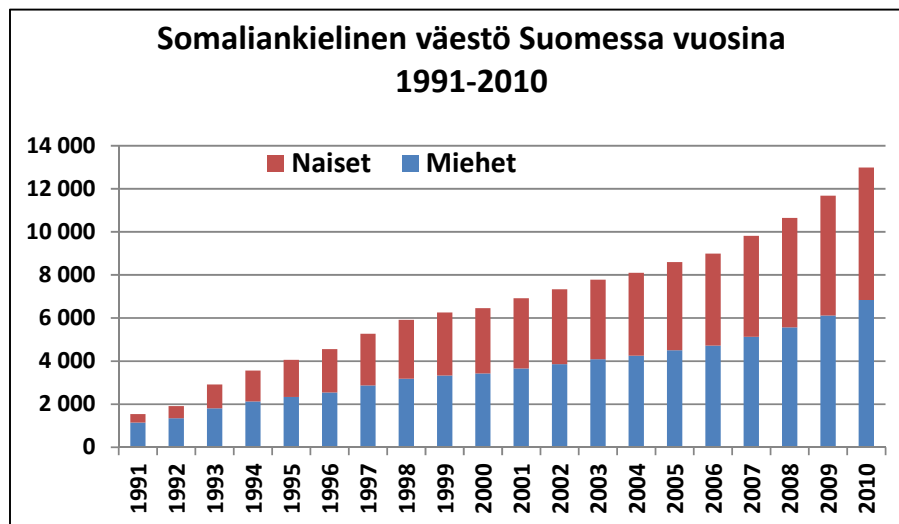

KUVA 2. Somalian kartta ja maan sijainti Afrikan sarvessa

Somalien saapuminen Suomeen 1990-luvun alussa, heidän erilainen kulttuuri-, uskonto- ja yhteiskuntataustansa sekä erottuva ulkonäkönsä nostattivat ennen kokemattoman reaktioiden ryöpyn. Puhuttiin ”somalishokista”. Tämän termin Esa Aallas kehitti kuvatessaan kahden ensimmäisen muuttovuoden tunnelmia vuonna 1991 julkaistussa kirjassaan. Osittain silloisesta lama-ajasta johtuvaa leimaa joutuivat somalit vielä pitkään kantamaan. Vähemmälle huomiolle on jäänyt se näkökohta, että

somalialaiset joutuivat pakenemaan henkensä pitämiseksi. Harvaa tuntuu myös kiinnostavan heidän kokemuksensa sisällissodan aiheuttamista menetyksistä ja heidän kokemistaan julmuuksista.

Suomen somaliankielinen väestö on kasvanut nopeasti vuosien 1991–2010 aikana. Kuvio 1. osoittaa, että vuoden 2010 lopussa maassamme asui vajaa 13 000 somaliaa äidinkielenään puhuvaa henkilöä, joista miehiä (6 834) hieman enemmän kuin naisia (6 151). (Tilastokeskuksen väestön tietokantataulukot.) Tällä hetkellä Suomessa asuvasta somalinkielisestä väestöstä 2,3 % on yli 60-vuotiaita, kun alle 15-vuotiaiden osuus on 39 %. Alle 15-vuotiaista suurin osa on täällä syntyneitä ja kasvaneita.

KUVIO 1. Somaliaa äidinkielenään puhuvat miehet ja naiset Suomessa vuosina 1991–2010. (Lähde: Tilastokeskuksen väestön tietokantataulukot)

Suomen toteuttama pakolaisten perheenyhdistämispolitiikka on tasannut sukupuolijakaumaa. Turvapaikanhakija, jolle on myönnetty joko pakolaisasema tai pakolaisasemaan rinnastettava oleskelulupa humanitaarisista syistä, on oikeutettu hakemaan ydinperheensä Suomeen perheenyhdistämishjelman kautta. Ydinperhe käsittää aviopuolison ja alaikäiset naimattomat lapset.

Somalian sisämaassa asuvat ovat nomadeja eli paimentolaisia, rannikkoseudulla maanviljelijöitä ja kaupungeissa kauppiaita ja liikemiehiä. Fuglerudin ja Engebrigtsenin (2006) mukaan on esitetty väitteitä, että tämän päivän somalialaisten

maastamuutto tulisi nähdä nomadialaisen perinteen jatkumona, jossa tieto rakentuu *odoros* ja *sahan* käsitteiden pohjalta. Paimentolaisten siirtyminen paikasta toiseen perustuu tarkkaan suunnitteluun. *Odoros* tarkoittaa kykyä ennustaa tulevaa kuuleman ja näkemän perusteella, ja sen pohjalta tehtyä taitoa päätellä ruohon ja veden riittävydestä myös tulevaisuutta ajatellen. *Sahan* on seuraava vaihe, jonka aikana lähetetään isompi valtuuskunta tai tiedustelupartio varmistamaan tuntemattomien laidunmaiden soveltuvuutta ennen vanhan leirin purkamista, jotta naiset, lapset ja karja välttyisivät vaaroilta. Tähän tehtävään valittujen miesten tulee olla tiedollisten taitojen lisäksi myös persoonallisuuksiltaan luotettavia henkilöitä, koska muiden elämä ja kuolema ovat heistä riippuvaisia. Leiri purettiin vasta sitten, kun *sahan* tuli takaisin tuoden hyviä uutisia koskien seuraavaa aloilleen asettumispaikkaa. (Fuglerud & Engebrigtsen, 2006, 1126–1127; Abdullahi 2001, 15.)

Paimentolaisuusteoriaa vastaan puhuu se tosiasia, että somalialaisia löytyy maailman joka kolkasta ja moni heistä on joutunut pakenemaan ilman etukäteissuunnitelmaa. Jo sisällissotaa edeltäneenä aikana osa somalialaisen perheyhteisön jäsenistä on hankkinut itselleen ja perheelleen elantoa yllirajaisesti Arabian niemimaalla, Australiassa, Aasiassa, muualla Afrikassa ja Euroopassa erilaisissa tehtävissä kuten merimiehinä tai öljykenttien työntekijöinä (Hautamäki 2004, 177–178; Kleist 2004; Abdullahi 2001, 24). Myös Suomessa on asunut somaleita jo ennen kuin ensimmäiset somalipakolaiset saapuivat maahamme 1990-luvun alussa, mutta heidän lukumääränsä ei ollut kovin suuri (Abdi 1992, 25).

Tutkimukseni kohteena olevat miehet ovat saapuneet Suomeen vuosien 1994–2010 välillä. Jokaisella heistä on näkemys siitä, minkälaista elämä oli Somaliassa ja minkälaiseksi se on muuttunut Suomessa. Alitoppa-Niitamon 1990-luvun alussa tekemä tutkimus Helsingissä asuvista somalipakolaisista ajoittuu heidän Suomeen saapumisen alkuvuosiin. Tutkimuksen mukaan ensimmäiset pakolaisuuden vuodet olivat hämmentävää aikaa monille somalialaisille. Monet elättivät toiveita siitä, että he voisivat palata takaisin kotimaahansa. Useimmat heistä kieltäytyivät hyväksymästä vaihtoehtoa, että he jäisivät Suomeen useiksi vuosiksi tai ehkä loppuelämäkseen. Joillekin Suomessa asumisen väliaikaisuus oli niin selvä ja takaisin muuttamisen ajatus niin vahva, etteivät he juurikaan yrittäneet rakentaa tulevaisuutta uudessa kotimaassaan. Alitoppa-Niitamon haastattelemien joukossa oli myös joukko nuoria

miehiä, jotka olivat onnistuneet kääntämään pakolaiskokemuksen aiheuttaman järkytyksen ja sekaannuksen rakentavaksi ja elämänolosuhteitaan kohentavaksi. (Alitolppa-Niitamo 1994, 36–37.)

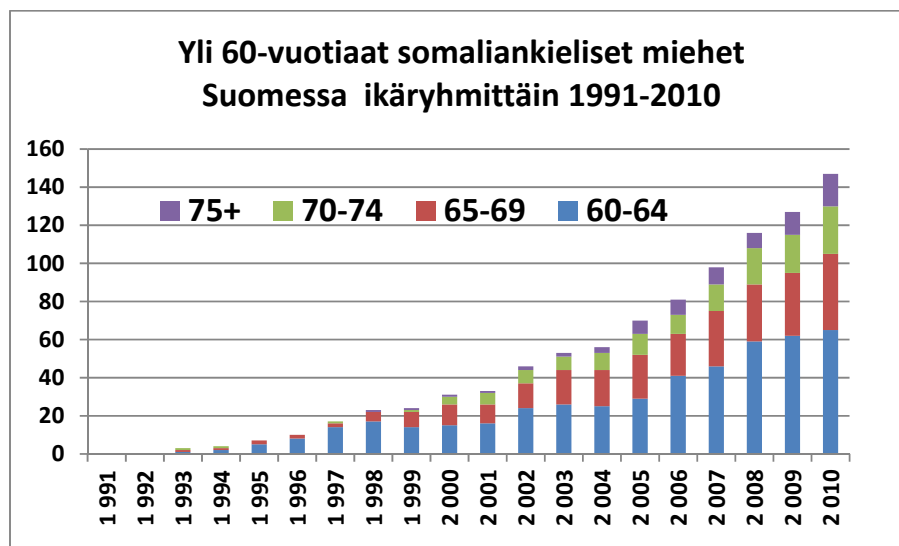
Somalialaisten pakolaisten maahanmuuttoa ja sopeutumista Suomeen on leimannut suuri median huomio, jonka kohteeksi somalialaiset ovat usein ansaitsemattomasti joutuneet. Myös kansalaiskeskusteluissa somalialaiset ovat saaneet runsaasti asiatonta mielenkiintoa osakseen. Uutisoinneissa maalataan uhkakuvia ja keskitytään kielteisiin asioihin kuten työttömyyslukuihin, rikoksiin ja nuorisojengeihin. Uutisoinnin perusteella somalialaisten määrä on suomalaisten mielikuvissa muuttunut todellisuutta suuremmaksi. Somalialaiset, jotka selvästi erottuvat muista maahanmuuttajaryhmistä, saavat kantaa kaikkea sitä pelottavaa ja uhkaavaa, jota muukalaisuus valtaväestössä aiheuttaa. Kielteisen uutisoinnin lisäksi somalialaisista on luotu homogeeninen kuva, vaikka kysymyksessä on etninen ryhmä, jossa on hyvin laaja sisäinen variaatio. (Alitolppa & Ali 2001, 135).

Euroopan unionin perusoikeusviraston 2009 julkaisemassa EU-MIDIS -tutkimuksessa haastateltiin valikoituja etnisiä vähemmistöjä ja maahanmuuttajaryhmiä kaikissa 27:ssä EU:n jäsenvaltiossa. Selvityksen mukaan Suomen somalit olivat joissakin kyselyn osissa kymmenen eniten syrjintää kokeneen ryhmän joukossa. Lähes puolet Suomessa asuvista haastatelluista somaleista kertoi joutuneensa rikoksen uhriksi tai kokeneensa syrjintää viimeisen 12 kuukauden aikana. He ja heidän perheenjäsenensä olivat kokeneet enemmän väkivaltaa ja sillä uhkailua kuin etninen vähemmistö missään muussa EU-maassa. Haastatteluissa todettiin, että väkivalta ja uhkaukset olivat erittäin yleisiä, sillä jokaisesta sadasta haastattelusta 74 kertoi joutuneensa uhkauksien kohteeksi. (Euroopan unionin perusoikeusvirasto 2009.) Somalialaisia kuvaavat uutisotsakkeet ovat viimeisten vuosien aikoina värittyneet kuvauksista Afrikan sarven nälänhädästä, sisällissodista ja siitä, miten somalimerirosvot kaappaavat isoja tankki- ja rahtialuksia, joista vaaditaan miljoonaluokan lunnaita.

Suomi on väestön monimuotoistumisen suhteen alkumetreillä muihin Euroopan maihin verrattuna. Suomessa asuvien maahanmuuttajien määrä on kasvanut merkittävästi vasta viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Vuonna 1988 Suomessa asui vain 12 900 ulkomaan kansalaista ja vuonna 2010 jo 167 954. Ulkomaan kansalaisten määrä on runsaan 20 vuoden aikana yli kymmenkertaistunut. Vuoden 2010 lopussa

kaikista vieraskielisistä (224 388 henkeä) somaliankieliset (12 985) olivat neljänneksi suurin yksittäinen kieliryhmä. Vastaavasti yli 60-vuotiaiden joukossa he sijoittuvat vasta seitsemänneksi (294 henkilöä) venäjänkielisten ollessa ylivoimaisesti suurin ikäihmisten kielellinen ryhmä (4 962 henkilöä).

KUVIO 2. Yli 60-vuotiaiden somaliaa äidinkielenään puhuvien miesten määrä Suomessa ikäryhmittäin vuosina 1991–2010. (Lähde: Tilastokeskuksen väestörakennetaulukko)

Somaliankielisten yli 60-vuotiaista miesten ja naisten osuus oli vuonna 2010 tasan yhtä suuri (147 ja 147 henkilöä). Kuvio 2 esittää yli 60-vuotiaiden somaliankielisten miesten väestön määrällisen muutoksen ikäryhmittäin vuosien 1991–2010 aikana. Naisten vastaavat luvut poikkeavat vasta yli 75-vuotiaiden ryhmässä, jossa naisten määrä on 24 henkilöä ja miesten 17 henkilöä. Valtaosa somaliankielisistä asuu pääkaupunkiseudulla. (Tilastokeskuksen väestön tietokantataulukot 2011.)

3.3 Kentälle pääsy

”Kun tarvitset neuvoa voit kysyä kolmelta ihmiseltä, ne kolme ovat: harmaatukkainen vanhus, joku joka muistuttaa vanhusta sielunsa ja sydämensä viisaudessa, ja joku josta on tullut hänen kaltaisensa matkoillaan paljon maailmaa nähneenä.” (Somalia tiedotuslehti 1994, 15.)

Afrikkalainen sananlasku kehottaa yhteistoimintaan. *”If you want to go fast, go alone. If you want to go far, go together.”* Ensikosketukseni iäkkäisiin somalimiehiin toteutui avainhenkilöni järjestettyä tapaamisen toimistooni. Sovittuna tapaamispäivänä toimistooni saapui kolmen ihmisen sijaan viiden tai kuuden somalimiehen

muodostama delegaatio avainhenkilöni johdattelemana. Olin varannut tapaamistamme varten liittomme isoimman ja tyylikkäämmän neuvotteluhuoneen, sillä tällä eleellä halusin osoittaa kunnioitustani ikämiehiä kohtaan. Sennett (2004, 205) on todennut, että kunnioitus on ilmaisua ja toimintaa. Halusin myös kokoushuoneen valtasymbolien avulla viestittää, että edustin tahoja, jolla on pitkä historia ikäihmisten hyväksi tehdystä työstä. Symboleita löytyi tilasta runsaasti. Seinillä riippui järjestömme entisten toiminnanjohtajien muotokuvia, katosta massiivinen kristallikruunu ja puhemiehen nuija lepäsi hyllytasolla. Keskellä huonetta oli massiivinen ovaalin muotoinen neuvottelupöytä, joka hohti arvokkuutta. Eräsaari (1995, 127–132) on väitöskirjassaan kutsunut tällaisia esineitä myös vallan ikonografiaksi. Pöydälle olin kattanut hyvissä ajoin kahvikupit tarjottavineen.

Lisäksi olin aidosti kiinnostunut heidän tilanteestaan. Tapaamalla heitä työpaikkani pyhimmässä tilassa halusin kenties samalla vahvistaa omaa naisasemaani muslimimiesten silmissä. Sinällään miesten tapaaminen naisena ei ollut minulle ongelma. Olinhan jo pakolaissosiaalityöntekijänä kohdannut vuosien ajan eri maista ja eri uskontokunnista tulleita pakolaismiehiä ja -naisia, eikä naiseuteni ollut noussut yhdenkään asiakaskontaktin kohdalla erityiseksi ongelmaksi.

Avainhenkilöltä saamieni etukäteistietojen perusteella useimmat miehistä olivat asuneet Suomessa jo pidempään ja olivat arvatenkin tottuneet siihen, että sosiaali- ja terveysalalla useimmat työntekijät olivat naisia. Kleist (2010, 193) puhuu osuvasti omassa somalialaisia käsittävässä artikkelissaan *Ladies' country* -ilmiöstä, jota hän kuvaa seuraavasti: *‘Talking about Denmark as a ladies' country may reflect the fact that women (Somali) often receive support from the welfare system, that the welfare state institutions are staffed mainly by women – such as social workers and counselors – and finally, that gender equality is widely articulated in Denmark as an important value and characteristic of Danish society.’* Uutta tilanteeseen toi miesten korkea ikä ja se, että avainhenkilöni oli kertonut, että miehet olivat valinneet delegaatioonsa ryhmänsä arvovaltaisimpia henkilöitä. Olin pyytänyt tapaamiseen mukaan sekä kollegani että erään yhteistyökumppanini, joka oli myös kiinnostunut kehittämään ikäihmisille aktiviteetteja. Muodostimme kolmen naisen vastaanottoryhmän, jossa kaikilla oli henkilökohtaisia kokemuksia iäkkäistä maahanmuuttajaryhmistä ja niiden vetämisestä. Tiukan paikan tullen arvelin voivani nojautua heidän tietotaitoonsa.

Asiaa sen kummemmin miettimättä huomioni kiinnittyi jo tuolloin havaintoon, että yhden miehen huoliteltu ja siististi leikattu parta leiskui kirkkaan oranssin punaisena, kun taas muutaman muun miehen parta oli hieman haaleamman punan värittämä. Jollakin miehellä puolestaan sekä parta että päähineen alta esiin työntyvät hiukset olivat tuskin lainkaan punaväriin sävyttämiä. Sieltä täältä esiin tunki muutamia harmaita hius- tai partatupsuja, jotka paljastivat parran ja hiusten alkuperäisen harmahtavan värin. Aikaisemmat kontaktini somalitaustaisiin henkilöihin auttoivat minua päättämään, että punainen väri johtui hennaväriin käytöstä. Työskennellessäni pakolaissosiaalityöntekijänä olin liittänyt hennauksen puhtaasti somalinaisten kaunistautumiseen liittyvänä. Olin nähnyt hennalla värjättyjä sormenpäitä, hennattuja hiuksia ja hennalla kuvioituja kämmeniä. Olin itsekin myös nuoruudessani käyttänyt hiusten sävytykseen hennashampoota. Omakohtaista kokemusta oli karttunut myös kämmenpohjien ja sormien hennakuvioinnista 1990-luvun alkupuoliskolta, jolloin nuoren somalitytön tekemä kuviointi pysyi viikkoja haalistuen lopulta itsestään. Näiden kokemusten pohjalta päättelin punaisten tai punertavien partojen salaisuuden liittyvän jollakin tavalla hennaukseen. Ehkä olin nähnyt hennattuja partoja jo aikaisemmin, mutta en ollut kiinnittänyt niihin mitään erityistä huomiota.

Hennaa on käytetty jo tuhansien vuosien ajan muun muassa Pohjois-Afrikassa ja Aasiassa kosmetiikkana, lääkitsemistarkoituksessa, henkimaailmaan liittyvissä rituaaleissa, kankaiden, nahan, käyttöesineiden ja niin edelleen värjäämisessä. Muslimien tapaa käyttää hennaväriä on perusteltu profeetta Muhammedin esimerkillä, sillä hän hennasi hiuksensa ja partansa sekä katseli mielellään vaimojensa hennalla värjättyjä kynsiä. Profeetta Muhammedin menettely vaikutti myös shariaan (islamilainen laki), jonka mukaan vain naiset voivat värjätä kätensä ja jalkansa hennalla, mutta miehiltä se on kielletty. Hennauksen avulla naisen käden voi paremmin erottaa miehen kädestä, ja siitä syystä naisten tulisi värjätä ainakin kyntensä hennalla. Miehille on puolestaan sallittua värjätä hiuksensa tai partansa hennavärillä. Punaisen tai keltaisen värin käyttäminen on sallittua, mutta mustan värin käyttäminen on kiellettyä. Musta väri on ei-uskovaisen väri. Jos vain muutama karva on harmaa, miehen ei tarvitse värjätä niitä. Hennauskäsittelyt on toistettava säännöllisin väliajoin, jotta sen kiiltävä väri säilyisi. ([http://www.zikr.co.uk/content/view/71/112/.](http://www.zikr.co.uk/content/view/71/112/)) Paljon myöhemmin, kun olin saanut solmituksi miehiin läheisemmät ja luottamukselliset suhteet, otin partojen hennauksen heidän kanssaan puheeksi. Tällöin sain kuulla heidän

omat tulkintansa ja perustelunsa hennaukselle. Miesten mukaan kyse on osittain uskonnosta ja miehisestä turhamaisuudesta, sillä hennauksella peitellään ikääntymisen mukanaan tuomaa harmautta. Ryhmätoimintaan osallistui myös miehiä, jotka olivat tyytyväisiä partansa harmaaseen sävyyn.

Miehet tavattuani vakuutuin siitä, että he olivat jo pitkään pohtineet sitä, miten he voisivat kokoontua yhteisten teemojen merkeissä. Tapaaminen auttoi minua lisäämään ymmärrystäni siitä, miten he työiän ylittäneinä ja suomen kieltä taitamattomina olivat kyllästyneet kuluttamaan aikaansa kulkemalla kodin ja moskeijan väliä. He halusivat toimintaa, virikkeitä ja etsivät kanavia tulla aktiivisemmiksi kansalaisiksi ja osaksi suomalaista todellisuutta. Miesten kertomusten mukaan heillä oli vajavaiset tiedot esimerkiksi suomalaisesta yhteiskunnasta, sairauksista ja niiden hoidosta. He kaipasivat paikkaa, jossa he voisivat puhua vaikkapa vain ikämiehille tyypillisistä vaivoista, joita he kainostelivat ottaa puheeksi nuorempien miesten läsnä ollessa. Joku halusi yleistietoa siitä, mitä kehossa tapahtuu, kun ihminen ikääntyy. Toinen puolestaan halusi kontakteja suomalaisiin ikäihmisiin. Toiveina esitettiin myös tutustumiskäyntejä erilaisiin instituutioihin, kuten eduskuntaan, ulkomaalaisvirastoon, Kelaan ja poliisiin. Joku puolestaan kertoi, miten turhauttavaa on, kun hänen muualla Euroopassa asuvat sukulaisensa kysyvät häneltä Suomea koskevia kysymyksiä, joihin hän ei osaa vastata. Päälimmäisenä oli vahvana jokaisen miehen toive saada opiskella suomen kieltä. Osa miehistä oli jo Suomeen saapumisen aikoihin ollut yli 65-vuotias, mikä automaattisesti sulki heidät yhteiskunnan tarjoamien kotouttamiskoulutusten sisältämien suomenkielen kurssien ulkopuolelle. Jotkut miehistä olivat käyneet suomen kielen kurssinsa useita vuosia sitten, mutta vaivalla hankittu kielitaito oli unohtunut, kun kontaktit suomalaisiin puuttuivat. Myöskään kotona olevat vaimot eivät heitä kaivanneet omien askareidensa keskelle.

Avainhenkilöni mukaan lukuisat pääkaupunkiseudulla toimivat somalijärjestöt olivat ymmärrettävästi suunnanneet toimintansa joko Somalian olojen parantamiseen tai keskittyivät lapsiperheiden tai nuorten toimintaan. Ikämiesten ja -naisten tarpeet jäivät sekä valtaväestön että oman somaliyhteisön katvealueeseen – ei kenenkään maalle.

Miesten kertoman mukaan ainoa vaihtelu kotona sohvalla istumisen sijaan toi päivittäinen vierailu moskeijaan. Kodin ja moskeijan välissä ei tapahtunut mitään. Se oli kuin tyhjä tila, jossa kukaan ei heitä huomionnut. Moskeija ei toimi kuitenkaan

paikkana, jonne he voisivat jäädä rukoushetken jälkeen keskustelemaan tai vaikkapa vaihtamaan kuulumisia kotimaan poliittisesta tilanteesta. Moskeija on tarkoitettu rukoilemista varten, eikä siellä voi pohtia omia iloja ja suruja tai yleistä maailman menoa. Ajoittain miesten jutustelupaikkana oli toiminut moskeijan lähellä sijaitseva kahvila, jossa he saattoivat kokoontua melko suurellakin ryhmällä. Koska vain muutamalla heistä oli varaa ostaa kupillinen kahvia ikään kuin pääsylippuna kahvilan tiloihin, he alkoivat ajan myötä saada henkilökunnan taholta paljonpuhuvia katseita. Heidän annettiin pienieleisesti ymmärtää olevan ei-toivottuja asiakkaita. Myös miehet ymmärsivät kahvilanpitäjän näkökulman, sillä olihan osa heistä toiminut Somaliassa kauppiaina. Toki he ymmärsivät, etteivät he olleet kahvilanpitäjän ihanneasiakkaita vaan he saattoivat jopa karkottaa pois osan potentiaaleista asiakkaista. Tämä melko epäonnistunut kahvilakokemus toimi yhtenä laukaisevana tekijänä miesten haaveelle saada yhteinen tila kokoontumisilleen.

Liikunta tai pikemminkin liikunnan puute oli joitakin miehiä yhdistävä tekijä. Eräs ensimmäiseen tapaamiseen osallistunut 78-vuotias Omar oli innokas kuntoilija. Sitä hän oli ollut jo ennen Suomeen tuloaan. Avainhenkilöni kertoi asuneensa aikaisemmin Omarin kanssa samassa lähiössä ja hän oli usein nähnyt tämän joko varhaisella aamulenkillä tai vain urheilemassa parvekkeellaan. Avainhenkilöni mukaan Omar oli asuinalueellaan liikkueensa kurkkinut ikkunan takaa suomalaisten ikäihmisten kokoontumistiloihin ja huomannut, että niissä harrastettiin liikuntaa. Tästä harmistuneena Omar oli kääntynyt avainhenkilöni puoleen ja moittinut tätä siitä, että hän ei ollut saanut luoduksi vastaavanlaista toimintaa omille iäkkäille maanmiehilleen, vaikka oli asunut Suomessa niinkin pitkään. Avainhenkilöni oli lopulta lähtenyt kartoittamaan, mitä kanavia pitkin hänen tulisi välittää miesten esittämiä toiveita eteenpäin.

Olin miesten tapaamisen jälkeen entistä hämmentyneempi. Heidän vaatimattomat toiveensa yhdistettynä konkreettisiin ja toteuttamiskelpoisiin ehdotuksiin saivat minut kuumeisesti pohtimaan erilaisia väyliä ja yhteistyökanavia heidän asiansa edistämiseksi. Olin kuvitellut, että vahvaa yhteisöllisyyttä korostavasta Somaliasta Suomeen muuttaneet olisivat Suomessakin samalla tavalla yhtenä miehenä ja yksissä tuumin ajamassa ikääntyvien maanmiestensä hyvinvointia. Nyt kuulemani jätti minut miettimään, miten voisin vastata miesten esittämiin konkreettisiin toiveisiin käytössäni

olevien mahdollisuuksien puitteissa. Sosiaalityöntekijän taustallani koin olevani velvollinen tekemään voitavani. Minua alkoi askarruttaa se, voidaanko ikääntyville maahanmuuttajille räätälöidyllä ryhmätoiminnalla edesauttaa hyvää ikääntymistä ja omatoimisuutta sekä osallistumismahdollisuuksia ja dialogia myös oman yhteisönsä ulkopuolisiin tahoihin ja henkilöihin.

3.4 Verkostoja ja ”mykkää” dialogia

Keligi cune kelidii buu dhintaa. Who eats alone dies alone (if one is selfish, then there will be no help available for him/her when needed. (Diiriye 2006, 164.)

Ikäihminen on elämänsä varrella joutunut kulkemaan useiden verkostojen kautta. Samalla hän on työstänyt omaa minuuttaan. Kokemustensa myötä hän on tullut tietoiseksi samanlaisuuden ja erilaisuuden, kuulumisen, liittymisen ja irrottautumisen eri puolista. Kulttuuriset muutokset toteutuvat tavoissa, arvostuksissa tai vaikkapa sanojen merkityksissä. Kaikki muutokset vaikeuttavat vanhenevan ihmisen mahdollisuuksia sopeutua uusiin olosuhteisiin. Uudet suhteet tarkoittavat aina uutta identiteettityötä, uutta kulttuurista sopeutumista ja sen myötä uutta joustavuutta. Ikäihmisellä ei välttämättä ole enää tarvittavia fyysisiä tai henkisiä resursseja tai halujakaan siihen. (Marin 2003, 84–85.)

Maahanmuutto merkitsee usein vahvojen perhe-, sukulais- ja naapurustositeiden menetystä, minkä vuoksi monia maahanmuuttajia ja erityisesti ikääntyviä maahanmuuttajia voi luonnehtia verkostoköyhiksi. Uudessa ympäristössä he eivät kykene omin avuin luomaan vastaavia verkostoja menetettyjen tilalle eivätkä hyvinvointipalvelut pysty kompensoimaan turvaverkostojen pirstoutumista.

Identiteetin luominen ja ylläpitäminen pysyy dialogisena koko elämämme ajan. Identiteetin löytäminen, rakentaminen ja ylläpitäminen eivät tapahdu monologisesti sisäisenä kehittelynä tai eristäytyneenä. Sen sisällöstä sovitaan osittain avoimissa, osittain vain sisimmässämme käytävissä keskusteluissa toisten ihmisten kanssa. Taylorin (1995a, 64–76) mukaan, juuri tämän vuoksi sisäisesti kehitellyn identiteetin ihanteen esittäminen antaa uuden ja ratkaisevan merkityksen tunnustuksen saamiselle. Oma identiteetti riippuu ratkaisevasti dialogisesta suhteesta muihin ihmisiin.

Osa ryhmätoimintaan osallistuneista miehistä oli luku- ja kirjoitustaidottomia. Tämä toi oman haasteensa dialogisuutta, vuorovaikutusta ja ihmissuhteiden kontaktipintoja

ajatellen. Somalikulttuuri on suulliseen viestintään pohjautuva kulttuuri, jossa tietoa välitetään runojen, tarinoiden ja kertomusten välityksellä. Kirjoitetun muodon somalian kieli on saanut vasta vuonna 1972 (Lewis 2002,5; Bjelfvenstam 1982, 48) eli huomattavasti myöhemmin kuin tutkimukseni kohteena olevat miehet ovat syntyneet ja varttuneet aikuisiksi. Vain pienellä koulutetulla eliitillä oli ollut taito ilmaista itseään kirjoitetussa muodossa, koska siihen saakka kaikki virallinen kirjeenvaihto oli käyty italiaksi, englanniksi ja arabiaksi. Samalla kun somalian kielestä tuli maan virallinen kieli, tehtiin päätös käyttää latinalaisia kirjaimia vaihtoehtoina olleiden arabialaisten tai osmanialaisten kirjainten sijaan. (Bjelfvenstam 1982, 48.)

Vaikka monilla ryhmätoimintaan osallistuneilla on rikas ja vivahteikas puhekieli, se ei pelasta heitä, koska elämä diasporassa vailla suomen kielen taitoja tekee heistä ”mykkiä”. Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa vastavuoroisuus edellyttää ekspressiivistä ilmaisua – sanottava on tuotava ilmi, esitettävä (Sennett 2004, 69). Erityisesti vanhemmat somalit ovat kasvaneet kulttuuriperinteessä, jossa henkilökohtainen ja suullinen viestintä on olennainen osa sitä miten yksilö luo käsitystä yhteiskunnasta. Ikäihmiset ovat tottuneet luottamaan enemmän siihen, mitä henkilö sanoo kuin mitä esimerkiksi radiossa tai televisiossa sanotaan. Luotettavan tiedon saaminen on monelle ongelmallista. Iäkkäillä somaleilla voi olla vaikeuksia saada oikeaa tietoa oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Usein kysymys on myös siitä, keneen voi luottaa ja kuka puhuu totta. (Musse 1999, 6.)

Somalialainen kulttuuri on vuosisatojen saatossa tuottanut runsaasti sananlaskuja, vertauskuvia, taruja, arvoituksia, kielikuvia, lauluja ja runoja, jotka ovat vain suullisesti siirtyneet taitavien puhujien ja lausujien kautta sukupolvelta toiselle. Sierra leonelaisen sananlaskun mukaan: ”*When an elder dies, it is as if a whole library had burned down*”. (Diiriye 2006, 20–21.) Kielen kuvarikkaus ja taitava sanankäyttö ovat osa somalialaista elämäntapaa, jonka sain henkilökohtaisesti kokea tutkimusmatkani aikana. Jotta saisin tämän vivahteikkouden välitettyä myös lukijalle, olen hyödyntänyt tekstissänini sekä miesten käyttämiä kielikuvia että Anwar Maxamed Diiriyen kirjassaan *Literature of Somali Onomastics and Proverbs* kokoamia somalialaisia sananlaskuja. Olen tietoisesti päätenyt kirjoittamaan sananlaskut vain somaliaksi ja täydentänyt ne Diiriyen tekemillä englanninkielisillä käännöksillä, jotta niiden merkitykset eivät poikkeaisi kovin paljon alkuperäisestä.

Somalialaisessa kulttuurissa kyky käyttää taitavalla tavalla puheissa ja keskusteluissa sananlaskuja on erityisen merkityksellistä niille henkilöille, jotka mielivät johtajan asemaan ja yhteisönsä kunnioituksen saamiseen (Diiriye 2006, 22). Tämä pätee kumpaankin sukupuoleen, mutta Somalian patriarkalisessa yhteiskunnassa erityisesti miehiin. Henkilö, joka ei pysty ilmaisemaan itseään tukeutumatta ulkopuolisten apuun, ei voi nauttia omaa tai yhteisönsä kunnioitusta ja jää vaille tunnustamista.

3.5 Yhteisöllisyyden ja kotoutumisen lähtökohtia

Tiisa kalkaalaa tu kalana ku dara. He who helps himself can help others as well. (Diiriye 2006, 141.)

Kansalaisjärjestöjen, joihin myös Vanhustyön keskusliitto kuuluu, yksi perustehtävistä on tarjota jäsenilleen sosiaalisia kontakteja ja kokemusta kuulumisesta johonkin yhteisöön. Vanhustyön keskusliiton tarkoituksena on valtakunnallisena keskusjärjestönä edistää vanhusten ja ikääntyvien hyvinvointia ja sosiaalista turvallisuutta (http://www.vtkl.fi/fin/liitto/toiminta-ajatus_ja_tehtavat/.) Painopisteenä on muun muassa sosiaalisen ja taloudellisen syrjäytymiskehityksen katkaiseminen ja muita heikommassa asemassa olevien väestöryhmien auttaminen.

Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan: ”Kansallisen vanhuspolitiikan yleisenä tavoitteena on edistää ikäihmisten hyvinvointia, mahdollisimman itsenäistä selviytymistä ja hyvää hoitoa. Tasa-arvoisuus, itsemääräämisoikeus, taloudellinen riippumattomuus ja turvallisuus ovat keskeisiä arvoja. Myös sosiaalinen integraatio on tärkeä suomalaisen vanhuspolitiikan periaate.” (STM 1999:4.) Myös sukupuolella on merkitystä monessa suhteessa. Sukupuoli ja siihen liittyvät oletukset, odotukset ja käsitykset vaikuttavat ihmisten toimintaan ja valintoihin. Jos sukupuolinäkökulmaa ei oteta huomioon, saatetaan hukata merkittävää tietoa. Kun sukupuoli tehdään näkyväksi, saadaan selville sekä naisten että miesten tyypilliset elämäntilanteet, toimintatavat ja tarpeet. Näin saadaan tarkempaa tietoa kohderyhmistä ja sen avulla myös toimenpiteet ja resurssit voidaan kohdentaa paremmin. (Tasa-arvopolitiikka/valtavirtaistaminen/STM.)

Syyskuussa 2011 voimaan astuneen uudistetun kotoutumislain mukaan kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja

kulttuurin ylläpitämiseen. Kotouttamisella tarkoitetaan kotoutumisen monialaista edistämistä ja tukemista viranomaisten ja muiden tahojen toimenpiteillä ja palveluilla. Erityisesti uusi laki pyrkii nostamaan esiin haavoittuviin ryhmiin kuuluvien syrjäytymisen ehkäisyä, joita aikaisempi kotouttamislaki ei tunnistanut. Erityisiä toimenpiteitä tarvitsevilla tarkoitetaan maahanmuuttajaa, joka tarvitsee tehostettuja kotouttamistoimenpiteitä erityisesti sairauden, vamman tai muun syyn vuoksi alentuneen toimintakyvyn, iän, perhetilanteen, luku- ja kirjoitustaidottomuuden tai muun vastaavan syyn perusteella. Uuden kotoutumislain tarkoituksena on myös edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä myönteistä vuorovaikutusta eri väestöryhmien kesken. Uudistuksen avulla halutaan edistää muun muassa kotoutumisen kaksisuuntaisuutta ja korostetaan kotoutumisen edellyttävän maahanmuuttajien ja kantaväestön vuorovaikutusta ja yhteistä toimintaa. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010.) Kotoutuminen uuteen ympäristöön ja kulttuuriin on aikaa vievä prosessi. Myös maahanmuuttajan kotoutumiselle asetetut tavoitteet on mitoitettava realistiselle tasolle, joka huomioi maahanmuuttajaryhmien erilaiset valmiudet – erityisesti ikääntyvien maahanmuuttajien osalta.

Kotoutumisen lähtökohtia ovat osallisuus ja osallistuminen. Osallisuus voimaannuttaa, sitouttaa ja lisää vaikuttamisen ja toimimisen haluja. Osallistumisen avulla saadaan ja otetaan vastuuta. Vastuu lisää kotoutujan tunnetta siitä, että hän on subjektina luomassa uusia toimintatapoja. Ikääntyville maahanmuuttajille työelämä ei ole enää se kanava, joka tarjoaisi luonnollisen väylän osallistumiselle. Osallistuminen tai osallisuus johonkin yhteiskunnan osa-alueeseen, kuten työ, koulutus tai järjestötoiminta, avaa yleensä ovia osallistumiselle johonkin toiseen osa-alueeseen. Useimmilta ikääntyviltä maahanmuuttajilta nämä väylät puuttuvat, ja sen vuoksi yhteiskunnan on luotava muita polkuja, joiden kautta he pääsisivät osallisiksi yhteiskuntaa. Yhtenä esimerkkinä väylän mahdollistamisesta on ikääntyville somalimiehille räätälöity ryhmätoiminta, jonka suunnitteluun he itse ovat alusta alkaen osallistuneet tuoden esille omat toiveet ja tarpeet.

Joku saattaa kysyä, miksi panostaa ikääntyvien maahanmuuttajien hyvinvointiin ja osallistumismahdollisuuksien lisäämiseen. Eikö olisi hyödyllisempää suunnata katse nuorempaan sukupolveen? Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat katoava sukupolvi ja ”ongelmat” ratkeaisivat vuosien saatossa luonnostaan. Omien epäilyjeni herätessä

mieleen nousivat ruotsalaisprofessori Masoud Kamalin lauseet vuoden 2008 valtakunnallisessa Ikääntyvät maahanmuuttajat -seminaarissa. Hänen mukaansa yhteiskunnan on vaarallista unohtaa ikääntyvät maahanmuuttajat. Jokaisella ikääntyvällä on lapsia ja lastenlapsia, jotka kulttuurinsa mukaisesti arvostavat iäkkäitä perheenjäseniään. Jos yhteiskunta kohtelee kaltoin vanhempaa sukupolvea, se ei jää nuorisolta huomaamatta. Jos myös nuorisolla menee huonosti ja he näkevät, että ympäröivällä yhteiskunnalla ei ole mitään muuta kuin oudoksuntaa ja vähättelyä tarjottavanaan heidän vanhuksilleen, saattaa se olla epäsuora viesti siitä, ettei heidänkään tarvitse kunnioittaa ympäröivää yhteiskuntaa. Syntyy luottamuksen vaje, joka voi johtaa epätoivottuihin konfliktitilanteisiin, joita on myöhemmin vaikea hallita.

4 ETNOGRAFIA TUTKIMUSMENETELMÄNÄ

4.1 Etnografian periaatteita

Tutkimukseni lähestymistavaksi olen valinnut laadullisen tutkimuksen. Yksityistä tapausta tarpeeksi tarkasti tutkimalla tuodaan näkyviin se, mikä ilmiössä on merkittävää ja mikä toistuu usein tarkasteltaessa ilmiötä yleisemmällä tasolla. Laadullisen tutkimuksen aineisto ei mahdollista päätelmien tekemistä yleistettävyyttä ajatellen. Taustalla on kuitenkin ajatus, että yksityisessä toistuu yleinen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 171.) Laadullinen lähestymistapa auttaa parhaiten tarkastelemaan ikääntyvien somalimiesten kokemuksia ja niitä merkityksiä, joita ryhmätoiminta heille tarkoittaa. Laadullinen tutkimus mahdollistaa tutkittavien oman äänen esiin tulemisen ja soveltuu siitäkkin syystä tutkimukseni tavoitteisiin.

Etnografiaa käytetään monilla tieteenaloilla kuvailtaessa erilaisten yhteisöjen kulttuurisia järjestelmiä ja elämää. Pyrkimyksenä on ymmärtää ihmisen toimintaa ja siihen liittyviä sosiaalisia merkityksiä tietyssä yhteisössä ja ympäristössä. Eräsaari (1995, 50) kuvaa, miten klassinen antropologinen tai etnografinen tutkimus liittyi aluksi vieraiden kulttuurien tutkimukseen, jossa antropologit kuvasivat vieraita tai niin sanottuja primitiivisiä kulttuureja. Tutkimuskohteet sijaitsivat ensin kaukomaissa, ja sieltä etnografia levisi suurkaupunkien tutkimuksiin niin sanotun Chicagon koulukunnan sosiologien välityksellä. 1920-luvulta lähtien he olivat tehneet samantyyppistä tutkimusta omassa yhteiskunnassaan kuin antropologit vieraissa kulttuureissa. Koulukunta keskittyi oman yhteiskuntansa ja erityisesti suurkaupunkien kuvaamiseen.

Tacchin, Slaterin ja Hearnin (2003) mukaan etnografia on tutkimuksellinen lähestymistapa eikä spesifi metodi, kuten osallistuva havainnointi, haastattelu tai kysely. Etnografisessa lähestymistavassa *etno* viittaa kansaan ja *grafia* kirjoittamiseen. Sana etnografia tarkoittaa kirjaimellisesti ihmisen tai kulttuurin kuvaamista – toisin sanoen ihmisestä kirjoittamista. Etnografia on multimetodinen lähestymistapa, jossa voidaan käyttää useita eri metodeita sen mukaan kuin se koetaan tarkoituksenmukaiseksi. Etnografian tarkoituksena on integroida erilaiset metodit yhdeksi holistiseksi tutkimukseksi eli luoda mahdollisimman monipuolinen kuva tutkimuksen kohteesta osana laajempaa kokonaisuutta. (Tacchi ym. 2003, 9–12.) Etnografinen lähestymistapa tukee tutkimukseni eksploratiivista eli etsinnällistä

luonnetta, koska Suomessa ikääntyvistä somalimiehistä ei ole paljon tai lainkaan tutkimusta.

Etnografisen tutkimuksen yksi keskeinen käsite tai metodi on kenttätyö. Kenttäjakso saattaa olla kestoaltaan jopa useita vuosia tai muutamia viikkoja, jona aikana tutkimusaineisto kootaan itse. (Rantala 2006, 219.) Etnografinen kenttätutkimus aktivoi tutkijan kahdella eri tavalla. Ensinnäkin etnografi eli etnografisen tutkimuksen tekijä astuu sisään tutkittavaan ympäristöön. Ympäristö voi olla tutkijalle ennestään tuntematon tai tuttu. Toiseksi etnografi kirjoittaa systemaattisesti kenttämuistiinpanoja siitä, mitä hän havainnoi ja oppii osallistumalla tutkittavien päivittäiseen elämään. (Emerson, Fretz & Shaw 1995, 1–4).

Saarenheimo (2005) muistuttaa siitä, miten kulttuuriantropologisissa tutkimuksissa etnografialla tavoitellaan vieraan kulttuurin tekemistä tutuksi, kun taas tutkijalle tutussa kontekstissa etnografioiden tehtävä on päinvastainen. Se mikä on liian tuttua ja itsestään selvää, halutaan nähdä ”uusin silmin” etäännyttämällä ja tarkastelemalla sitä ”vieraana”. (Saarenheimo 2005, 12.) Tutkija oppii tuntemaan tutkimusympäristössä toimivat ihmiset olemalla heidän kanssaan läheisessä kanssakäymisessä. Tutkija osallistuu rutiineihin, kehittää luottamuksellisia suhteita tutkittaviin henkilöihin ja havainnoi kaikkea sitä, mitä siinä tapahtuu. (Emerson ym. 1995, 1–4.)

Eräsaari korostaa, että etnografisessa tutkimuksessa tutkijan on oltava paikalla keräämässä tietoja, kun taas lopputuloksesta, tavallisimmin tekstistä tai kirjoituksesta, hänen pitää tietyissä määrin häivyttää itsensä (Eräsaari 1995, 57). Suomessa etnografista ja erityisesti somaliväestöön kohdistuvaa tutkimusta on toteutettu muun muassa somalipoikien (Hautaniemi 2004), somalinaisten (Tiilikainen 2003) ja somali-ikäihmisten tutkimuksissa (Mölsä 2008; Mölsä, Hjelde & Tiilikainen 2010).

Varmuutta jatkaa valitsemani etnografista tutkimusmetodia sain, kun käsiini osui aikaisemmin mainitsemani Emersonin ym. (1995) kirjoittama kirja nimeltään *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Ollessani lomamatkalla New Yorkissa pistäydyin hetken mielijohdeesta yliopiston kirjakauppaan, jossa kirja odotti löytäjänsä. Kirjan helppolukuisuus johdatteli yhä syvemmälle etnografian maailmaan. Kirja sisälsi yksityiskohtaisia kuvauksia kenttämuistiinpanojen kirjoittamistavoista ja antoi konkreettisia esimerkkejä siitä, minkälaisiin asioihin tutkija voi havaintonsa kiinnittää.

Kirjasta muodostui yksi tärkeimmistä etnografiseen tutkimukseen suuntautumiseni innoittajista. Lappalainen (2007, 115) on artikkelissaan viitannut samaan kirjaan. Hänen mukaan kirja on yksi harvoista olemassa olevista metodioppaista, josta on mahdollista saada neuvoja, miten kenttämuistiinpanoja voi käytännössä tehdä. Kirjan lähempi tarkastelu yllätti myös sillä, miten sisältö oli suoraan sovellettavissa suomalaiseseen tutkimuskontekstiin.

Etnografia mielletään usein pitkäaikaiseksi oleskeluksi kaukaisilla ja eksoottisilla tutkimuskentillä. Englantilainen sosiaaliantropologi Ioan M. Lewis on julkaissut useita Somaliaa käsitteleviä tutkimuksia 1950-luvulta aina 2000-luvun alkupuolelle saakka. Tutkimusmateriaalinsa hän on hankkinut perinteiseen antropologiseen tutkimukseen liittyvällä tavalla oleilemalla pitkiä jaksoja Somaliassa. Näiden jaksojen yhtenä tuotoksena syntyi muun muassa julkaisu *A Modern History of the Somali*, johon lähes kaikissa Somaliaa tai somalialaisuutta käsittelevissä kansainvälisissä ja kansallisissa tutkimuksissa on viitattu. Amerikkalainen antropologi Oscar Lewis (1989), joka Meksikoon sijoittuvassa klassikkoteoksessaan Sánchezin lapset kuvaa köyhän meksikolaisen perheen elämää pääkaupungin slummialueella, hankki aineistonsa oleilemalla useiden vuosien aikana eripituisia jaksoja Meksikossa tutkimuskohteensa perheenjäseniä haastattelemassa. Perustiedot hän hankki käyttäen kyselylomaketta, mutta yksilölliset elämäntarinat ja ryhmäkeskustelut hän tallensi nauhurille. Tämän lisäksi aineisto karttui Lewisin pistäytyessä useasti perheiden kodeissa juttelemassa niitä näitä, jolloin hän sai arvokasta lisätietoa elämästä slummissa. (Lewis 1989, 7–16.)

Etnografista metodologia voidaan onnistuneesti soveltaa myös ilman ulkomaille matkustamista. Suomalaisista tutkijoista muun muassa Eräsaari (1995) puhuu ”alkuasukaskokemuksistaan” väitöskirjatutkimuksessaan suomalaisesta sosiaalityöstä. Vastaavasti Tiilikainen (2003) kirjoittaa Suomessa asuvista somalinaisia käsittelevässä väitöskirjassaan ”kotiantropologiasta”. Kummankin luonnehdinnat johtuvat heidän tutkimusalueensa maantieteellisestä läheisyydestä, jossa keskeinen osa kenttätöystä tapahtui suomalaisissa julkisorganisaatioissa tai suomalaisten lähiöiden somalikodeissa. Tiilikaisen matka tutkimuskentälle taittui metrolla ja paikallisbussilla (Tiilikainen 2003, 93–94.) Ioan M. Lewisiin, Oscar Lewisiin, Eräsaaren tai Tiilikaiseen verrattuna oma tutkimusmatkani kentälle oli vieläkin lyhyempi. Saatoinkin kävellen siirtyä työpaikkani suomalaisesta organisaatiokulttuurista keskelle

ikäntyvien somalimiesten ehdoilla toteutettavaa ryhmätoimintaa ja siinä läsnä olevaa somalikulttuuria.

Kentän läheisyys merkitsi myös sen alituista pysymistä mielessä. Tiilikaisen (2003, 94) tavoin huomasin, miten vaikea oli jättää ”kenttä” eli somalimiehet kokonaan pois mielestäni. Kenttätyöhön vaikuttivat oma taustaorganisaationi, henkilökohtainen elämäni, sukupuoleni, ikäni, sosiaalityöntekijätaustani, koulutukseni ja varmasti myös persoonallisuuteni. Kaikki nämä tiedostetut ja tiedostamattomat tekijät olivat vaikuttamassa siihen, millainen tutkimuksesta lopulta tuli, sillä laadullisessa tutkimuksessa tutkija on tutkimusinstrumentti. Tutkijan tulee vähintäänkin reflektoida läsnäolonsa vaikutusta varsinaiselle tutkimukselle, mutta tutkijan ei välttämättä tarvitse yrittää välttää tai kieltää läsnäolonsa vaikutusta. Tärkeää on tiedostaa, että on mahdotonta olla vaikuttamatta. Samalla on oltava tietoinen siitä, että tutkittavat arvioivat sinua tutkijana. Tutkijan tulee puolestaan arvioida, minkälainen vaikutus tutkijan läsnäololla on aineistoon. (Fangen 2005, 159.)

Kenttävaiheen alussa varsinainen tutkijaminäni eli etnografini oli statistin roolissa, ja koin oppivani jokaisesta kenttäkontaktista jotakin uutta. Opin myös tunnistamaan omia piileviä ennakkoluulojani. Olin kuvitellut, että vuosien kokemus maahanmuuttajien parissa tehtävästä työstä ja omakohtaiset kokemukset ulkomailla asumisesta olisivat tehneet minusta keskivertosuomalaiseen verrattuna suvaitsevamman ja ennakkoluulottoman henkilön erilaisuutta kohtaan. Olin hämmentynyt jäädessäni ”kiinni” pohdinnoista etenkin tutkimukseni alkuvaiheessa. Nämä pohdinnat luokittelen omiksi tiedostamattomiksi ennakkoluuloikseni, jotka todellisuudessa olivat olleet jo aikaisemmin olemassa, mutta joita en sen syvällisemmin ollut pysähtynyt reflektoidaan. Huomasin ajatukseni harhailevan hyvin yksinkertaisten olettamieni ongelmien ympärillä kuten: Osaavatko ”he” tulla oikeaan aikaan? Kunnioittavatko ”he” talon sääntöjä ja muiden tilojen käyttäjiä? Onko somalikulttuurissa sallittua, että nainen jää yksin heidän seuraansa? Voinkohan ottaa ”heistä” valokuvia? Mitä ja miten ”he” syövät? Ymmärtävätkö ”he” olla pyytämättä sellaista, mitä en kykene toteuttamaan? Hautaudunko minä erilaisten lausunto- ja auttamispyyntöjen alle? Entä saavutanko ”heidän” luottamuksensa ilman viranomaisauktoriteetin asemaa (vrt. aikaisemmin johtava sosiaalityöntekijä). Voinko naistutkijana ylipäänsä saavuttaa miesten luottamusta? Mitä pidempi aika kenttätyön

aloittamisesta oli kulunut, sitä etäämmälle pohdintani jäivät, ja olin miesten keskuudessa oma itseni. Tämä tapahtui huomaamatta ja ilman etukäteen kuvittelemiani ongelmia. Vasta paljon myöhemmin ymmärsin, että miesten alkuvaiheen varautunut olemus ei johtunut pelkästään minun läsnäolostani. Olinhan heille entuudestaan vieras henkilö, ja lisäksi miehet olivat myös toinen toisiaan kohtaan varautuneita. Vaikka useimmat heistä olivat tavanneet toisensa joko moskeijassa tai muissa tilanteissa, he eivät silti tunteneet toisiaan läheisesti.

Pakolaisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on pitkäkestoisella osallistuvalla havainnoinnilla erityisen suuri merkitys, koska pakolaisilla on taipumus olla luottamatta tutkijoihin, jotka tulevat vakaista sosiaalisista asemista edustaan valtaväestöä. Osallistumalla tutkittavien rutiineihin tutkijalla on mahdollisuus ja velvollisuus luoda luottamukselliset suhteet tutkittaviinsa. Keskinäinen luottamus on välttämätön edellytys, jotta tutkija voi tuottaa luotettavaa aineistoa tutkittavistaan. (Kruner 2003, 4.) Ilman keskinäistä luottamusta tutkijan ja tutkittavien välillä havainnoista tulee helposti pinnallisia. Luottamuksen rakentaminen on aikaa vievää, minkä vuoksi osallistuva havainnointi antaa paremmat lähtökohdat luottamuksen rakentumiselle kuin pelkkä haastattelututkimus tarjoaisi. Luottamuksen rakentamiseen on useita tapoja, mutta yksi perusedellytys on, että tutkija on kaikessa toiminnassaan avoimen vilpitön, rehellinen ja oma itsensä. (Fangen 2005, 65–66.) Tehokkaimmat työkalut luottamuksen saavuttamiseksi ovat sympatia ja myötätunto niitä ihmisiä kohtaan, joita tutkitaan (Lewis 1989, 16).

Sain tutkimusmatkani myötä huomata, että miesten luottamus minua kohtaan kasvoi sitä mukaa, mitä paremmin opimme toisiamme tuntemaan. Turtiainen (2008), joka on tutkinut luottamuksen rakentumista viranomaisten ja kiintiöpakolaisten välille, kuvaa kuinka persoonalliset suhteet muotoutuivat yhdeksi yhteiseksi luottamuksen kasvualustaksi. Samalla tavoin Lewis kuvaa meksikolaisperheen elämästä kertovassa tutkimuksessaan, miten perhe liikuttui hänen jatkuvasta kiinnostuksestaan heitä kohtaan ja miten hänen vuosi vuoden jälkeen tekemänsä tutkimusmatkat Meksikoon lisäsivät ratkaisevasti heidän luottamustaan häneen tutkijana. Oman lisänsä luottamuksen rakentamisessa antoi tutkittavien myönteinen kuva Yhdysvalloista ”parempana” maana, mikä nosti hänen arvostustaan ja asetti hänet hyväntahtoisen auktoriteetin rooliin. (Lewis 1989, 16.)

Etnografiassa minua viehättää erityisesti se, miten siinä tehdään näkyväksi tavallisten ihmisten elämää ja kokemuksia. Uskon etnografisen tutkimuksen voiman olevan siinä, että sen avulla tuotetaan tutkimusta, joka tekee näkyväksi erilaisia eroja tuottavia, poissulkevia ja ihmisten toimijuutta rajoittavia käytäntöjä (Lappalainen 2007, 14) ja joka siten lisää ihmisten ymmärrystä tutkittavasta kohteesta ilman eksotiikkaa. Etnografinen tutkimusote tulee minulle merkitykselliseksi myös siksi, että tieto rakentuu vuorovaikutuksessa tutkijan (minä) ja tutkittavien (ikäntyvät somalimiehet) kanssa. Koska tarkoituksenani ei ollut löytää vahvistusta etukäteen luomilleni oletuksille, käytin haastatteluissa puolistrukturoitua teemahaastattelua, joka antoi riittävästi tilaa uusille kysymyksille ja aineistosta nousevien teemojen uusille tulkinnoille ja tutkimuspoluille. Liian tiukkaan malliin valettu haastattelurunko ei olisi mahdollistanut yllättävien ja ennakoimattomien polkujen seuraamista tutkimuksen edistyessä.

Olellainen osa etnografista tutkimusprosessia on kenttämuistiinpanojen kirjoittaminen. (Lappalainen 2007, 113–114; Emerson ym. 1995, 39–46; Tacchi ym. 2003, 54–55.) Tämä piti paikkansa myös omassa tutkimuksessani. Haastatteluaineiston lisäksi analysoitavaa aineistoa kertyi runsaasti kenttämuistiinpanojen muodossa ja saatoin niiden perusteella tehdä myöhemmin tarkentavia kysymyksiä.

Etnografisessa tutkimuksessa voidaan käyttää myös erilaisia kulttuurisia aineistoja, jotka ovat tutkijasta riippumatta jo olemassa. Esimerkkeinä sellaisista aineistoista voisi mainita sanoma- ja aikakauslehdet, tieteelliset tutkimukset, TV- ja radio-ohjelmat, kaunokirjallisuus ja muut vastaavat kirjalliset dokumentit tai tilastot ja valokuvat.

Grönfors (2008) nostaa omassa romaniyhteisöä koskevassa tutkimuksessaan tutkijan pukeutumisen merkityksen esiin etnisiä ryhmiä tutkittaessa. Yleensä pukeutumiseen ei liity erityisiä ongelmia, mutta joskus kohderyhmät saattavat asettaa erityisvaatimuksia pukeutumiselle. Esimerkkinä hän mainitsee islaminuskoiset maat, joissa naispuolisen tutkijan on syytä pohtia, mitä seurauksia pukeutumisesta voi olla. Grönfors kehottaa tutkijaa harkitsemaan, kannattaako hänen mukailta kohderyhmänsä pukeutumista erityisesti niissä tilanteissa, joissa tutkittavien pukeutuminen poikkeaa paljon tutkijan normaalista asusta vai pitäytyä uskollisena omalle tyylilleen. Grönfors päätyi oman tutkimuksensa kenttäjaksossa pukeutumaan romaninormien vastaisesti farmareihin ja jättämään pitkän partansa ja tukkansa leikkaamatta. Tutkittavilta asiaa jälkeensä

tiedusteltaessa he olivat pitäneet ratkaisua täysin luonnollisena, koska hän ei ollut mustalainen. (Grönfors 2008, 30.) Pukeutumistyyliä sopeuttaminen täydellisesti tutkittavien ympäristöön saattaisi pikemminkin saattaa tutkijan luonnottomaan ja koomiseen tilanteeseen hänen yrittäessään matkia sellaista, jonka tutkittavat tietävät olevan hänelle vierasta ja luonnotonta (Fangen 2005, 31).

Olen useiden vuosien ajan työskennellyt pakolaistyössä sosiaalityöntekijänä. Työntekijänä en ole erityisesti pohtinut roolini yhteyttä pukeutumiseen. Pukeutumiseni on tuolloin heijastellut ehkä sen aikaista sosiaalityöntekijöiden pukeutumistapaa – mutkatonta ja käytännönläheistä. Silti oli hämmentävää huomata, miten kenttäjakson alkuvaiheessa ja myöhemminkin kiinnitin vaistomaisesti enemmän huomioita pukeutumiseeni. Ehkä tämä johtui miesten korkeasta iästä. Miehiä kunnioittaakseni pyrin huolehtimaan siitä, että en pukeutunut kovin avokaulaisiin tai lyhythihaisiin puseroihin. Hame ei tuottanut ongelmia, koska yleensäkin pukeudun mieluummin pitkiin housuihin. Keskustellessamme muun muassa muslimien ramadanin liittyvästä paastosta ja asioista, jotka ovat sallittuja tai kiellettyjä, sivusimme myös pukeutumiskysymystä. Miesten mukaan minun tai muidenkaan suomalaisnaisten ei oleteta pukeutuvan muslimiperinteen mukaan, koska me emme ole muslimeja. Grönforsin (2008) ja Fangenin (2005) ajatuksiin yhtyen uskon, että heidän luottamuksensa minuun olisi vähentynyt, jos olisin vaihtanut pukeutumistyyliäni ja jäljitellyt somalinaisten pukeutumista. Olen vakuuttunut, että mikäli olisin joutunut tilanteeseen, jossa haastattelujen tai havaintojen onnistumisen edellytyksenä olisi ollut esimerkiksi huivin käyttäminen, olisin empimättä niin tehnyt. Mutta ehkä se olisi samalla tuonut haastatteluihin jotakin epäaitoa, joka ei olisi ollut osa omaa persoonallisuuttani. Suhtautumiseni pukeutumiseen olisi ollut toinen, jos olisin tehnyt kenttätutkimustani maassa, jossa naisten pukeutumista säädellään tiukemmin.

Grönforsin tutkimus poikkesi omastani ensinnäkin siinä, että hän oli mies ja minä nainen. Joskus kenttätöille saattaa olla etua siitä, että tutkijana on miehen sijaan nainen. Yleisenä käsityksenä tai oletuksena on, että sekä miehet että naiset suhtautuvat luottavammin naisia kohtaan. Universaalin käyttäytymiskoodin mukaan miesten tulee olla huomaavaisia naisia kohtaan, ja usein miehet myös pitävät siitä, että he saavat ”opettaa” naista. Naistutkija voi hyödyntää tätä ottamalla tietämättömän roolin ja kuuntelemalla kiinnostuneena. Naiset eivät muodosta miehelle uhkaa, ja he ovat

siten vaarattomia. Kun stereotyyppiset käsitykset sukupuolesta ovat vallalla, miestutkijoilla voi olla vaikeuksia tutkia puhtaasti miesvaltaisia ympäristöjä. Vieraat miehet saatetaan kokea kilpailijoina, mutta naiset nähdään neutraaleina ja vaarattomina. Monissa miesvaltaisissa kulttuureissa tai alakulttuureissa toinen mies määritellään joko ystäväksi tai viholliseksi, kun taas naiset määritellään joksikin siltä väliltä. (Fangen 2005, 170–171.) Tämä ei silti tarkoita, ettei myös mies voisi tehdä hyvää ja laadukasta kenttätutkimusta. On olemassa areenoita, jotka ovat naistutkijoille suhteellisen pääsemättömissä, kuten esimerkiksi miesten saunavuorot tai yleiset WC:t. (Fangen 2005, 172.) Olen kiusallisen tietoinen siitä, että muslimitaustainen tutkija ja sukupuoleltaan mies olisi saanut monisärmäisemmän ymmärryksen tutkittavien tilanteeseen, mutta uskon, että moni tutkimus olisi saattanut jäädä maailmassa tekemättä, jos tästä olisi tullut kynnyksysymys tutkittavien ja tutkijan välille. Uskon, että ”ulkopuolinen” tutkija saattaa nähdä joitakin asioita selkeämmin, kun taas liian lähellä olevalla tutkijalla saattaa olla vaikeuksia pitää etäisyyttä tutkimuskohteeseen, tai hän voi ohittaa jotkut asiat itsestään selvinä. Läheisyyden ja ulkopuolisuuden areenoita voivat olla muutkin kuin sukupuolierot, joita emme ehkä itsessämme tunnista.

Tärkeintä ei ole se, haastatteleeko nainen miestä, vaan reflektoida sitä, millaisten valtasuhteiden sisällä haastattelut toteutuvat ja minkälaisia haastatteluissa saatu tieto tuolloin on. Tutkittavilla on tutkimuksessa vähemmän valtaa kuin tutkijalla. Tutkija kantaa aina mukanaan omaa ruumiillisuuttaan, taloudellisia ja henkilökohtaisia voimavarojaan. Henkilökohtaisten näkökulmien lisäksi nämä kaikki tuottavat hierarkkista suhdetta tutkijan ja tutkittavien välille. (Tolonen & Palmu 2007, 94–94.) Tutkijalla on tutkimuksensa suhteen valta tulkita asioita omasta näkökulmastaan. Valta-asema korostuu, jos tutkija on samalla myös viranomaisasemassa, jolloin alisteisuus on selvempi.

Kulttuurisensitiivisyyttä on taito ymmärtää ja toimia sen mukaisesti, että vieraaseen kulttuuriin, tässä tapauksessa suomalaiseen kulttuuriin, sopeutuminen on oma prosessinsa ja että alkuvaiheessa monet maahanmuuttajat lukevat ja tulkitsevat uutta kulttuuria oman kulttuurinsa kokemusten kautta. Maahanmuuton alkuvaiheessa olevalta henkilöltä saattaa puuttua kyky tulkita suomalaista virkamieskäytöstä monotonisine äänenpainoineen, joka ei anna mitään vihjettä siitä, onko asiakas

neuvottelutilanteessa ”voitolla vai häviöllä”. Muutaman kuukauden maassa asumisen jälkeen tämä lukutaito on jo huomattavasti kehittynyt. Useimmat tutkimukseni kohteena olevista ikääntyvistä somalimiehistä olivat jo useita vuosia sitten saavuttaneet tämän lukutaidon.

Ranta-Tyrkkö (2010) kuvaa Intiaan sijoittuvassa väitöskirjassaan, miten puutteellisen tai rajoitetun sanavaraston omaavaa henkilöä auttavat kommunikoinnissa yksinkertaiset ilmaisut tai vaikkapa vain eleet ja ilmeet. Kommunikointi ei välttämättä edellytä montakaan yhteistä ääneen lausuttua sanaa. (Ranta-Tyrkkö 2010, 48). Ranta-Tyrkkön tavoin minua auttoi suomen, englannin, espanjan ja italian kielten sekoitus ja miesten keskinäinen tulkkaus. Jouduin usein ryhmässä vieraillessani seuraamaan sivusta miesten vilkasta keskustelua ja toteamaan, että on hyödytöntä ja monesti myös mahdotonta pyytää tulkkina toimivaa avainhenkilöäni kääntämään minulle kaiken käydyin keskustelun kaikkine vivahteineen ja nyansseineen. Etnografian yhtenä etuna on, että se antaa mahdollisuuden keskittyä muuhunkin kuin vain puhuttuun kieleen, kuten esimerkiksi äänenpainoihin, naurun remahduksiin, kasvojen ilmeisiin, pukeutumiseen tai vaikka vain ryhmän sisäiseen dynamiikkaan.

4.2 Tutkimus ja tulkkaus

Merkittävin ero perinteisen tutkimushaastattelun ja tulkin avulla tehtävän haastattelun välillä on se, että kahden henkilön sijaan kolme henkilöä on aktivoituneena tiedon tuottamisprosessissa. Vaikka tulkin käyttöön saattaa liittyä erilaisia ongelmia kuten sopivan tulkin löytäminen, tulkkauksen luotettavuus ja luottamuksellisuus, on muistettava, että tulkattu haastattelu mahdollistaa myös niiden maahanmuuttajien äänen kuuluville saamisen, jotka eivät puhu valtaväestön kieltä. (Murray & Wynne 2001, 168.) Yksilölliset puolistrukturoidut teemahaastattelut tein ulkopuolisen tulkin avustuksella ja muissa epämuodollisimmissa tilanteissa avainhenkilöni toimi tulkinani.

Ensimmäiset tulkin välityksellä saadut kokemukseni sosiaalityössä sijoittuvat 1980-luvun puoleen väliin aloittaessani Ruotsissa hankkimani koulutuksen jälkeen sosiaalityöntekijäuraani Göteborgin sosiaalipalvelutoimistossa. Jo sitä ennen olin työvoimatoimiston vastaanottoapulaisena ajautunut tahtomattani tulkiksi tilanteisiin, joissa suomen- ja ruotsinkielen taidoilleni oli tarvetta. Suomessa somaliasiakkaiden parissa tulkin välityksellä tekemäni sosiaalityö ajoittuu 1990-luvun alkuun. Miehillä

tekemäni yksilölliset haastattelut tein tulkin avulla, koska somalian kielen taitoni rajoittuvat vain muutamaan somaliankieliseen fraasiin. Lisäksi useamman miehen suomen kielen taidot olivat heikot tai rajalliset. Muutaman miehen osalta haastattelu olisi saattanut onnistua suomeksikin, mutta halusin antaa miehille mahdollisuuden käyttää omaa äidinkieltään sekä kunnioituksesta heitä kohtaan että välttyäkseni vääriä tulkinnoilta. Tulkin käyttö tuo oman haasteensa aineiston kartuttamiselle ja sen analysoinnille. Yksi vaihtoehto olisi ollut käyttää somalitaustaista haastattelijaa, joka olisi voinut tehdä haastattelut suoraan somaliaksi. Ongelmaksi olisi tullut aineiston kääntäminen suomeksi. Lisäksi halusin tehdä haastattelut henkilökohtaisesti, koska haastattelu antoi mahdollisuuden tutustua jokaiseen haastattelemaani henkilöön syvemmin ja tilaisuuden tehdä muitakin havaintoja haastateltavista. Onnekseni eräs useiden vuosien takaa tuntemani naispuolinen henkilö lupautui toimimaan iäkkäiden somalimiesten haastatteluissa tulkkina.

Tulkki tuo aina ammatillisen osaamisensa lisäksi mukanaan oman persoonallisuutensa, joka saattaa heijastua haastattelujen ilmapiiriin. Jotta pystyin minimoimaan tulkin tuoman vaikutuksen, käytin naistulkkia, jolla on siviiliammattinsa ja kielitaitojensa vuoksi arvostettu asema somaliyhteisössä. Tulkin käyttö on yksi perustekijä, jonka pohjalle suuri osa tutkimustani rakentuu. Uskon, että juuri tämän somaliyhteisössä tunnetun henkilön toimiminen tulkkina oli yksi syy siihen, että sain miehet helpohkosti suostumaan haastateltavakseni. Minulle oli lisäetua siitä, että pystyin jouhevasti sopimaan tulkkausajankohdat miesten ja tulkin tilanteiden mukaisesti. Myös tulkkini joustavuus ja mukautumiskyky olivat tärkeitä haastattelujen onnistumiselle. Yllättävistä peruuntumisista selvittiin pelkällä puhelinsoitolla ja uuden ajan varaamisella. Myös miehillä oli aktiivinen asema haastattelujen järjestelyissä, sillä he sopivat oma-aloitteisesti siitä, missä järjestyksessä haastattelut toteutettaisiin.

Tulkin läsnäolo toi mukanaan yllättävää lisäarvoa. Eräässä tapauksessa haastateltava, joka tunsu itsensä huonovointiseksi, suostui haastateltavakseni tulkin vedottua mieheen toteamalla, että ”olen siis tullut paikalle turhan takia”. Siinä tilanteessa en asiaan kiinnittänyt huomiota, koska keskustelu oli käyty somalian kielellä. Kuulin asiasta vasta myöhemmin, kun tulkkini ohimennen mainitsi tapahtumasta eräässä toisessa yhteydessä. Oliko vetoaminen ollut eettisesti oikea? Haastattelua jälkeensä

miettiessäni en löytänyt mitään siihen viittaavaa, että haastateltavani olisi vastoin omaa tahtoaan joutunut haastateltavakseni.

Tulkin kääntäessä haastattelijalle jää aikaa pohtia edellistä vastausta ja muotoilla seuraava kysymystä, mikä tukee haastattelutilanteen luontevaa etenemistä.

Tavoitteenani oli tykittävien kysymysten sijaan saada aikaiseksi vuoropuhelua haastateltavan kanssa, mutta siten, että keskustelu etenisi tiettyjen teemojen ympärillä. Halusin tehdä riittävän väljiä kysymyksiä, jotta en olisi joutunut liian täsmällisillä kysymyksillä umpikujaan. Tällä tarkoitan vastauksia tyyliin ”Kyllä” tai ”Ei”.

Joidenkin kysymysten muotoilussa onnistuin paremmin kuin toisten, sillä eräässä haastattelutilanteessa tulkkini kysyi jo ennen kuin oli välittänyt kysymykseni eteenpäin, että voisinko muotoilla kysymyksen uudestaan. Vaikka jotkut haastateltavat innostuivat puhumaan kysymyksieni vierestä, en silti halunnut keskeyttää heidän puhettaan, koska koin kerrottavan asian olevan heille tärkeä. Näin halusin myös osoittaa kunnioitustani heitä kohtaan. Haastattelujen aikana huomasin miten tärkeinä miehet pitivät sitä, että annoin heidän kertoa omasta elämästään. Haluan olla sen luottamuksen arvoinen, jota miehet tutkimukseni aikana minua kohtaan osoittivat. Erään viimeisimpänä olevan haastattelun aikana tulkkini antoi minulle kesken tulkkauksen hienovaraisen vinkin kysyen, että haluanko todella kuulla yksityiskohtaisen kuvauksen tapahtumasta, joka ei millään tavalla liittynyt alkuperäiseen kysymykseeni. Haastateltava eläytyi kertomukseensa ja tunsin sillä kertaa itseni ”roistoksi”, kun jouduin palauttamaan hänet toivomalleni polulle.

4.3 Kenttäpäiväkirja

Muistiinpanoja eli kenttäpäiväkirjaa olen kirjoittanut säännöllisesti vierailuistani ryhmätoimintaan ja kohtaamisistani miesten kanssa. Toisinaan muistiinpanot ovat olleet yksittäisiä sanoja, jotka ovat toimineet muistilappuna myöhemmin tapahtuvalle tarkemmalle kirjoittamiselle. Kenttämuistiinpanojen kirjoittamisen alkuvaiheessa tutkijan tulisi keskittyä enemmän muisteltavaan tapahtumaan kuin takertua yksittäisiin sanoihin tai lauseisiin. Liika keskittyminen päästää tutkijan sisäisen editoijan valloilleen. Se puolestaan vie päähuomioin varsinaisen kohteen kuvaamiselta ja niistä muistiin painuneiden tapahtumien esiin kaivamiselta. Pää tavoitteena tulisi tässä vaiheessa saada paperille mahdollisimman paljon yksityiskohtaisia kuvauksia

mahdollisimman lyhyessä ajassa. Arvioinnin ja editoinnin aika tulee vasta myöhemmin. (Emerson ym. 1995, 47.)

Alkuperäisen suunnitelmani mukaan minulla oli tarkoitus viettää yksi päivä jonkun ryhmäläisen matkassa. Olin ideoinut aloittavani päivän menemällä heti aamusta vapaaehtoisen tutkittavan kotiin, jotta voisin seurata, mitä kaikkea päivän aikana tapahtuu. Tiedustellessani mahdollista vapaaehtoista sain lyhyen hiljaisuuden jälkeen eräältä ryhmäläiseltä seuraavanlaisen vastauksen: ”*Parempi täällä.*” Samalla hän osoitti kummankin käden etusormella käytössämme olevaa tilaa, joka ryhmälle oli tullut tutuksi. Repliikki sanottiin somalian kielellä, jonka avainhenkilöni tulkkasi minulle suomeksi. Vastauksessa ei ollut mitään erityistä äänenpainoa, vaan tulkitsin asian siten, että kaikki miehet olivat samaa mieltä ja se olisi jokaiselle miehelle helpoin ratkaisu. Myös avainhenkilöni jatkoi toteamalla: ”*On, parempi on täällä.*” Tällä hän tarkoitti, että kaikille osapuolille on helpompaa, että haastattelen miehiä ryhmätapaamisten yhteydessä. Minulle ei siis suoraan sanottu ei, vaan kielteinen vastaus muotoiltiin vähemmän torjuvaksi. Nyt jälkeenpäin ajateltuna minun olisi pitänyt heti siinä yhteydessä tehdä täydentäviä jatkokysymyksiä ehdotukseni epäämiseksi, jotta asia ei olisi jäänyt askarruttamaan mieltäni.

Koin aluksi hienoista pettymystä miesten kielteisestä suhtautumisesta ehdotukselleni ja pohdin erilaisia syitä miesten kieltäytymiselle. Ensimmäiset syyt kohdistin itseeni. Ehkä en sittenkään ollut saavuttanut heidän luottamustaan. Todellisuudessa olin alkuvaiheen innostuksessani harmissani siitä, että en omasta mielestäni nerokkaan nokkelalla tavalla päässyt laajentamaan tutkimuskenttääni ja kartuttamaan kenttäpäiväkirja-aineistoani. Olin tuolloin tutkimustaipaleeni alkuvaiheessa ja pohjimmiltani taisin olla huolissani siitä, pystynkö hankkimaan riittävästi analysoitavaa aineistoa pelkkien ryhmätapaamisten ja siihen liittyvien virkistys- ja tutustumisretkien aikana. Epäilin omia etnografian kykyjäni miettimällä, osaanko kohdistaa havaintojani ”oikeisiin” asioihin. Pohdin myös omaa osaamistani ja sitä, pystynkö tekemään riittävän monipuolisia ja tarkkoja kuvauksia yhteisistä tapaamisistamme. Tämä tapahtui ennen kuin sain käsiini aiemmin mainitsemani *Writing Ethnographic Fieldnotes* -kirjan. Nyt jälkeenpäin asiaa tarkasteltuani olen oikeastaan miehille kiitollinen siitä, että he epäsivät pääsni heidän koteihinsa, yksityisiin sfääreihin, heidän privaateille areenoillensa. Tutkimukseni luonne olisi

saanut uuden suunnan, joka ei välttämättä olisi ollut sitä, mitä tutkimuksellani sittemmin olin hakemassa ryhmätoiminnan merkityksestä ikääntyville somalimiehille. Lopullisen tutkimustehtävän muotoilu on ollut oma prosessinsa ja rakentunut tutkimuksen edetessä.

Havaintojen ulottaminen heidän koteihinsa olisi merkinnyt sitä, että olisin joutunut ottamaan myös heidän perheenjäsenensä – vaimot, lapset ja muut lähiomaiset mukaan tutkimukseeni. Perinteisesti koti on somalinaisten valtakuntaa (vrt. Pentikäinen 2005; Tiilikainen 2003 ja 2007) miesten hoitaessa kodin ulkopuolisen elämän. Kun yhteinen kieli puuttui, olisi se tarkoittanut sitä, että heidän koteihinsa olisi ”tunkeutunut” yhden naisen sijaan kaksi naista – minä ja naispuolinen tulkkini. Tämä asetelma yhdistettynä kodin naisväkeen olisi tarjonnut vaimolle kotikenttäedun, joka olisi merkinnyt miehille entistä epäedullisempaa asemaa vaimoväen silmissä. Saattaa olla, että miehet tietoisesti halusivat minun kuuluvan heidän ulkopuoliseen maailmaansa, jonne vain heillä oli pääsy. Kenties edustin miehille jotakin sellaista, mitä he eivät halunneet jakaa muiden perheenjäsentensä kanssa. Saattaa olla, että vastaus pohdinnalleni on hyvinkin helppo. Somalialaisessa kulttuurissa on yksinkertaisesti vain niin, että miehet kokoontuvat toreilla ”julkisissa tiloissa”, eikä tapana ole mennä kotiin vieraiden henkilöiden kanssa. Ehkä heille oli avautunut mahdollisuus olla kauttani välillisesti kontaktissa suomalaisen yhteiskuntaan, joka muuten saattoi olla heille tavoittamattomissa. Tämän kontaktin arvoa ei merkittävästi heikentänyt se tosiasia, että materiaalilla mitattuna edustin vähempiarvoista sukupuolta. Somalialaismiehen arvo mitataan hänen kameliensa määrän ja niiden kunnon perusteella, jolloin miehen tapaturmainen kuolema vastaa sataa kamelia ja naisen viittäkymmentä (Lewis 2002, 8). Toisinaan mietin, mihin oma arvoni tällä asteikolla sijoittui.

Pakolaissosiaalityön alkuvuosina me pakolaisten vastaanottovaiheen työntekijät viihdytimme toinen toisiamme jossakin seminaarissa kuulemallamme tarinalla, jonka mukaan länsimaalainen nainen ei edusta ei-länsimaalaiselle miehelle ”oikeaa” naista. Syynä tähän olisi se, että me kätelemme kuin miehet ja samalla katsomme asiakasta suoraan silmiin. Ehkä tämä tulkinta onkin somalimpiesten näkökulmasta tarkasteltuna lähempänä totuutta. Koska en ehkä ollut heille ”oikea nainen”, vaan vain neutraali ”valkonaama”, ei minua voitaisi päästää naisten valtakuntaan, jossa miehillä ei ole sananvaltaa. Vaarana olisi ollut, että tämä ”vähäinen” naiseuteni olisi pahimmissa

tapauksessa saattanut pettää miesten luottamuksen ja liittoutua kodissa olevien naisten kanssa miehiä vastaan. Tai ehkä miehet vain pelkäsivät, että olisin saanut tietää heistä jotakin sellaista, mitä he eivät halunneet minun tietävän.

Ehkä aika ei vielä tuolloin ollut kypsä minun astua heidän kotiareenalleen ja yksityisyyden sfääreihin. Tilanne saattaisi olla erilainen tänä päivänä, noin kolme vuotta tekemäni ehdotuksen jälkeen. Miehet ovat tänä aikana oppineet tuntemaan minut paremmin. Jälkeenpäin olin tyytyväinen, että tutkimuskenttänäni olivat miesten ryhmätoimintatapaamiset julkisissa tiloissa. Tutkimukseni sai siten selkeät ja konkreettiset raamit ja rajaukset. Samalla kunnioitan myös miehiä kohdistamalla tutkimukseni puhtaasti näihin kontaktipintoihin. Opittuaan tuntemaan ryhmätapaamisille varatut tilat omikseen miehet ovat voimaantuneet ja sitä kautta saaneet itsevarmuutta liikkua tiloissa ja myös matkalla tiloihin. Tapaamalla heitä ryhmätoiminnan tiloissa olin tavallaan jo tekemässä tutkimusta heidän yksityisellä alueellaan.

Puolistrukturoituihin teemahaastatteluihin osallistuneet seitsemän miestä olivat syksyllä 2009 ja alkuvuodesta 2010 mukana ryhmätoiminnassa. Haastattelut toteutin marraskuun 2009 ja tammikuun 2010 välisenä aikana. Olin etukäteen sopinut jokaisen miehen kanssa yksilölliset haastatteluajankohdat, mutta siitä huolimatta haastateltava henkilö saattoi vaihtua, kun sovittu henkilö jäi saapumatta paikalle. Haastattelut kestivät noin 50–60 minuuttia. Ennen jokaisen haastattelun aloittamista varmistin vielä, että haastateltava oli ymmärtänyt haastatteluiden tarkoituksen. Samalla kysyin uudestaan lupaa käyttää tallennuslaitetta. Haastatteluissa kysyin heiltä muun muassa siviilisäätystä, kansalaisuutta, maahantulovuotta ja -perustetta, lasten ja lastenlasten lukumäärää, perheenjäsenten ja sukulaisten asuinpaikkaa, ryhmätoiminnan merkitystä, ajatuksia ikääntymisestä ja miehen roolista. Ensimmäisiä haastatteluja tehdessäni huomasin, mitkä kysymykset toimivat paremmin ja mitkä tuottivat väärinkäsityksiä. Näiden havaintojen pohjalta muotoilin haastattelujen aikana kysymyksieni muotoa tai vaihdoin niiden järjestystä. Kolme seitsemästä haastattelusta taltioin MiniDisc-tallennusvälineellä ja neljässä haastattelussa kirjoitin lyhyet muistiinpanot käsin muistilehtiöni. Harmikseni kahden miehen haastattelun kohdalla tallennelaite ei toiminut, ja kirjoitin muistiinpanot käsin haastattelulomakkeelle. Tulkin tulkatessa

ennätin kirjoittaa lyhyet muistiinpanot myös näistä haastatteluista. Useimmat haastattelut litteroin samana päivänä tai viimeistään seuraavan päivän aikana.

Haastateltavien miesten keski-ikä oli haastatteluhetkellä 68 vuotta. Vanhin oli 75-vuotias ja nuorin 63-vuotias. Suomessa asuttu aika vaihteli 5 ja 16 vuoden välillä. Keskimääräinen Suomessa asuttu aika oli hieman yli 10 vuotta. Jokainen haastateltava oli asunut suurimman osan aikuiselämästään Somaliassa. Suomeen miehet olivat saapuneet vuosien 1994 ja 2005 välisenä aikana, kaksi turvapaikanhakijana ja viisi perheen yhdistämishjelman kautta. Kotimaassaan he olivat työskennelleet muun muassa kuorma-autonkuljettajana, automekaanikkona, maanviljelijänä, liikemiehenä, kauppiana, kassanhoitajana, sotilaana ja taksisyksityisyrittäjänä.

Haastattelemistani seitsemästä miehestä kaksi ei ollut koskaan käynyt koulua, eivätkä he osanneet lainkaan lukea ja kirjoittaa. Kaksi miehistä osasi kirjaimet, mutta luku- ja kirjoitustaito oli heikko. Kolme miehistä osasi lukea ja kirjoittaa lähes ongelmitta. Useimmat heistä olivat oppineet ammattinsa työtä tekemällä ja muita seuraamalla. Kahdella heistä oli Suomen kansalaisuus, ja kahdella oli kansalaisuushakemus vireillä. Haastattelut auttoivat minua tuntemaan miehet henkilökohtaisemmin. Näitä yksilöllisiä vivahteita olisi muutoin ollut vaikea havaita. Vaikka haastattelut pohjautuvat löysästi etukäteen laatimieni teemojen ympärille, jokaisella miehellä oli silti oma ja ainutlaatuinen tarina kerrottavanaan. Haastattelussa esittämäni kysymykset ovat syntyneet sekä esiymmärryksiäni avulla suhteessa aikaisempiin kokemuksiini pakolaissosiaalityöntekijänä ja lukemaani tutkimuskirjallisuuteen että myös suhteessa kenttään ja haastattelemiini henkilöihin. Tutkimusteemat prosessoituvat kenttätöön myötä, jossa tutkija keskustelee tutkittavien kanssa ja hänen ymmärryksensä kentän suhteista ja tapahtumista muotoutuu joka haastattelussa hieman toisenlaiseksi (Tolonen & Palmu 2007, 92).

Haastattelujen lisäksi olen tehnyt spontaaneja kysymyksiä kaikille ryhmätoimintaan osallistuneille miehille havainnointijaksojen yhteydessä. Nämä kysymykset eivät noudattaneet mitään ennakoasetelmaa, vaan syntyivät tilanteiden mukaan. Kvalen (1997,94) mukaan eksploratiivisessa haastattelussa kysymykset ovat avoimia eivätkä tiukasti jäsenneiltyjä. Haastattelija seuraa haastateltavan vastauksia etsien niistä uutta tietoa ja uusia lähestymistapoja tutkittavaan aiheeseen. Muutama miehistä osasi kohtuullisen hyvää englantia, mikä helpotti suoran kontaktin saamista. Muiden osalta

tein kysymykset vapaaehtoisohjaajien tai avainhenkilöni avulla. Jokunen miehistä pystyi myös auttavalla suomen kielellä kertomaan yksinkertaisempia tapahtumia. Nämä kontaktipinnat mahdollistivat sen, että saatoin myös tehdä täydentäviä kysymyksiä aina sitä mukaa, kun tutkimukseni eteni, ja törmäsin uusiin pohdintoihin, joihin halusin tarkennuksia.

Olin koko tutkimusjakson ajan leikannut talteen Helsingin Sanomien Somaliaa tai Suomessa asuvia somalialaisia käsitteleviä lehtiartikkeleita. Ryhmätapaamisteni yhteydessä olin huomannut, miten Somalian kärjistyneet tilanteet olivat monella eri tavalla heijastuneet miesten ryhmätapaamisten puheenaiheisiin. Tosin heillä oli omat kanavansa, joita pitkin he saivat tietoa entisen kotimaansa ajankohtaisista tapahtumista. Tiedot eivät myöskään kulkeneet samassa ajassa ja tahdissa kuin mitä suomalaiset viestimet niistä kertoivat. Tällä tarkoitan erityisesti aseellisiin taisteluihin liittyviä tapahtumia. Olin myös taltioinut Helsingin Sanomien internet -sivustoilla käydyt lukijakeskustelut, jotka olivat syntyneet lehdessä olleeseen ikääntyvien maahanmuuttajien tilannetta koskevan isohkon artikkelin pohjalta. Näissä keskusteluissa ja lyhyissä kommentteissa maahanmuuttajaikäihmisiä oli kuvattu voimakkain sanankääntein. Ehkä tämä aineisto ei tuottanut mitään lisäarvoa varsinaiselle tutkimukselleni, mutta toimi minulle jonkinlaisena muistutuksena siitä, minkälaiset entisen kotimaan tapahtumat heijastuivat miesten arkeen ja miten maahanmuuttajien kohtaama asenneilmapiiri saattoi olla jotakin muuta kuin myönteinen.

4.4 Tutkimuksen metodiset haasteet ja etiikka

Etnografinen tutkimusmenetelmä on työläs ja kokonaisvaltaisuudessaan henkisesti, fyysisesti ja jopa emotionaalisesti kuormittava lähestymistapa. Usein etnografiset kertomukset liittyvät jonkun ongelmallisen tai hankalan tapahtuman ympärille. (Lappalainen 2007, 14.) Etnografian kokonaisvaltaisuudessa piilee myös sen ongelma. Se voi kääntyä vaikutelmanvaraisuudeksi ja liialliseksi subjektiivisuudeksi. Tämän välttämiseksi lukijalle pyritään antamaan mahdollisimman tarkkoja ja eläviä kuvauksia tutkitun kohteen eri puolista. (Eskola & Suoranta 2008, 105.) Omakohtaisesti voin todeta, että tutkimusmenetelmä oli verrattain paljon aikaa vievä menetelmä. Toisaalta näin jälkeenpäin ajateltuna sen pitkäkestoisuudessa ja työläydessä piili myös sen viehätys.

Vaikka miehet olivat antaneet hiljaisen suostumuksensa tutkimuksen tekemiselle, olin samalla pohtinut miten avoimesti haastatteluihin osallistuvat puhuivat ajatuksistaan. Abdirizak kertoi aikaisemmin saamastaan haastattelutraumasta. Seurakunnan lehti oli tehnyt hänestä aikoinaan jutun, ja lehdessä hänen kuvansa yläpuolelle oli sijoitettu risti. Asia oli siitä saakka vaivannut häntä, ja kokemustensa vuoksi hän halusi tarkkaan tietää, mihin tarkoitukseen haastattelua käytettäisiin. Omalta osaltani mietin, mitä miehet puhuvat tutkijalle, joka on keski-ikäinen suomalainen, joka edustaa valtaväestöä ja on vielä nainen.

Tutkimukseni alusta saakka kerroin miehille avoimesti aikaisemmasta taustastani sosiaalityöntekijänä kunnan maahanmuuttajapalveluissa. Siitä huolimatta pidin huolen siitä, etten ryhmässä ollessani ryhtynyt toimimaan sosiaalityöntekijän roolissa. Tällä en tarkoita sitä, että olisin kieltäytynyt auttamasta silloin, kun sitä minulta suoraan pyydettiin. Passiivisen roolini tarkoituksena oli antaa avainhenkilöni jatkaa rooliaan miesten tulkkina ja auttajana, jonka puoleen miehet olivat muutenkin tottuneet kääntymään. Yhdeksi ongelmaksi olisi muodostunut yhteisen kielen puuttuminen, ja olisimme joutuneet tilanteisiin, joissa miehet joka tapauksessa olisivat ensin kääntyneet avainhenkilöni puoleen, jonka hän olisi sen jälkeen joutunut tulkkamaan minulle. Tarvittaessa kohdistin tukeni suoraan avainhenkilölleni, kun tilanne niin vaati.

Eräs pohdintani liittyi kommunikointiin miesten kanssa. Tahtomattakin kommunikoin enemmän niiden ryhmäläisten kanssa, joilla suomenkielen taidot olivat parhaimmat tai jotka puhuivat vaikka vain muutaman sanan englantia. Epäsuhta mietitytti minua usein, ja yritin kielimuurista huolimatta luoda jonkinlaisen suoran kontaktin jokaisen miehen kanssa huomioimalla heidät yksilöllisesti joko kutsumalla heitä heidän oikeilla tai lempinimillään tai hyödyntämällä niitä muutamia somalian- tai arabiankielisiä sanoja, joita olin vähitellen oppinut ryhmässä käyntieni yhteydessä. Ryhmään tullessani yritin huolehtia siitä, että tervehdysfraasit käytiin aina myös suomeksi, mutta jossakin vaiheessa huomasin vastaavani miesten toinen toisilleen esittämään arabiankieliseen tervehdykseen ”*salaam aleikum*” (rauha olkoon sinun kanssasi) sen vastinparilla eli sanomalla ”*aleikum salaam*” (niin myös sinun kanssasi). Olin lukuisia kertoja kuullut, miten miehet tällä tavalla tervehtivät toisiaan ryhmään tullessaan. Oli riemukasta huomata, miten tervehtijöiden ilme muuttui hämmästyksestä iloiseen virneeseen kuullessaan ”*aleikum salaamini*”. Muutama sana sai miehissä aikaiseksi

suuremman reaktion kuin kaikki siihenastiset suomenkieliset tervehdykseni yhteensä. Uudessa kotoutumislaissa painotetaan kotoutumisprosessin olevan kaksisuuntainen. Tämä kokemus oli oiva esimerkki siitä, miten pienistä asioista vuorovaikutus syntyy. En silti luopunut suomenkielisistä tervehdyksistäni, sillä miehet halusivat oppia käyttämään meidän ilmaisujamme.

Somalian asema Euroopan (Englanti, Italia, Ranska) entisenä alusmaana heijastui myös miesten ryhmässä käyttämiin kieliin ja myös kielitaitoon. Kaksi miehistä puhui italiaa, ja pääsin heitä ”läheemmäksi” puhumalla heille espanjaa. Vaikka kyseessä on kaksi eri kieltä, on niissä silti paljon yhtäläisyyksiä. Ensimmäisten kahden vuoden aikana ryhmään osallistui diabetesta sairastava iäkäs mies, joka mielellään jutusteli kanssani englannin kielellä. Jossakin vaiheessa huomasin, että joko hänellä oli huono kuulo tai hän ei ymmärtänyt tapaani puhua englantia, koska en saanut toivomaani vastausta kysymykseeni. Tämä tuli esille halutessani kesken jutustelumme kysyä jotakin tarkennusta, mutta vastaukseksi sain jotakin aivan muuta. Näin oli tosin tapahtunut myös suomenkielisiä vanhuksia tavatessani, jotka eivät olleet kysymystäni kuulevinaankaan, vaan jatkoivat keskeytymättä omaa tarinaansa. Myöhemmin keväällä 2010 ryhmässä aloittaneet kaksi miestä pärjäivät hyvin sekä suomen että englannin kielellä. Heidän paremmat suomenkielen taitonsa verrattuna ryhmässä alusta saakka mukana olleisiin kertoivat myös siitä, että he olivat saapuneet Suomeen viimeisten viiden vuoden aikana, mikä oli antanut heille mahdollisuuden osallistua työvoimapoliittisena koulutuksena tarjottavaan suomenkielen opetukseen.

Miehet halusivat nähdä minut merkittävämmässä roolissa tai asemassa kuin mitä itse halusin. Ymmärsin, että heille oli tärkeää, että edustin virallista taustaorganisaatiota. Ajoittain mietin, millä tavoin miehet mieltävät järjestötoiminnan eron kunnan- tai valtionhallinnon palvelujärjestelmästä. Asia jäi epäselväksi, mutta myös tarpeettomaksi selvittää. Hieman huvittuneena annoin heidän kutsua itseäni *bossiksi*. Myöhemmin eräs pidempiaikainen osanottaja kuvaili haparoivalla suomen kielellä eräälle ryhmässä vierailulla käyneelle henkilölle minun asemaani. Hän haki sanoja, muisti yhtäkkiä sanan opettaja ja totesi: ”*Opettaja on opettaja ja Hilikka on... Hilikka on... rehtori!*”

Kun haastateltavana on iäkäs ja maahanmuuttaja, saattaa hän automaattisesti kokea olevansa heikommassa asemassa suhteessa suomalaiseen koulutettuun, keski-ikäiseen

tutkijaan, joka edustaa heille tuntematonta ja ehkä valtaa haastateltavaan. Alisteinen asema saattaa saada ylikorostuneen aseman. Haastateltavat ovat varovaisia esimerkiksi arvioidessaan yhteiskunnan heille tarjoamia palveluja. Maahanmuuttajahaastateltava voi alisteisuuden sijaan tuntea myös ylemmyyttä tutkijaa kohtaan. Tällainen tilanne voisi tulla kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa haastateltavan ja haastattelijan ikäero on huomattava. Kielteiset kokemukset kohtaamisista suomalaisten kanssa, olivat ne sitten viranomaisia tai tavallisia suomalaisia, saattavat epäsuorasti vääristää tai rajata haastattelutilanteissa käytyjen keskustelujen sisältöä ja kokemusten jakamista.

Vaikka olin alusta saakka kertonut avoimesti miehille aikomuksestani tehdä heitä käsittelevää tutkimusta, ei minulla vielä siinä vaiheessa ollut mitään tarkempaa tutkimussuunnitelmaa saati käsitystä siitä, mitä ja miten tulisin tutkimustani viemään eteenpäin. Halusin saada varmuutta siihen, että miehet suostuvat kanssani yhteistyöhön ja sitä kautta yhteiselle tutkimusmatkalle, kun aika olisi siihen kypsä. Taustalla oli myös haluni toimia avoimesti ja välttää joutumasta tilanteeseen, jossa vasta vuoden yhteiselon jälkeen ilmoittaisin heille tekeväni heistä tutkimusta. Olin myös painottanut, että yksilö- tai ryhmähaastattelut tulisin tekemään vain niiden kanssa, jotka antavat siihen suostumuksensa. Alussa en ollut varma, miten he ymmärsivät tutkimukseni konkreettisesti heidän osaltaan tarkoittavan. Osittain se johtui siitä, ettei minulla vielä siinä vaiheessa ollut antaa täsmällisempää tietoa tutkimukseni sisällöstä, tavoitteista, menetelmistä tai edes aikatauluista. Tiesinkö itsekään mihin olin ryhtymässä? Viittaamalla opiskeluihini Helsingin yliopistossa halusin antaa miehille käsitystä, mille tasolle tutkimukseni yhteiskunnallisesti sijoittuu. Oletukseni oli, että he sen tiedon perusteella pystyvät sijoittamaan tutkimukseni somalialaiseen koulutusjärjestelmään, koska myös Somaliassa on ollut toimiva yliopistojärjestelmä. Samalla jatkoin miesten ”suostuttelemista” kertomalla miten he somalialaisina olivat uusi ja tuntematon asiakasryhmä suomalaiselle sosiaali- ja terveyshuollon vanhuspalveluiden suunnittelijoille, päättäjille, sosiaalityöntekijöille, sairaanhoitajille, kotihoitohenkilökunnalle, muille asiakastyön sidosryhmille ja suurelle yleisölle. Halusin motivoida heitä osallistumaan tutkimusmatkalleni perustellen, miten se olisi yksi tapa vaikuttaa tiedon lisäämiseen ja jossa heillä olisi merkittävä rooli.

Miehille olin kertonut, että jokaisen anonymiteetti on turvattu. Miehiä kuvatessani pyrin häivyttämään heidän yksilölliset piirteensä siten, etteivät ulkopuoliset pystyisi tunnistamaan heitä. Tästä jotkut miehistä olivat hieman yllättyneitä. Muutama miehistä sanoi, että he olivat valmiita puhumaan omilla nimillään, mikäli tutkimuksellani olisi positiivisia vaikutuksia heidän elämäänsä. Anonymiteetin varmistamiseksi olen päätenyt olemaan ilmaisematta yksityiskohtia ryhmätoiminnalle varatuista tiloista. Myöhemmin eräs miehistä kysyi, onko varmaa, että tutkimustani tulevat lukemaan myös valtion poliittiset päättäjät. Mitä siihen olisin osannut vastata muuta kuin nyökyttämällä epävarmasti myönteisen vastauksen? Olen sitoutunut viemään miesten kertomuksia ja kokemuksia eteenpäin. Tämä sitoumus toimi myös yhtenä kannustavana ja voimaa antavana tekijänä päätökselleni siitä, että saatan tutkimukseni loppuun asti. Olinhan sen Abdulille, Ibrahimille ja muille ikämiehille tullut luvanneeksi.

4.5 Aineiston analyysi

Etnografisessa tutkimuksessa aineiston analyysia ei tehdä vain yhdessä tutkimusprosessin vaiheessa vaan sitä analysoidaan ja kerätään osittain samanaikaisesti (Hirsjärvi ym. 2005, 211). Ominaista on, että aineiston tuotanto, analyysi, tulkinta tai teoretisointi kulkee limittäin. Tutkija tekee alustavaa analysointia jo kentällä, mikä puolestaan suuntaa ja tarkentaa tutkijan katsetta. (Lappalainen 2007, 13.)

Etnografisessa tutkimuksessa aineistojen hankintaprosessia ei voi erottaa analyysistä omaksi kokonaisuudeksi. Kirjoittaessani havainnoistani muistiinpanoja, olivat ne osa varsinaista aineistoa ja tulkintaani tapahtumista. Analyysi kietoutuu osaksi kerrontaa, eikä erotu selkeäksi omaksi osa-alueekseen. Tutkijan reflektiolla on etnografisessa tutkimuksessa keskeinen merkitys. (Jokinen 2006, 42.)

Törrönen (2002,43) ohjeistaa kuinka analyysiluvut tulisi kirjoittaa loogisesti edeten ja lukijaystävällisesti. Lukijaa johdatellaan kertomalla millaisen tiedon puutteen analyysin on tarkoitus poistaa. Empiirisiä aineisto-otteita analysoimalla pyritään poistamaan mainittu puute. Tavoitteenani on ollut kuvata tutkimusmatkaani kronologisen loogisesti etenevässä muodossa. Kerrontaa vie eteenpäin sekä tutkijääni että muiden tutkijoiden äänet. Lisäksi ääneen pääsevät myös aineistosta nousevat äänet joko suoraan tai epäsuorasti esiintyvänä. (Törrönen 2002, 43.) Käyttäessäni suoria aineisto-otteita eri kertojien kertomana tai siteeraamalla muita lähteitä, tarkoitukseni

on ollut antaa tietoa tapahtumista usean eri kertojan näkökulmista. Suorat aineistotteet palvelevat useaa eri tehtävää. Lukijalla on mahdollisuus kokea asioita, jotka liittyvät tutkittavan kohteen sosiaaliseen maailmaan. Niiden avulla tekstiin saadaan moninaisia ääniä, perspektiivejä ja ne mahdollistavat dialogisyhteistyöhenkisen tekstin syntymisen. Niiden avulla lukija voi myös arvioida, onko tutkimuskohteesta esitetty rekonstruktio totuudenmukainen. (Törrönen 2002, 43.)

Luin aineistoa – erityisesti kenttäpäiväkirjaani ja miehille tekemiäni haastatteluja – useaan kertaan läpi kokonaiskuvan saamiseksi. Olen koodannut, tehnyt sivuhuomautuksia, alleviivannut, lukenut alan kirjallisuutta ja kansainvälisiä tutkimuksia. Erilaisten kysymysten esittämisellä ja niistä saatujen vastausten koodaamisella tietyt aihealueet alkoivat hahmottua. Kirjoittamistyön ja analyysin edetessä olen joutunut luopumaan aikaisemmin tehdyistäni teemoista ja tulkinnoista uusien tullessa esille. Aineistojen sisältöjen tarkastelulla yritin päästä vuoropuheluun tutkimustehtävän kanssa. Matkan varrella myös tutkimustehtävä on muuttanut muotoaan ja täsmentynyt. Prosessi selittää osin miksi analyysin lopullinen muoto aihealueiden sisältöineen odotutti tutkijaansa. Aineiston analysointi on ajoittain tuottanut suurta tuskaa ja ahdistusta, koska uusien mielenkiintoisten johtolankojen ja polkujen seuraaminen on usein vienyt menessään, mutta lopulta johdattaneet umpikujaan tai huomioihin, jotka eivät ole mahtuneet tutkimukseni kehukseen. Koulutusohjelmamme aikana usein esitetty ”*Kill your darlings!*” -ohje luopumisen ja rajaamisen tärkeydestä kuulosti ensi kuulemaltani hauskalta heitolta, mutta muuttui tutkimukseni edetessä ja erityisesti analyysivaiheen aikana kirpaisevan konkreettiseksi tosiasiaksi.

5 RYHMÄTOIMINNAN SISÄLLÄ

5.1 Yhdenvertaisuutta ja erojen tunnustamista

Barasho horteed ha I nicin. Get to know me, before you reject me (don't hate and stereotype something or someone before you get to know). (Diiriye 2006, 117.)

Seuraavassa käyn läpi Taylorin ajatuksia siitä, mitä tunnustamisen politiikalla tarkoitetaan. Siirryn sen jälkeen sisälle ryhmätoimintaan ja kuvaan ryhmätoiminnan fyysistä ympäristöä ja tapaamisten sisältöä. Pyrin aineisto-otteillani antamaan miehille tilaisuuden puhua omin sanoin ryhmätoiminnasta, sen merkityksestä, uskonnosta ja miehen muuttuneesta asemasta.

Taylorin ajatuksilla erojen tunnustamisella ja samalla niiden vastakkainasettelun poistamisella on vahvat henkilökohtaiset taustat. Hän syntyi vuonna 1931 kaksikieliseen perheeseen Kanadassa, Quebecin ranskankielisellä ja vahvasti katolisella alueella. Isä oli englantia puhuva protestantti ja äiti ranskaa puhuva katolilainen. Isoisä oli ranskalaisuuden ystävä ja voltairelainen uskontokriitikko. Uskonnon lisäksi perhe oli vahvasti erimielinen politiikasta, maailmansotaan osallistumisesta ja Ranskan tukemisesta. Tunnustamisella Taylor tarkoittaa aktiivista toimintaa. Taylor tietää mistä puhuu, sillä hän on tästä harvinainen esimerkki. Laajan kirjallisen tuotantonsa lisäksi hän on osallistunut aktiivisesti politiikkaan jo opiskeluaikoinaan ja myöhemmin toimimalla sosiaalidemokraattisen NDP:n (New Democratic Party of Canada) varapuheenjohtajana. Hän oli myös neljästi ehdolla Kanadan parlamenttivaaleissa, mutta ei tullut valituksi. (Laitinen 2009, 16–17.)

Modernin identiteettikäsityksen mukaan jokainen yksilö on tunnustettava oman ainutlaatuisen identiteettinsä vuoksi eikä kunnian kautta kuten aikaisemmin ajateltiin. Taylor (1995a, 1995b) toteaa tunnustamisen saamisen olevan ihmisen perustarve. Tunnustaminen tai tunnustamatta jättäminen vaikuttaa identiteettiin aiheuttaen vahinkoa, tuskaa ja sortoa.

Taylor (1995b, 47) tekee eron yhdenvertaisen tunnustamisen ja erojen tunnustamisen politiikan välille. Tunnustamisen osalta yhdenvertaisuuspolitiikka ajaa oikeuksien ja etuuksien tasaamista kansalaisten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen mukaisesti. Kaikki ovat yhdenvertaisia ja ansaitsevat sen vuoksi yhdenvertaisen tunnustamisen. Samalla toteutetaan syrjimättömyyspolitiikkaa olemalla sokeita erilaisuudelle. Taylorin

mukaan yhdenvertaisuuspolitiikan heikkoutena on, ettei se kykene vastaamaan niihin tarpeisiin, joita vähemmistöryhmät esittävät toivoessaan oman kulttuurinsa säilymistä enemmistöyhteiskunnassa. Taylorin mukaan tarvittaisiin pikemminkin erojen politiikkaa, joka mahdollistaisi oikeudellisen erityiskohtelun eri kulttuuritaustaisten henkilöiden kohdalla.

Erojen politiikassa lähtökohtana on, että tunnustetaan yksilöiden ja ryhmien eroavuudet ja erityispiirteet. Taylorin (1995b) mukaan juuri nämä eroavuudet on sivuutettu, peitelty tai sisällytetty vallalla olevaan enemmistöidentiteettiin. Erojen politiikka pyytää, että annamme tunnustusta ja aseman sellaiselle, mikä ei ole yleisesti jaettava. Toisin sanoen, annamme tunnustusta sellaiselle mikä yleisesti on (universaalisti) läsnä – jokaisella on identiteetti – tunnustamalla sen mikä on ominaista kullekin. Universaali vaade antaa valtuudet tunnustaa erityisyyden. Syrjimättömyys toteutuu erojen tunnustamisen kautta ja tekemällä siitä perusteen erilaiselle kohtelulle. Kenen tahansa erilainen identiteetti ja kulttuuri ovat yhdenvertaisia. Sen vuoksi erilaiset identiteetit ja kulttuurit ansaitsevat yhdenvertaisen tunnustamisen, mutta eivät välttämättä yhdenvertaista kohtelua. (Taylor 1995b, 47.)

Taylorin mukaan yhdenvertaisuuspolitiikan puolestapuhujat syyttävät erojen politiikkaa siitä, että se loukkaa syrjintäkieltoa. Erojen politiikan puolestapuhujat väittävät puolestaan, että valtion harjoittama yhdenvertaisuuspolitiikka muokkaa kaikkia ja kaikkea pakottaen ihmiset tiettyyn yhdenmukaiseen muotoon ja siten kieltää heiltä heidän identiteettinsä. Lisäksi muotti on kaikkea muuta kuin neutraali, koska se on länsimaalaisen kulttuurin heijastumaa ja siten tukahduttaa vähemmistöjen kulttuuri-identiteettejä. Taylor katsoo yhdenvertaisuuspolitiikan korostavan erityisesti partikularismia eli ryhmäidentiteettiä, joka keskittyy tietyn ryhmän intresseihin ja torjuen moniarvoisuuden ja universaalit oikeudet. (Taylor 1995b, 50).

Taylor osoittaa, miten tiukka pidättäytyminen muodollisiin, formaaleihin sääntöihin ei aina riitä luomaan todellista oikeudenmukaisuutta. Esimerkkinä hän mainitsee Quebecin ranskankielisen vähemmistön, joka ajaa oman kulttuurinsa säilymistä. Taylor katsoo, että yhdenvertaisuuspolitiikka ei pysty ottamaan huomioon kollektiivista tavoitetta, koska se suosii enemmistökulttuuria vähemmistökulttuurien kustannuksella. Samankaltaisissa tapauksissa valtioiden tulee pikemmin suojella vähemmistökulttuureja erojen politiikan avulla. Taylor ehdottaa, että lait ja säädökset

tulisi laatia siten, että ne voivat suojella vähemmistöjen kollektiivisia tavoitteita ja kulttuurista henkiinjäämistä. Kuitenkin perusoikeudet ja -vapaudet kuten ilmaisivapaus pitää olla aina perustuslailla suojattuja ja niitä on voitava soveltaa samalla tavoin kaikkiin kansalaisiin. (Taylor 1995b, 60–66). Laitisen (2009, 157) pohdintoja lainaten, Taylorin keskeinen ajatus on, että voimme yhtäältä tunnustaa ihmisten yhtäläiset perusoikeudet ja toisaalta tunnustaa heidän relevantit eronsa. Yhtäältä Taylor kannattaa universaaliuden politiikkaa ja toisaalta erojen politiikkaa. (Laitinen 2009, 157.)

Taylor nostaa esiin tunnustamisen vaatimuksen, joka on tullut yhä yleisemmäksi erityisesti aliarvioitujen ryhmien taholta. Kulttuuriset vähemmistöt, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ja vammaiset ovat esittäneet vaateita heidän arvonsa tunnustetuksi tekemisestä. (Taylor 1995b, 66–68). Julkusen (2009) mukaan tunnustus asettuu samaan kognitiiviseen maailmaan arvokkuuden, kunnioituksen, kunnian ja arvostamisen kanssa. Samalla hän tuo esille sitä, kuinka anglosaksisessa keskustelussa arvokkuus käsitetään lähinnä kulttuuristen identiteettien kuten sukupuolen, rodun, etnisten ryhmien, seksuaalisten orientaatioiden, vammaisuuden yhdenvertaisuutena. Julkusen mukaan tämä johtaa siihen, että tunnustamisen käsite tematisoi lähinnä syrjinnän, häirinnän ja poliittisesti korrektin kohtelun.

Taylorin (1995b, 43) mukaan yksilöiden identiteetti muodostuu kontaktissa ja kohtaamisissa ihmisiin, jotka ovat heille merkityksellisiä. Me määrittelemme aina identiteettiämme dialogissa sen kanssa, mitä meille merkittävät ihmiset haluavat meissä näkevän. Laitisen (2009, 60) mukaan yksilön oleellisiksi koettuja piirteitä koskeva omakuva on tärkeä käsite puhuttaessa tunnustamisen politiikasta. Taylor (1995b, 67) rinnastaa toisiinsa yksilöiden identiteetin muodostuksen ja itsetunnon kulttuuristen ryhmien pyrkimykseen saada tunnustamista ja kunnioitusta. Samalla tavalla kuin yksilöille on tärkeää tulla toisten ihmisten hyväksymiksi, on kulttuurisille ryhmille merkityksellistä saada arvonsa tunnustamisen. Jos kulttuurin arvoa ei tunnusteta, voivat ihmiset joutua kärsimään, koska he saavat osakseen halventavan minäkuvan, joka on heijastumaa ympäristön käsityksestä heistä ryhmänä (Taylor 1995b, 37–38)

Taylor pohtii tilannetta, jossa kulttuurien arvo tunnustetaan ilman todellista pohjaa tunnustamiselle, jolloin eleestä tulee vain solidaarisuuden osoitus. Vääränlainen

tunnustaminen ei ole riittävää niille, joiden tarkoituksena on saada aitoa hyväksyntää ja kunnioitusta. Tunnustamista tulee antaa vasta sitten, kun on riittävän hyvin perehdytty kulttuurin sisältöön. Perehtymisen perusteella voidaan vahvistaa, että kulttuurilla on jotain tärkeää sanottavaa kaikille ihmisille. (Taylor 1995b, 69–74). Eri kulttuurien edustajien tunnustaminen on suorassa suhteessa heidän kulttuuriensa ansioihin. Taylorin erottelu erojen ja universaalisuuden politiikan kesken korostaa, että universaali yhtäläisyys on riippumaton kulttuurien ansioista. (Laitinen 2009, 157.)

Inhimilliset subjektit (ihmiset) kokevat itsensä ehjäksi ainoastaan tullessaan vahvistetuiksi tai tunnustetuiksi suhteessa tiettyjen kykyjen ja oikeuksien arvoon (Taylor 1995, 68). Oman identiteetin havaitseminen ei tarkoita, että kehittäisimme sitä eristyksessä. Identiteetti muuttuu sisäisessä dialogissa ja osittain avoimessa dialogissa muiden kanssa.

Taylor puhuu yksilöityneestä identiteetistä. Tämä kuvitelma kasvaa yhdessä uuden ihanteen kanssa, jossa ollaan uskollisia itselle ja omalle tavalle olla olemassa. Puhutaan autenttisuuden ihanteesta (Taylor 1995, 39), jolla tarkoitetaan, että on olemassa jokin tietty ihmisenä olemisen tapa, joka on jokaisen oma tapa. Identiteettimme luominen ja ylläpitäminen pysyy dialogisena koko elämämme ajan huolimatta siitä, pidimmekö siitä vai emme. Henkilökohtainen identiteetti, joka juontuu ihmisen sisältä, ei kuitenkaan nauti tunnustamisesta etukäteen. Sen täytyy voittaa tunnustaminen vaihdon avulla, vaikka joskus nämä yritykset saattavat epäonnistua.

Tunnustamisen tärkeys ilmenee tavalla tai toisella. Henkilökohtaisella tasolla olemme tietoisia siitä, kuinka identiteetti voi muodostua tai epämuodostua kontaktissa merkittäviin toisiin. Merkittäviä toisia ovat henkilölle läheiset ja tärkeät ihmiset, joiden antama palaute ja suhtautuminen muokkaavat syvästi hänen itseymmärrystään ja arvostustaan. Sosiaalisella tai julkisella tasolla julistamme toteuttavamme yhdenvertaista tunnustamisen politiikkaa. Molemmat tasot ovat muotoutuneet kasvavan autenttisuuden ihanteen myötä. Tunnustamisen tärkeys on merkittävässä roolissa siinä kulttuurissa, joka on rakentunut tämän ihanteen ympärille.

Lisääntyvä ymmärrys siitä, että identiteetti muotoutuu avoimessa dialogissa eikä ennalta määritellyn sosiaalisen käsikirjoituksen mukaan, on tehnyt yhdenvertaisen

tunnustamisen politiikan toteuttamisesta entistä tärkeämpää, mutta samalla myös vaikeampaa. Tunnustamisen epääminen voi aiheuttaa vahinkoa niille, joilta se on eväty. Heijastamalla vähempiarvoinen tai alentava kuva johonkin toiseen, voi aidosti vääristää ja alentaa henkilön kuvaa itsestään ja jopa siinä määrin, että kielteinen käsitys sisäistetään. Monikulttuurisuus- ja maahanmuuttokeskusteluissa tulisi entistä enemmän kiinnittää huomiota siihen, miten tunnustamisen kieltäminen voi olla yksi sortamisen ja syrjinnän muoto. (Taylor 1995b, 37). Maahanmuuttajat, jotka erottuvat ulkonäöltään ja puhutavaltaan valtaväestöstä, saavat usein ulkopuolisten luoman identiteetin, joka ei vastaa heidän omaa käsitystään itsestään.

Sennett (2004) puhuu autonomisuuden psykologiaan perustuvasta tasa-arvon edistämisestä. Pelkän ymmärtämisen sijaan autonomia edellyttää, että hyväksymme muissa sen, mitä emme heissä ymmärrä. Silloin kohtelemme heidän autonomisuuttaan samanarvoisena kuin omaamme. Samalla kun myönnämme autonomian, annamme arvostusta heikoille ja ulkopuolisille. Siinä ohessa myös oma luonteemme vahvistuu. Toisin sanoen, kun tunnistan millä tavoin sinä olet erilainen kuin minä, ymmärrän paremmin, millainen henkilö minä itse olen. (Sennett 2004, 126–127.) Eriarvoisuuden epäkohtiin puuttuminen ei yhteiskunnassa yksinään synnytä ihmisten keskinäistä kunnioitusta. ”Yhteiskunnassa ja etenkin hyvinvointivaltiossa ongelman ydin on, kuinka vahvat voivat kunnioittaa niitä, joiden kohtalona on jäädä heikoiksi.” (Sennett 2004, 256.)

Sennettin (2004, 205) sanoin kunnioitus on ilmaisua ja toimintaa. Sennettin ajatuksia tulkaten ikääntyvien somalimiesten ryhmätoimintaan osallistumisen mahdollistaminen oli jo sinänsä osoitus ikääntyvien somalimiesten kunnioittamisesta, sillä toisten kunnioittava kohtelemine ei tapahdu itsestään ilman tekoja, vaikka hyvää tahtoa olisi loputtomasti. Kunnioituksen viestittäminen edellyttää, että on löydettävä vakuuttavat sanat ja eleet (Sennett 2004, 205) ja vakuuttavat teot (kuten ryhmätoiminta), joiden avulla toinen sen voi tuntea.

Honneth (2003, 98) osoittaa, että niiden kriteerien perusteella, joiden mukaan eri yksilöt kokevat moraalista vääryyttä, johtuvat tunnustamisen puuttumisesta. Yksilön loukkaamista Honneth kutsuu moraaliseksi epäoikeudenmukaisuudeksi. Tämä koskee erityisesti tilanteita, joissa henkilö tuntee, että joku tarkoituksellisesti halveksii häntä

tai jotakin hänessä, jolla on merkittävä osa yksilön hyvinvointia. Tällä hän tarkoittaa tilanteita, jolloin ihminen ei saa osakseen tunnustamista.

Monet tämän päivän politiikkaan liittyvät vaatimukset kytkeytyvät vähemmistöryhmien tai muiden alisteisten ryhmien tarpeisiin tulla tunnustetuiksi. Kansainvälisesti tarkasteltuna alkuperäiskansojen poliittinen järjestäytyminen on johtanut alkuperäisväestön tunnustamiseen sekä parannuksiin ihmisoikeuksissa ja poliittisissa oikeuksissa viime vuosikymmenien aikana. Oikeus maahan ja luonnonvaroihin on tärkeä osa alkuperäiskansojen kulttuuria ja selviytymistä arktisella alueella. Esimerkiksi saamelaisten poliittinen järjestäytyminen on johtanut väestön tunnustamiseen ja ihmisoikeuksien parannuksiin.

Monikulttuuristumisen vuoksi valtion on pyrittävä luomaan politiikkaa, joka sallii erilaiset kulttuurit ja tunnustaa kaikkien kulttuuristen ryhmien yhtäläiset arvot. Tunnustamisella tarkoitetaan aktiivista toimintaa. Tunnustamisen politiikka tarvitsee yhteiskunnan rakenteellisten instituutioiden tietoista toimintaa, joka ottaa erot huomioon. Hallituksen nimissä tehtyjen esitysten tai rajoitusten avulla tähdätään kollektiiviseen tavoitteeseen kulttuurin selviytymiseksi. Tunnustamisen politiikan keinojen kautta eri kulttuurisille ryhmille tarjoutuu mahdollisuus puolustautua ja tulla tunnustetuiksi.

Suomessa Taylorin ajatuksia ovat nostaneet esiin Haatasen (2000) ja Laitisen (2009) lisäksi muun muassa Ikäheimo (2003). Ikäheimo pohtii väitöskirjassaan tunnustamisen vastavuoroisuutta. Missä määrin meidän näkemyksemme ”muista” eli vieraista kulttuureista tulee heidän tunnustamisen tai ei-tunnustamisen kannalta merkityksellisiksi riippuu siitä, kuinka kykenevinä ja relevantteina tuomareina he meitä pitävät. Toisaalta, kun länsimaalaista kulttuuria edustavat ihmiset kunnioittavat muiden kulttuurien edustajia kykenevinä tuomareina, tarkoittaa se samalla sitä, että heidän mielipiteistään tulee merkittäviä länsimaalaisen kulttuurin tunnustamiselle tai ei-tunnustamiselle. Tunnustetuista tulee tunnustajia ja päinvastoin. Ottamalla meille erilaisista kulttuuritaustoista tulevat henkilöt päteviksi ja kykeneviksi tuomareiksi, tarkoittaa avointa myöntämistä sille, että aikaisemmat tuomiot ovat saattaneet olla yksipuolisia, ennakkoluuloisia ja värittyneitä. (Ikäheimo (2003, 149–150)

Haatanen (2000, 82–83) analysoi väitöskirjassaan Taylorin tunnustamisen politiikkaa. Poliitiikan mukaan valtio- ja oikeuskoneiston tulee ymmärtää olevansa aktiivinen katsoja, erojen tunnustaja ja tunnustaja, jonka on asetettava itsensä peliin ja riskeerattava oman olemassaolonsa periaatteet kohdatessaan erilaisia toiseuden odotushorisontteja. Valtio aktiivisen katsojan ja osallistujan roolissa edustaa tunnustamisen politiikkaa nykymuodossaan. Tunnustamisen politiikassa demokratian on pyrittävä mahdollisimman suureen erityisten yhteisöjen edustamiseen, mutta mikä tahansa irrationaalinen yhteisö ei voi tulla apriorisesti hyväksytyksi. Tunnustamisen politiikassa arvioimisen ja arvottamisen vaatimus ovat avaintekijöitä. Taylorin mukaan meidän ei tule vain tunnustaa, että erilaiset kulttuurit ovat samanarvoisia ja sallia niiden hengissä selviytymisen – meidän on tunnustettava myös niiden arvo. Oikea tunnustaminen on annettava niille, joilta se on evätty. Tunnustamisen politiikassa hyväksytään ja tunnustetaan erityinen yhteisö, mikäli sen katsotaan olevan riittävän arvokas ja kykenevä kantamaan kortensa yhteiseen kekkoon. Vain erityisyyteen jäävä rajoittuu siten ulkopuolelle.

5.2 Kokoontuminen yhtenä miehenä

Quraanjo aruurtay mulac way jiidaa. When ants band together they can drug even a mighty lizard (this is about unity and its success. (Diiriye 2006, 161.)

Ryhmälle järjestyi lukuisten puhelinsoittojen, tiedustelujen ja yhteydenottojen jälkeen kokoontumistilat Helsingin kaupungin omistamista tiloista, jotka sijaitsevat rauhallisella esikaupunkialueella hyvien kulkuyhteyksien varrelta. Miesten onneksi tilojen toiminnanohjaaja oli aikaisemmin toiminut useiden vuosien ajan pakolaisten vastaanottotyössä, ja hänelle oli siitä syystä luontevaa työskennellä erilaisia kansalaisuuksia edustavien ihmisten kanssa. Hän suhtautui alusta saakka myönteisesti miesten ryhmätoiminnan käynnistämiseen kyseessä olevissa tiloissa. Onneksemme samassa rakennuksessa ja osittain myös samoissa tiloissa oli kokoontunut jo jonkin aikaa venäjänkielisten ikäihmisten ryhmä, joka oli muokannut ja tasoittanut tiloja käyttävien suomenkielisten ikäihmisten asenteita maahanmuuttajaikäihmisiä kohtaan.

Mustan maahanmuuttajamiehen ilmestyminen valkoisten ikäihmisten areenalle sujui päällisin puolin yllättävän kitkattomasti, vaikka myöhemmin sain kuulla asiasta käydyn useitakin kiivaita keskusteluja. Kenttävierailujeni aikana sain myös kuulla

minulle osoitettuja spontaaneja ilmaisuja, jotka vaihtelivat myönteisten ihailevien ja skeptisten kommenttien väliltä seuraavasti:

”Kannattaako heitä opettaa?” ”Haluavatko he oppia?” ”Ai, täällä opiskellaan suomen kieltä.” ”Hän (yksi somalimiehistä) on kuvauksellinen kuin kuningas – haluaisimme hänet maalausryhmämme malliksi!” ”Tanssiryhmäämme tarvitaan miehiä.”

Ryhmäläisten onneksi kielteisimmät ilmaisut eivät millään tavalla näkyneet kohtaamisissa rakennuksen sokkeloisissa tiloissa. Asiaa edesauttoi myös se, että ennen miesryhmän ensimmäistä kokoontumista asiaa oli käsitelty tilojen käyttäjäraadissa, joka koostui talon käyttäjien edustajista. Myös Helsingin kaupunki oli antanut siunauksensa tilojen osoittamiselle miesryhmän käyttöön. Ovathan he ennen kaikkea helsinkiläisiä eläkeläisiä muiden ikäistensä tavoin. Toiminnasta aiheutuneet kustannukset hoituivat järjestöni kautta. Kustannuksia syntyi muun muassa opettajan palkasta, oppikirjojen hankinnasta, kahvi- ja teetarjoiluista, kynistä, kumeista ja vihoista. Kustannuksiin osallistui jonkin aikaa myös toinen kolmannen sektorin järjestö, jonka toiminta suuntautui maahanmuuttajamiesten tukemiseen.

Ryhmätoiminnan käynnistymisen kannalta oli tärkeää, että saimme tilat maksutta ryhmän käyttöön. Tilat tarjosivat miehille mahdollisuuden nähdä ja toimia ikäistensä suomalaisten joukossa, vaikka kielimuurin vuoksi kontaktipinnat jäivät yrityksistämme huolimatta ohuiksi. Rakennuksen tilat olivat 1980-luvulta saakka olleet helsinkiläisten työttömien ja eläkeläisten käytössä. Tiloissa kokoontui useita omatoimisesti tai ulkopuolisten ohjaajien vetämiä toiminnallisia ryhmiä, kuten tanssijat, bridgen pelaajat, taidemaalarit, kielenopiskelijat, jumppaajat, venäjänkieliset ikäihmiset ja useat vertaistukiryhmät. Päärakennuksen vieressä olevassa erillisessä piharakennuksessa sijaitsivat harrastetilat sekä puutöille että matonkudonnalle. Punamultamaalattu päärakennus lasiverantoinen loi mukavan ja kotoisan ilmapiirin, joka sai sekä talon käyttäjät että satunnaiset vierailijat viihtymään. Talon käyttäjien ja vierailijoiden käytössä oli myös pieni ja viihtyisä kahvila, jonka huokeat hinnat oli mukautettu käyttäjäkunnan taloudellista tilannetta mukaillen. Tosin nämäkin hinnat olivat somali-ikämiesten kukkarolle liian korkeat. Päärakennuksen ensimmäisessä kerroksessa sijaitsi kahvilan lisäksi kolme erisuuruista huonetta. Iso sali, jota komisti vanha kaakeliuuni, oli varattu muun muassa tanssin ja liikunnan harrastajille, jotka

tarvitsivat riittävästi tilaa ympärilleen. Samaisessa tilassa oli mahdollista pelata vaikka pöytätennistä, sillä tarvittavat välineet löytyivät talon puolesta.

Monimuotoisuuden lisääntyessä myös julkisten tilojen suunnittelu kohtaa uusia haasteita. Ryhmätoiminnan käytössä olevista yleisistä tiloista puuttuivat tilat, jossa muslimi voisi suorittaa rituaalisen rukoilemiseen liittyvän peseytymisen siten, ettei talon muu toiminta kokisi tulevana häirityksi. Toisinaan ongelmia syntyi veden roiskumisesta pienen käsienpesualtaan reunoilta lattialle. Tilat eivät olleet suunniteltu erilaisten kulttuuri- ja uskontotaustaisten tarpeita ajatellen. Monimuotoisuuden yleistyessä muun muassa uskonto tai uskonnottomuus haastaa julkisten tilojen suunnittelun ja käyttötarkoitukset enenevässä määrin.

Somalimpien kokoontumisille varattu sininen huone sijaitsi talon ensimmäisessä kerroksessa, jonne kulku tapahtui toisen samankokoisen huoneen läpi. Läpikulkuhuoneessa sijaitsi talon kävijöiden käyttöön tarkoitettu Ite-piste. Pisteiden tarkoituksena oli tukea ikäihmisten omatoimista terveyden ja hyvinvoinnin edistämistä tiedon välittämällä ja motivoinnilla. Ite-pisteessä kuka tahansa voi tehdä yksinkertaisia terveydentilaansa kuvaavia testauksia tai tutustua materiaaliin, joka auttaa terveyden parantamisessa ja ylläpidossa. Palvelupisteestä löytyivät muun muassa välineet verenpaineen ja lukunäön mittausta varten. Painonhallinnan seuranta ajatellen tilaan oli sijoitettu myös henkilövaaka ja terveyteen liittyvää kirjallista materiaalia. Hyllyiltä löytyi esitteitä liikunnan hyödyllisyydestä. Vaikka tiloissa asioi somalinkielisten ikäihmisten lisäksi myös venäjän- ja vironkielisiä ikäihmisiä, oli ohjeistus ja muu materiaali pelkästään suomen- ja ruotsinkielistä. Vuoden 2009 aikana tiloihin ilmestyi internet-yhteyksillä varustettu tietokone, jota kuka tahansa talon käyttäjä saattoi maksutta hyödyntää tiedon etsintään tai laskujensa maksamiseen. Myös osa somalimiehistä hyödynsi yhteyttä odottaessaan ryhmätoiminnan alkamista. Kävijöiden helpotukseksi tilat sijaitsivat hyvien kulkuyhteyksien varrella ja olivat helposti saavutettavissa eri puolilta Helsinkiä useilla julkisilla kulkuvälineillä.

Sininen huone oli saanut nimensä huoneen seinien sinisestä väristä. Keskellä huonetta sijaitsi pitkä pöytä, jonka ympärille sijoitetut vanhanmalliset puutuolit tarjosivat toimivat puitteet erilaisten ryhmien järjestämiselle. Huoneeseen mahtui rajallinen määrä osallistujia, ja parhaiten se toimi, kun ryhmän koko pysyi 8–10 hengen suuruisena. Huoneesta johti erillinen ovi suoraan vieressä sijaitsevaan isompaan saliin,

jossa miesten tapaamisten aikana kokoontui suomalaiseläkeläistä koostuva tanssiryhmä. Salista kantautuva tanhumusiikki, joskus varsin äänekkäs sellainen, ei tuntunut somalimiehiä häiritsevän. Huoneen varusteena oleva piirto- ja fläppitaulu olivat suomen kielen oppitunneilla ahkerassa käytössä. Miehet olivat antaneet ryhmätapaamisille somaliankielisen Bata-nimen, joka tarkoittaa merta. Nimi toi heille muistoja entisestä kotimaasta, sillä nimivalintaa oli perusteltu Somalian sijainnilla meren rannalla. Tosin miehille olisi ollut vielä mieluisampi nimi ehdolla – Vanhat kamelit – mutta sain heidät ymmärtämään, että vaikka nimi heidän korvissaan toi heille miellyttäviä mielikuvia kotimaastaan, saattaisi se suomalaisessa ympäristössä antaa päinvastaisen vaikutelman ja kuulostaa miehiä ironisoivalta. Onneksi myös Bata-nimi oli miesten mieleen. Lyhyt ja tarpeeksi eksoottinen nimi soveltui paremmin, sillä sitä tarvittiin muun muassa kaupungin edellyttämässä tilojen käyttöä seuraavissa tilastointilomakkeissa.

5.3 Tapaamisten luonne

Waayeel kaftan buu hadalkiisa ku bogtaa. An elder can make his/her point even with a joke. (Diiriye 2006, 150.)

Ryhmätoiminnan käynnistyttyä keväällä 2008 miehet kokoontuivat kerran viikossa kolmen tunnin ajan suomenkielen opetuksen ja vapaamuotoisen yhdessä olemisen ympärille. Toiminnan saatua suuren suosion ryhmätoimintaa laajennettiin kahteen tapaamiseen viikossa. Ajatuksena oli, että paremmin suomea osaavat kokoontuisivat omassa ryhmässään ja enemmän tukea tarvitsevat omassaan. Miehiltä oli myös tullut toive useammasta tapaamiskerrasta viikossa. Vähitellen ryhmät kuitenkin sekoittuivat, eikä miehiä haitannut se, että suomen kielen opettajan ideoima tasojaottelu ei toteutunutkaan. Ryhmään osallistunut Mohamed kuvailee ryhmätoiminnan merkitystä seuraavasti: *”Olemme samaa sukupolvea, samaa ikäluokkaa. Meillä on samanlaisia kokemuksia. Voimme hyötyä toinen toisistamme. Saamme tutustua uuteen. Jokainen meistä kaipaa, että meitä tervehditään. On hienoa, että meitä tervehditään. Somaliassa se oli jokapäiväistä.”* Samir puolestaan kuvaili miten hänen ei enää tarvitse etsiä ystäviä, vaan ne ovat ikään kuin tarjolla. Ellei ryhmää olisi, hän istuisi vain neljän seinän sisällä vailla mitään tekemistä. Abdirizak puolestaan totesi: *”Ryhmätoiminta on tärkeä. Se on auttanut paljon. Nyt minulla on aikataulu, josta pitää kiinni. Elämään on tullut rytmiä. Lapseni tosin sanovat, että koska en käy mitään yliopistoa niin voisın*

yhtä hyvin jäädä kotiin nukkumaan. En halua nukkua. On paljon miehiä, jotka jäävät kotiin. Eivät jaksa lähteä liikkeelle. Olemme yrittäneet, mutta aina samat miehet.”

Tapaamisten tärkeänä miesten yhteisöllisyyttä vahvistavana tekijänä toimivat heidän yhteiset tee- tai kahvihetkensä, jotka seurasivat jokaista suomen kielen opetustuntia. Ryhmätoimintaan osallistuneiden määrä ei merkittävästi pienentynyt esimerkiksi ramadanin aikaan, jolloin tarjoiluista luonnollisesti luovuttiin. Ramadan on muslimien tärkeä paastokuukausi, jolloin ruoan tai juoman nauttiminen on auringon nousun ja laskun välissä kielletty. Kenttätyöni aikana opin myös, että varsinkin ikääntyvät miehet jatkavat paastokuukautta yhdellä lisäviikolla. Miesten ja avainhenkilöni kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta tulkitsin käytännön johtuvan siitä, että miehet ovat ikänsä perusteella lähempänä elämänsä viimeisiä vaiheita ja siten myös lähempänä jumalaa. Ylimääräinen paastoviikko on muslimimiesten osoitus siitä, että he ovat hartaita uskovaisia ja samalla kunnianosoitus Allahille. Myöskään paastoaminen tai paastoamattomuus ei muistuta on-off -tilannetta, vaan on joustava. Tällä en tarkoita pitkäaikaissairaita, joiden ei luonnollisestikaan edellytetä paastoavan. Jos joku, joka muuten on terve, kokee paaston aikana itsensä huonovointiseksi, on hänelle sallittua keskeyttää paastoaminen. Mutta menetetty aika on tehtävä ”sisään” varsinaisen paastojakson jälkeen. Käytäntö muistutti eräänlaista henkistä kellokorttia, joka toteutukseltaan on työelämästä useimmille meistä tuttua. Kellokortin saldo on toisinaan plussalla ja toisinaan miinuksella, mutta ajatuksena on, että puntit olisivat jossakin vaiheessa tasan.

Kuvaavaa miesten yhteistapaamisille oli heidän keskinäinen vitsailunsa, poikamainen kiusoittelunsa, herkässä oleva naurunsa, perinpohjaisten tervehdysfraasien esittäminen kokoontumisten alussa ja ennen kaikkea ennakkoluuloton heittäytyminen toiminnallisiin opetusharjoitteluihin. Ryhmän vitsiniekka ja ”charmööri” Abdul oli tästä hyvä malliesimerkki. Kaikenlaiset kokemukset onnistumisineen tai epäonnistumisineen hän otti yhtä suurella innolla vastaan. Hänen järkähtämättömästä itsetunnostaan kieli muun muassa se, että hänellä oli kyky nauraa itselleen ja samalla nauratti myös muita. Erään suomen kielen oppitunnin aikana opettaja harjoitutti miehiä seuraavanlaisella kysymys- ja vastausparilla: ”*Oletko sinä nainen?*” ”*Ei, minä en ole nainen.*” ”*Minä olen mies.*” Kysymys esitettiin vuorollaan jokaiselle miehelle, johon heidän piti vastata. Viimein tuli Abdulin vuoro. Sinnikkäästi hän yrittää tapaila oikeaa

vastausta. Lopulta hän vilkuili anovasti ympärilleen ikään kuin muilta apua hakien. Hänen vieressään istunut Ahmed kurottautui Abdulin puoleen ja kuiskasi puoliääneen siten, että me muutkin sen kuulimme: *”Kyllä!”* Abdul odotutti vielä jonkin aikaa vastaustaan kunnes lopulta vastasi silmin nähden huojentuneena: *”Kyllä! Olen nainen.”* Muut räjähtivät nauruun ja toistivat: *”Abdul on nainen! Abdul käyttää hametta.”* Myös Abdul nauroi mukana ja toisti: *”Ei nainen, ei nainen!”* ja jatkoi nauramistaan.

Sanailuun perustuva leikkittely aukeni usein vain tulkkauksen avulla, mutta oli ilman sitäkin ymmärrettävissä. Monesti sanoilla ei ollut merkitystä, ja koin olevani ikään kuin yksi heistä. Vaikka ikääntyviä maahanmuuttajia koskevissa tutkimuksissa usein nostetaan esiin, kuinka korkea ikä, kielitaidottomuus, syrjintäkokemukset ja yksinäisyys aiheuttavat masentuneisuutta ja elämänlaadun heikentymistä, olin tätä tietoa vasten hämmentynyt, koska silmäni todistivat toista. En silti vähättele miesten arkea, iän tuomia sairauksia, menetettyä arvoasemaa ja kaventuneita sosiaalisia suhteita, jota se vääjäämättä piti sisällään. Olin hyvin tietoinen siitä, että vanheneminen vieraalla maaperällä ei kuulunut heidän elämänsuunnitelmiinsa ja syrjintäkokemuksia oli kerääntynyt myös miehille, kuten seuraava kuvaukseni osoittaa: *”Ei, en ole kokenut rasismia. Itäkeskuksessa tosin aina kuulee huuteluita, mutta muuten ei. Kaksi päivää sitten eräs humalainen tönäisi minua kyynärpäällään kylkeeni. Arvioin, että olin häntä vahvempi ja kookkaampi, mutta en silti lähtenyt puolustamaan itseäni. Ei se ollut rasismia. Ehkä tämä humalainen ei edes huomannut mitä teki.”* Ibrahim puolestaan kertoi kokemuksistaan seuraavasti: *”Jatkuvasti kuulee sanallisia ilmaisuja – neekeri, milloin palaat takaisin. Kerran noin vuosi sitten meitä oli kaksi somalimiestä ja meistä vastaan tuli kolme suomalaista miestä. He haastoivat riitaa. Mietin miten selviytyisin tilanteesta ja muistin somalialaisen sananlaskun: ’Ei kannata juosta koiraan pakoon, sillä koira tulee perässä ja puree.’ Sen muistettuani puristin molemmat käteni nyrkkiin (näyttää miten) ja puolustauduin. He pelästyivät ja jättivät meidät rauhaan.”*

5.4 Yhteisösosiaalityöllä erojen tunnustamiseen

Shimbirba shimbirkiisuu la duulaa. Birds of same feather flock together (people tend to associate with their own kind, professional or any other affiliations that apply). (Diiriye 2006,131.)

Ryhmätoiminnalla on yhteisösosiaalityön työmuotona paljon annettavanaan. Itse prosessi ja ryhmässä yhdessä koetut uudet ja yhteiset kokemukset ovat osallistujille merkityksellisiä. Seuraava tapahtuma kuvanee ryhmätoiminnan merkityksellisyyttä ryhmässä vallitsevien erojen huomioimisesta ja kääntämisestä ryhmän voimavaraksi. Erään opetustunnin yhteydessä tehtävänä oli sosiodraaman avulla harjoitella lääkärissä käyntiä ja siihen liittyviä yleisiä puheenparsia. Aidomman tilanteen luomiseksi sovimme opettajan kanssa, että minä esittäisin sairaanhoitajaa, jonka ”vastaanotolle” miehet leikkimielisesti saapuisivat. Rekvisiitaksi lainasimme Ite-pisteestä oikean verenpainemittarin. Miehiä ei harjoitukseen tarvinnut kahta kertaa kehottaa. Abdul ennätti taas ilmoittautua ensimmäiseksi vapaaehtoiseksi. Ohjeistuksen mukaan hän meni huoneen ulkopuolelle, koputti oveen ja astui huoneeseen sisään. Samalla me kumpikin esitimme omat repliikkimme ja pyysin häntä istuutumaan tuolille. Yrityksistäni huolimatta en saanut verenpainemittaria asetettua paikoilleen ja oikeastaan minulla ei ollut aavistustakaan siitä, miten laitetta käytetään.

Abdul, joka joutui säännöllisesti mittauttamaan verenpaineensa terveysasemalla, omasi omakohtaisten kokemustensa kautta sellaista tietotaitoa, joka minulta puuttui. Lopulta hän turhautui avuttomista yrityksistäni kiristyshihnan kiinnittämisestä paikoilleen. Määrätietoisena ja hieman närkästyneenä taitamattomuudestani hän antoi ymmärtää, että meidän oli parempi vaihtaa rooleja. Vaikka hän puhui vain somaliaksi, ei minulle jäänyt epäselväksi, mitä hän tarkoitti. Nyt rooleihimme tuli enemmän uskottavuutta, ja samalla hän sai ylpeänä esitellä meille muille sellaista osaamista, jota miehiltä ja minulta puuttui. Oli seuraavan henkilön vuoro astua sisään ja esittää sovitut vuorosanat. Hänen ilmeensä oli epäuskoisen hölmistynyt ja samalla empiväinen huomattuaan, että mittauksen tekisikin hänen maanmiehensä enkä minä kuten oli sovittu. Vastahakoisesti hän suostui rooliinsa, mutta viestitti samalla kaikin mahdollisin tavoin, että minun olisi kuulunut olla mittaajana eikä Abdulin. Vaikka olisin miten selkeällä somalian kielellä tahansa saanut hänelle kerrottua, etten osaa käyttää laitetta, minulle jäi tunne siitä, ettei hän olisi sitä kuitenkaan uskonut.

Harjoitus oli monella tapaa merkityksellinen, sillä sen avulla miehet oppivat toisiltaan, toisistaan ja myös minusta jotakin. Kun minä en osannut, olivat he pakotettuja hyväksymään vertaisryhmäläisensä osaamisen. Se antoi uskoa siihen, että heillä jokaisella oli piilossa olevia taitoja ja erilaista osaamista, joita voidaan käyttää ryhmän hyväksi. Ryhmätoiminta tarjoaa uusia mahdollisuuksia ja uusia tunnustamisen merkityskenttiä, kun autettavasta tuleekin auttaja ja auttajasta autettava. Riessman ja Carrol (1995, 22–23) kuvaavat kirjassaan samaa ilmiötä ja sen merkitystä ryhmän jatkuvuudelle. Rohkaisemalla ryhmäläisiä osoittamaan vuorollaan osaamistaan, vältetään ryhmän sisäisiltä valtataisteluita ja liialliselta tukeutumiselta ryhmän vetäjän johdettaviksi. Riessmania ja Carrollia mukaillen jokaisesta ryhmäläisestä tulee potentiaalinen ”opettaja” ja aktivoiva roolimalli muille maahanmuuttajamiehille.

Edellä kuvaamani tapahtuma oli samalla konkreettinen esimerkki siitä, miten toimitaan demokraattisesti. Demokratiassa ihmiset toimivat yhdessä ja tekevät yhdessä heitä itseä koskevia ja sitovia päätöksiä. Samalla huomioidaan myös ihmisten erot. Yksilöiden ja ryhmien tulee kohdata tunnustamista ja kunnioitusta erilaisuudessaan (Honneth 2003, 92). Jos erimielisyydet tukahdutetaan ilman keskustelua, ei demokraattinen prosessi kykene huomioimaan sitä, että ihmiset ovat erilaisia. Vasta toisten seurassa ihmisestä tulee ihminen ja yhteisön jäsen.

Yhteisön ja inhimillisyyden edellytyksiä ovat läsnäolo, yhdessä oleminen, yhdessä tekeminen, puhuminen ja ennen kaikkea muiden kuunteleminen. (Eräsaari 2009, 68.) Jotta yhdessä tekeminen onnistuu, on kokoontumisille oltava tila, kuten ryhmätoiminnalle varattu sininen huone. Jokaiselle osallistujalle pitää antaa mahdollisuus esittää omia näkemyksiään, ehdotuksiaan ja osaamistaan, koska se auttaa näkemään myös erilaisuudet ryhmän sisällä. Oman mielipiteensä esittämisellä ihmisten erilaisuudet tulevat näkyviksi. Jotta voidaan tehdä onnistuneita yksilöön, yhteisöön tai vähemmistöryhmiin kohdentuvia päätöksiä, on ensin saavutettava ihmisten erilaisuuden kunnioittaminen. Miehillä elämä Suomessa on itsen uudelleen paikantamista ja uudenlaisen suhteen luomista itsen lisäksi läheisiin, valtakulttuuriin, omaan sukupuoleen ja toisiin ikäisiinsä miehiin. Myös sukupuoliroolit joutuvat uuden arvioinnin kohteeksi. Tästä kertoo muun muassa ryhmässä tehdyt suulliset suomen kielen harjoitustehtävät, jossa usein tuli ilmi miten he puhuvat kodista ja erityisesti

vaimostaan: ”*Autan kotona.*” ”*Siivoan.*” ”*Ostan vaimolle kultaa.*” ”*Tykkään ilahduttaa vaimoa.*” ”*Pidän hänen ruoasta.*”

Etnisistä vähemmistöistä puhuttaessa yhteisö-termi heijastaa näiden ryhmien keskuudessa vallitsevaa ryhmäidentiteetin tajua. Vaarana on, että se johtaa harhaan. Hallin (2003) mukaan ”yhteisö” on tietty yhdenmukaisen kylän kasvokkaisten suhteiden idealisaatio, joka viittaa homogeneisiin ryhmiin, jossa ryhmiä kuvaa vahvat ja sitovat keskinäiset suhteet ja joita ulkopuolisesta maailmasta erottavat selvät rajat. Etnisten yhteisöjen sisällä on myös yksilöiden välisiä eroja, eikä heitä voi noin vain niputtaa yhteen ikään kuin he muodostaisivat yhden yhtenäisen ryhmän. Diasporisissa yhteisöissä lähtökulttuurista johdetut traditionaaliset elämäntavat ovat yhtä tärkeitä yhteisöjen itsemäärittelyssä, joissa ne kaiken aikaa toimivat yhteydessä päivittäiseen kanssakäymiseen ja sosiaaliseen elämään valtavirran kanssa. Yhteisöjen itseyttämiselle rodullisten, etnis-kulttuuristen ja uskonnollisten identiteettien merkitys on suuri, mutta yhteisöt eivät luo muuttumatonta traditiota. Traditiot vaihtelevat henkilöstä toiseen. Traditioita muutetaan ja tarkastellaan kaiken aikaa reaktiona maahanmuuttajana saatuihin kokemuksiin. Vaihtelua esiintyy eri kansallisuuksien ja kielellisten ryhmien välillä. Variaatiota ilmenee myös uskontojen kesken, miesten ja naisten välillä ja myös sukupolvittain. (Hall 2003, 248–250.)

”Kulttuurilla tarkoitamme yhteisten merkitysten järjestelmiä, joita samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät saadakseen tolkkua maailmasta. Merkitykset eivät ole vain vapaasti leijuvia ideoita vaan osa materiaalista ja sosiaalista maailmaa” (Hall 2003, 85). Samalla nämä merkitykset antavat meille tunteen kuulumisesta johonkin kulttuuriin. Merkitykset luovat yhdistävän siteen ja tunteen yhteisestä identiteetistä ja siten kuulumisesta yhteisöön. Asemoidessamme itseämme jossakin yhteisten merkitysten kentässä tunnemme keitä me olemme ja mihin kuulumme. Toisin sanoen tunnemme oman identiteettimme. Kulttuuri on yksi keskeinen identiteetin muodostumisen, ylläpitämisen ja muuttamisen tavoista. Kulttuuristen erojen korostaminen kasvattaa yhteisötunnetta tai ryhmäsolidaarisuutta. Jako ”kansallisiin meihin” ja ”heihin” pitää yllä koettua erilaisuutta suhteessa muihin kulttuureihin (Hall 2003, 85–86.) Kulttuurit muodostuvat erilaisten merkitysten tuottamisen järjestelmistä, joilla maailmaa luokitellaan järkevästi. Nämä

merkitysjärjestelmät toimivat kuin kielet, jotka antavat meille tulkintakehykset joiden kautta tolkuksitamme maailmaa.

Kielen ohella uskonto on tärkeä kulttuuria tuottava merkitysjärjestelmä. Uskonto on voimakas yhteenkuulumisen lähde. Samalla se toimii tehokkaana erottautumisen ja toiseuden lähteenä. Lisäksi tavat, traditiot ja muut arkipäivän rituaalit ja käytännöt luovat yhteisen tavan hoitaa asioita ja antavat merkityksen tapahtumille kuten syntymä, avioliitto tai kuolema. Ne myös yhdistävät nykyelämän edeltävien sukupolvien elämäntapoihin. Globalisoituminen, jonka seurauksena erilaiset alueet ovat entistä enemmän kanssakäymisissä toisiinsa madaltuneiden yhteyksien avulla, luo entistä enemmän hybridejä kulttuureja yhtenäiskulttuurien sijaan. Globalisoitumis-prosessiin liittyy entistä avoimempi ja monimuotoisempi käsitys kulttuurista. (Hall 2003, 89–99.)

Kulttuuri on kontekstisidonnaista ja muuttuu sosioekonomisten muutosten yhteydessä. Henkilöt, jotka jättävät totutun asuin ympäristön ja muuttavat uuteen maahan, joutuvat luomaan uusia sosiaalisia suhteita ja käsittelemään uutta sosiaalista ympäristöä, joka joiltakin osin poikkeaa heille aikaisemmin totutusta. Monille maahanmuuttajaryhmille elämä uudessa kotimaassa pitää sisällään eroavuuksia totutuista kulttuurisista ja sosioekonomisista toimintamalleista.

5.5 Kotoutumisesta

Martidaa waa intaad soori kartaa, magantaana waa intaad bixin kartaa. Your guests are as much as you can host, and your refugees are as much as you can protect. (Diiriye 2006, 157.)

Maahanmuuttajan kotoutumisesta on yhä näkyvämmän tulossa eurooppalaiseen yhteiskuntaan pääsyn koetinkivi, vaikka mitään yhteistä käsitystä integraation sisällöstä ei tunnu löytyvän (Clarke 2004, 630). Clarken mukaan uuteen yhteiskuntaan integroitumiseen saattavat vaikuttaa sosiaalinen eristäminen, rasismi ja vieraan pelko paljon enemmän kuin pelkkä yksilön oma tahto. Julkisen vallan näkökulmasta maahanmuuttajat nähdään passiivisina, integraatioprosessissaan ohjausta vaativina objekteina. Tämä näkemys jyrää alleen ymmärryksen siitä, että heidät otettaisiin huomioon aktiivisina, omia sopeutumisprosessejaan määrittävinä ja suorittavina toimijoina. (Clarke 2004, 631.) Erityisesti Pohjoismaissa valtakielen omaksumiskykyä pidetään yhtenä sopeutumisen mittapuuna ja useimmat kotouttamistoimenpiteet lähtevät liikkeelle juuri kielikursseille ohjaamisesta. On varsin helppo ymmärtää, ettei

kielen oppiminen ja valtakulttuuriin sopeutuminen kuitenkin automaattisesti merkitse sosiaalista hyväksyntää, saati tunnustamista yhteisön jäseneksi tai tasa-arvoisuutta. Piilossa olevat rakenteelliset esteet kuten rasismi ja syrjintä saattavat asettavat paljon suuremmat esteet yhteiskunnalliselle osallistumiselle. (Clarke 2004, 633–634.)

Olisi helppo yhtyä Clarken ajatuksiin, mutta pelkästään rasismin ja syrjinnän kitkeminen yhteiskunnasta ei yksinään riitä. Jos maahanmuuttajalta puuttuu kansalaistaidot ja sen myötä osallistumismahdollisuudet, ovat kotouttamistoimenpiteet riittämättömät. Ikääntyvien somalimiesten ryhmätoiminnan yksi tavoitteista on vahvistaa miesten kansalaistaitoja, luoda heille osallistumismahdollisuuksia ja sitä kautta tarjota heille dialogisia kontakteja ympäröivään yhteiskuntaan tunnustamisen saamiseksi. Hyvinvointia luo ihmisten kyky ja mahdollisuus vaikuttaa elämäntilanteisiinsa ja niiden määräytymisen ehtoihin. Hyvinvoinnin lähtökohtana on yksilöllinen elämänhallinta ja siihen liittyvä kompetenssi ja autonomia. Ihmisten osaamiset, taidot, kyvyt hankkia ja säilyttää hyvinvointia vaihtelevat. Mitä enemmän ihmisellä on mahdollisuuksia suhteessa riskien määrään, sitä laaja-alaisempia yksilölliset ratkaisut voivat olla. Ulkoiset ehdot sanelevat pitkälti osan niistä mahdollisuuksista, joiden seurauksena ihminen tekee omia valintojansa. Näitä voivat olla erilaiset tilannetekijät, yksilölliset ominaisuudet tai erilaiset ympäristötekijät (Kinnunen 1998, 26–28.) Yhteiskunnan muuttuessa ihmisten kokemukset, käsitykset ja reagoitavat ympäristön paineisiin, koettuun turvallisuuteen ja omaan elämänhallintaan sekä elämän muutoksiin muuttuvat (Kinnunen 1998, 26).

Maahanmuuttaja, joka on ihonväritään tummempi kuin suomalainen, kuuluu johonkin tiettyyn uskontoon ja puhuu suomea murtaen, saa valtakulttuurin edustajilta oletetun etnisen identiteetin huolimatta siitä, minkälaiseksi henkilö itse kokee oman etnisen identiteettinsä. Tämän olen saanut myös tutkijana kokea. Kertoessani tutkivani ikääntyviä somalimiehiä, olen poikkeuksetta saanut kuulla spontaaneja positiivisia kommentteja. Mutta joukkoon on mahtunut myös päinvastaisia reaktioita, sillä jotkut ovat ihmetelleet, miksi miehet kokoontuvat keskenään. Useimmat kysyjät ovat itse vastanneet esittämäänsä kysymykseen: ”*Ai niin, hänen ovat muslimeja ja eiväthän he voi olla yhdessä naisten kanssa*” tai ”*Ai niin, muslimimiehetään sortavat naisia*”. Uskon, että vastaavanlaiset kysymykset kommentteineen olisivat jääneet tekemättä, jos olisin kertonut tutkivani ikääntyvien somalimiesten sijaan suomalaismiesten

ryhmätoimintaa. Samoissa tiloissa, joissa somalimiesten ryhmätoiminta järjestetään, on useiden vuosien ajan kokoontunut suomalaisten ikämiesten ryhmä, jota harva pitää oudoksuttavana saati suomalaisnaista alentavana.

5.6 Ryhmätoiminta ja osallisuus

Cacmo wadajir bay wax ku gooyaan. When hands work together, they can achieve their objective (unity is better than division; thus, two heads are more productive than one). (Diiriye 2006, 118.)

Sosiaali- ja terveysministeriön Ikäihmisten palvelujen laatusuosituksessa määritellään osallisuus seuraavasti: ”Osallisuutta voidaan tarkastella sekä yksilön että laajemmin koko yhteiskunnan tasolla. Yksilön tasolla kyse on osallisuuden periaatteen tekemisestä näkyväksi ikääntyneiden palveluissa, sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitämisestä ja vahvistamisesta sekä sosiaalisen yhteenkuuluvuuden turvaamisesta niin, että ihminen on iäkkäänäkin yhteisönsä täysivaltainen jäsen. Laajemmassa tarkastelussa sosiaalinen osallisuus merkitsee ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen.” Ikääntyvillä maahanmuuttajilla on vaikeuksia omaksua uutta tietoa uudesta ympäröivästä yhteiskunnasta, joka puolestaan vaikeuttaa tunnetta osallisuudesta yhteiskuntaan. Tunne osallisuudesta on tärkeä osa sosiaalista elämää. Ikääntymispolitiikan tavoitteena on edistää ikäihmisten toimintakykyä, itsenäistä elämää ja aktiivista osallistumista yhteiskuntaan.

Sosiaali- ja terveysministeriön (2008) laatima ikäihmisten palvelujen laatusuositus korostaa sitä, että kuntalaisille on turvattava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa asioiden suunnitteluun ja valmisteluun sekä saada tietoa vireillä olevista asioista ja niiden suunnittelusta. Iäkkäiden kuntalaisten tasavertaisen osallisuuden ja vaikuttamis- mahdollisuuksien turvaaminen on voimavara, joka luo edellytyksiä onnistuneelle ikääntymiselle ihmisten asuin- ja hoitopaikasta tai avun tarpeesta riippumatta. (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008, 14.) Palveluja uudistetaan kokonaisuuksina siten, että käyttäjät ovat aktiivisesti mukana niiden kehittämisessä. Palvelujen käyttäjille on tarjottava ajantasaista ja puolueetonta tietoa hoitovaihtoehtoista ja palvelujen tarjoajista. Tällöin käyttäjän kyky kantaa vastuuta omasta terveydestään ja hyvinvoinnistaan kasvaa. (Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020, Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia 2010, 11.)

Myös syyskuussa 2011 voimaan astunut uusi kotoutumislaki korostaa osallisuuden lisäämistä. Tarkoituksena on edistää maahanmuuttajien mahdollisuuksia aktiiviseen osallistumiseen, edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja myönteistä vuorovaikutusta. Laki korostaa kotoutumisen kaksisuuntaisuutta ja maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä.

Ryhmätoiminta perustui vapaaehtoisuuteen. Osallistujat saapuivat paikalle omien henkilökohtaisten tilanteidensa ja intressiensä mukaan. Sekä avainhenkilöni että ryhmäläiset kannustivat toinen toisiaan osallistumaan. Avainhenkilöni oli puhelimitse yhteydessä useampaan mieheen muistuttaen heitä seuraavan päivän ryhmätoiminnasta. Näin varsinkin ryhmätoiminnan alkuvaiheessa ja etenkin heidän kohdalla, jotka herkemmin olivat vaarassa jättäytyä toiminnan ulkopuolelle. Ryhmän muotoutumisen alkuvaiheessa tämä oli erityisen tärkeää, koska osalla miehistä ei aina tuntunut olevan oikea viikonpäivä tai kellonaika olevan. Seuraavassa lyhyt ote kenttäpäiväkirjastani syyskuulta 2008:

”...kaksi miehistä tulee minua kadulla vastaan (ryhmätoimintatiloista), kun olen viemässä ryhmään tarvikkeita. Kello on 9.50 ja ryhmätoiminta alkaa klo 10. Ovat ihmeissään, kun muita ei ollut tullut paikalle. Luulevat, että opetus on peruttu. Toinen miehistä näyttää terveysasemakorttiaan, josta ilmenee, että hänellä oli sinne aika varattuna kello 9.20. Saan hänet ymmärtämään, että hänen olisi jo pitänyt olla siellä. Lähtee saman tien kohti terveysasemaa, vaikka on jo reippaasti myöhässä. Kävelen toisen miehen kanssa takaisin kohti ryhmätiloja. Puhuu englantia melko hyvin. Kertoo, että oli istunut pitkään ryhmätiloissa, koska poikansa oli käynyt tuomassa hänet autollaan ja kiiruhtanut työhönsä. Vaikuttaa siltä, ettei häenkään ole oikein varma kellon ajoista.” Kenttäpäiväkirjamerkintä 26.8.2008.

Omaisten informoiminen ryhmätoimintamahdollisuudesta oli tärkeää. Joidenkin miesten aikuiset lapset – yleensä pojat – saattoivat kuljettaa isänsä joko henkilöautolla tai julkisilla kulkuneuvoilla paikalle. Kun reitti tuli tutuksi, ei kuljettamista tai muuta saattoapua tarvittu. Tosin myöhemmin miehet kertoivat, kuinka avainhenkilöni muistuttamissoittojen sijaan heidän vaimonsa tai lapsensa oli ottanut muistuttajan roolin. Yksi miehistä paljasti kuinka hänen vaimonsa oli aamulla herättänyt hänet kysymällä, että muistanko, mikä päivä tänään on. Toinen jatkoi sanoen, että on hyvä, kun vaimo muistuttaa. Toisaalta yksi miehistä kertoi leikkisästi, että hän olisi mieluusti

jäänyt kotiin lepäämään, koska tunsu itsensä väsyneeksi, mutta vaimo oli patistanut hänet ylös sängystä muistuttaen ryhmätoiminnasta.

Miehille oli merkityksellistä oppia kulkemaan itsenäisesti, sillä se kasvatti heidän omatoimisuuttaan ja madalsi kynnystä osallistumiselle ja osallisuudelle ryhmätoimintaan. Erään ryhmätapaamisen päättymisen jälkeen yksi haastattelemistani (Ibrahim) oli silminnähdessä narkästynyt, kun ryhmätoiminnan päätyttyä hänen vaimonsa oli häntä vastassa. Syy vaimon menettelyyn selittyi ryhmätoiminnan suullisesta harjoitustehtävästä, jossa jokainen harjoitteli oman asuinlähiönsä ja kotikatunsa nimen ääntämistä. Ibrahim muisti ainoastaan asuinalueensa nimen, mutta hän ei saanut mieleensä tarkempaa katuosoitetta. Tieto ei siinä asiayhteydessä ollut merkityksellinen, mutta hän halusi selviytyä tehtävästä muiden ryhmäläisten tavoin. Sen vuoksi Ibrahim oli vaivihkaa näppäillyt matkapuhelimellaan vaimonsa puhelinnumeron. Vaimon vastattua mies sanoi minulle jotakin somaliaksi ja ojensi saman tien puhelimensa minulle. Alkuhämmennyksestä selvittyäni ymmärsin, että langan toisessa päässä oli hänen vaimonsa, joka selvästi osasi puhua suomea miestään paremmin. Osoitteen kerrottuansa suljimme puhelun. Tulkintani mukaan Ibrahim ei ilmeisesti ollut paljastanut vaimolleen tarkempaa syytä siihen, miksi hän osoittaa kyseli, sillä ryhmätoiminnan päätyttyä löysimme hänen vaimonsa istumassa eteistilassa miestään odottamassa. Vaimo oli tulkinnut puhelinoiton omalla tavallaan ja oli huolestuneena miehensä epätavallisesta soitosta rientänyt häntä vastaan.

Monet miehistä kertoivat, kuinka he tuntevat muita ikämiehiä, jotka istuvat passiivisina kodeissaan, eivätkä heidän suostutteluistaan huolimatta jaksaa aktivoitua toimintaan mukaan. Osallistumista helpottamaan ja uusien potentiaalisten ryhmäläisten houkuttelemiseksi ryhmätoiminta pyrittiin järjestämään aina samaan aikaan ja samassa paikassa. Rutiinit tuovat turvallisuutta ja helpottavat itsenäistä osallistumista. Myös toiminnan sisällön suunnittelussa miesten toiveet otettiin huomioon. Erityisesti suomen kielen oppiminen oli alusta saakka ollut jokaisen miehen toiveena, vaikka miesten taidot vaihtelivat suuresti. Tämä johtui muun muassa henkilön Suomessa asuista vuosista, koulutustaustasta, terveyden tilasta ja aikaisemmista mahdollisuuksista osallistua suomen kielen kursseille.

Opettajan taidot hyödyntää odottamattomia tilanteita opetuksessaan tulivat monesti testattua. Jokainen ryhmäläinen tuli otetuksi huomioon yksilönä, jolloin he saivat aitoa

kannustusta ja tunnustamista tehdyistä edistysaskelistaan. Miesten eritasoisista taidoista huolimatta vuorovaikutustilanteissa tilanteisiin pyrittiin luomaan mahdollisimman positiivinen ja luotettava ympäristö, jossa jokainen tuli omalla tavallaan huomioiduksi. Erityisen mieluisaa miehille oli ”miehisten” verbien taivuttelu kuten: ”*Minä ajan partaa, sinä ajat partaa, hän...*” ja niin edelleen. Lisäksi erilaiset muut ”miehiset” sanat kuten ukkovarvas, ukkonen tai ukonilma tuotti suurta hilpeyttä ja kiinnostusta.

Aikuisiällä oppimisen ja erityisesti koulun penkille joutumisen tunteja on kuvannut osuvasti Puolasta Suomeen muuttanut Anna, joka 50 vuotta täytettyään löysi itsensä maahanmuuttajille tarkoitetusta koulutusohjelmasta. ”*There is something humiliating, however, when the circumstances force an adult person to go back to school. ‘Old’ does not necessarily mean ‘wise’ in the rapidly changing contemporary Hi-Tech society. ‘Adult’ is not any more an authority.*” (Kulicka-Soisalon-Soisalo 2010, 11.) Tutkimuskohteenani olevista miehistä poiketen Anna oli kielitaitoinen ja korkeasti koulutettu, mutta ehkä juuri siitä syystä hän koki koulunpenkille joutumisen erityisen leimaavana ja nöyryyttävänä. Samalla hän suri aikuisena hankkimansa auktoriteetti- asemansa murenemistä.

Forsander ja Ekholm (2001, 59) ovat todenneet työn olevan Suomessa maahanmuuttajien keskeinen yhteiskuntaan kotouttava tekijä, ovat he sitten osa työvoimaan kuuluvaa väestöä tai siihen välillisesti kosketuksissa olevia. Työelämä toimii monelle maahanmuuttajalle siltana suomalaisen yhteiskuntaan avaten samalla uusia osallistumisen mahdollisuuksia. Tekemisen eli työn lisäksi se tarjoaa sosiaalisia kontakteja, verkostoja ja hyvää harjoittelupintaa kielitaidon kehittymistä ajatellen. Vain yhdellä haastattelemistani ikämiehestä oli kokemuksia suomalaisesta työelämästä toimiessaan hitsaajana laivatelakalla. Haastatteleman henkilö ei osannut suomea juurikaan, mutta se ei ollut haitannut hänen ammatillista osaamistaan. Myöhemmin iän tuomat sairaudet pakottivat hänet jättämään työnsä. Eläkeiän saavuttamista edennyt työttömyys merkitsi monelle miehelle myös sitä, että heiltä oli puuttunut tilaisuus harjoituttaa suomen kieltä luonnollisessa ympäristössä. Auttavakin kielitaito on dialogisuuden yksi perusedellytys. Muutamalla haastattelemistani miehistä oli hyviä kokemuksia suomalaisista naapureista, mutta valtaosalla kontaktit puuttuivat kokonaan. Useammalla heistä oli kontakteja vain omiin maanmiehiinsä tai muihin

maahanmuuttajataustaisiin henkilöihin. Suhteet suomalaisiin saattaisivat olla paremmat, mikäli heillä olisi ollut mahdollisuuksia kehittää kielitaitojaan tai ylläpitää aikaisemmin opittua.

Ryhmätoiminta ja sen sisältö oli miehille maksutonta. Toiminnan kustannukset hoituivat oman varsinaisen toimintani määrärahoilla ja pienen ulkopuolisen säätiön myöntämän toiminta-avustuksen turvin. Hankin kynien, kumien ja vihkojen lisäksi oppikirjoja ja muuta opetuksessa käytettävää materiaalia. Samalla sain huomata, miten niukasti löytyy kielenopetusmateriaalia, joka on suunniteltu aikuisia luku- ja kirjoitustaidottomia ajatellen. Sekä vuosien 2008 että 2009 lopussa miehille järjestettiin pienimuotoinen vuoden päättäjaisjuhla, jolloin heille jaettiin todistukset suomen kielen opetukseen osallistumisesta. Osallistumistodistuksen saaminen oli joillekin miehille erittäin merkityksellistä. He, jotka olivat anoneet Suomen kansalaisuutta, pystyivät esittämään saamansa todistuksen ainoana kirjallisena dokumenttina siitä, että he ovat tehneet parhaansa yrittäessään hankkia suomen kielen osaamista, vaikka suullinen asiointi suomeksi ei heiltä ehkä koskaan tulisi täysin luonnistumaan.

Ryhmätoimintaan osallistuminen motivoi ja rohkaisi miehiä liikkumaan kodin ulkopuolella muulloinkin kuin vain ryhmätoimintaa tarjolla olevina päivinä. Osallistumisen yhtenä kannustimena toimi kunnan sosiaalityöntekijöiden myötämielinen suhtautuminen miesten hakiessa rahallista tukea kaupungin sisäisiin matkakustannuksiin. Laatumieni lausuntojen pohjalta osalle miehistä myönnettiin harkinnanvaraista matka-avustusta. Summa ei ollut suuren suuri, mutta oli merkittävä miesten osallistumisen innoittaja ja kannustaja. Matkakustannusten korvaaminen antoi myös miehille heidän kaipaamaansa tunnustamista siitä, että heidän kotoutumispyrkimyksiinsä suhtauduttiin vakavasti. Miehet asuivat eri puolilla pääkaupunkiseutua ja matkustivat ryhmätilaan julkisilla kulkuneuvoilla. Matkakustannusten tukeminen saattoi omalta osaltaan kannustaa heitä osallistumaan myös muihin aktiviteetteihin ja tapahtumiin, joita kaupungissa oli tarjolla. Osallistumista ilmaisi myös miesten esiintyminen suomalaisten ikäihmisten ystävänpäiväjuhlassa, jossa he opettajansa avustuksella lukivat vaimoistaan tekemänsä suomenkieliset runot.

Ryhmässä tapahtunutta vuorovaikutusta tai yhteistoimintaa voisi kuvata myös miesten keskinäisenä oma-aputoimintana, jota yhdessä tekeminen edisti. Kuvaavana esimerkkinä toimii tilanne, jossa eräs ikämiehistä tiedusteli minulta, mistä hän voisi hankkia henkilöllisyystodistuksen passinsa rinnalle. Hän oli huolissaan passistaan, jota hän joutui aina pitämään mukanaan, koska se oli hänen ainoa todistuksensa henkilöllisyydestään ja hankalan kokoinen taskussa kuljetettavaksi. Passi näytti ulkoiselta olemukseltaan nuhjuiselta osoituksena siitä, että se oli jatkuvasti mukana. Lisäksi hän pelkäsi kadottavansa sen. Ennen kuin ehdin reagoida, oli osa miehistä jo kaivanut esille lompakkonsa esitellen kilvan kuvallisia henkilöllisyystodistuksiaan tai kuvattomia ja kuvallisia Kela-korttejaan. Konkreettisten esimerkkien lisäksi hän sai ryhmäläisiltä tietoa siitä, mistä henkilöllisyystodistusta haetaan, mitä dokumentteja pitää olla mukana ja kuinka paljon se maksaa. Kysymyksen esittänyt mies sai suoraa tietoa ryhmäläisiltä, mikä oli moninkertaisesti tehokkaampaa kuin mitä minä olisin tulkin välityksellä osannut kertoa. Samalla neuvoa antaneet miehet kokivat olevansa tärkeässä asemassa suhteessa neuvoa kysyneeseen mieheen.

5.7 Ikä haasteena ja mahdollisuutena

Kor waayeel waa wada indho. A wise man sees all. (An elderly and experienced person has an abundance of wisdom; thus, his/her far-sightedness is always in his/her treasury.) (Diiriye 2006, 128.)

Maahanmuutto saattaa tuoda mukanaan sekä uusia mahdollisuuksia että uusia ongelmia, joista ikäihmiset eivät ole olleet aikaisemmin tietoisia. Kansainvälisten tutkimusten mukaan ikääntyvät maahanmuuttajat ovat monella tavalla haavoittuvammassa asemassa valtaväestön ikäihmisiin verrattuna. Masentuneisuus, kielitaidottomuus ja yksinäisyyden tunne ovat monelle tuttuja, ja sosiaalinen eristäytyneisyys, oman elämän kontrollin menetys, avuttomuus, ikäsyrjintä, rodusta tai uskonnosta johtuva diskriminointi heikentävät ja hankaloittavat monen iäkkään maahanmuuttajan elämää. (Silveira & Allebeck 2002.) Maahanmuuttajien kokemukset valtaväestön heihin kohdistamista ennakkoluuloista ja syrjinnästä vaikuttavat kielteisesti henkilön kokemaan hyvinvointiin. Suoranainen rasismi on yksi vakavimmista maahanmuuttajien kokemista ongelmista, jolla on vaikutusta heidän mielenterveydelleen. (Berry 1997, 25.)

Berryn (1997) mukaan mitä myöhäisemmällä iällä ihmiset muuttavat uuteen yhteiskuntaan, sitä vaikeampi on sopeutumisprosessi. Tällainen tilanne koskee

erityisesti eläkeiässä muuttavia tai sitä iäkkäämpiä. Iän lisäksi myös sukupuoli vaikuttaa sopeutumiseen, varsinkin jos sukupuoliroolit ovat hyvin erilaiset lähtökulttuurin ja uuden kulttuurin välillä. Häiriöt sopeutumisprosessissa saattavat altistaa mielenterveysongelmille. Rooliodotusten tuomat paineet, kahden eri yhteiskunnan kulttuuristen arvojen väliset konfliktit ja alituinen paineen alla eläminen haittaavat sopeutumista. (Berry 1997, 21–23.)

Torres (2002, 338–339) muistuttaa, että ikääntyvät maahanmuuttajat ovat heterogeeninen ryhmä. Osa heistä on muuttanut maahan ollessaan nuoria ja maassa asuttujen vuosien myötä ovat ikääntyneet, kun taas osa on muuttanut ikääntyneinä. Torresin painottaa kuinka ikääntyneinä maahan muuttaneiden erityistarpeet tulisi ottaa nykyistä huolellisemmin huomioon vanhuspalveluiden suunnittelussa. Erityisesti tulisi kiinnittää huomiota Euroopan ulkopuolisista valtioista muuttaneiden tarpeisiin.

Norman (1985) puhuu Triple jeopardy -hypoteesista eli kolminkertaisesta haavoittuvuudesta. Hypoteesin mukaan maahanmuuttajan korkea ikä, valtaväestön taholta koettu vihamielisyys ja rasistiset kokemukset yhdistettynä palvelujen vaikeaan saatavuuteen tekevät hänestä monin kerroin haavoittuvamman valtaväestön ihmisiin verrattuna. Pakolaistaustaiset ikäihmiset, jotka ovat joutuneet pakenemaan kotimaansa poliittista, rodullista tai uskonnollista vainoa, saattavat tarvita erityistä ymmärrystä ja tukea, jota valtaväestölle suunnattu palvelujärjestelmä ei tunnista. (Norman 1985, 1-13.) Mölsä, Hjelde ja Tiilikainen (2010, 286–288) ovat Suomessa asuvien ikääntyvien somalien mielenterveysongelmia käsittelevässä tutkimuksessaan todenneet, että pakotettu maahanmuutto on tuottanut uusia kärsimysten lähteitä, joita tutkittavat kuvaavat *buufis* ilmaisulla. Buufis tarkoittaa kirjaimellisesti tunnetta ilmalla täyttymisestä, jolla kuvataan henkilön ahdistuneisuutta, surumielisyyttä ja uupumusta, joka on seurausta useista maahanmuuttoon liittyvistä tekijöistä. Tutkimuksen mukaan buufis-tunne on tuttu erityisesti somalimiehillä, jotka työttömyydestä johtuen ovat menettäneet perheen elättämisvastuun ja kokevat olevansa arvottomia. Haastateltavien mukaan naisten elämä miehiin verrattuna on helpompaa, minkä vuoksi he säästyvät buufis-koettelemukselta.

Toisaalta Torres (2006, 131–132), joka on tutkinut Ruotsissa iäkkäiden iranilaistaustaisten käsityksiä hyvästä ikääntymisestä, korostaa, että osa hänen tutkimukseensa osallistuneista henkilöistä kertoivat, kuinka Ruotsissa asutut vuodet

ovat muuttaneet heidän käsitystään hyvästä vanhenemisesta. Haastateltavien mukaan iranilainen kulttuuri on täynnä ääneen lausumattomia sääntöjä, jotka määrittävät sitä, mikä on sovelias tapa ikääntyä. Leimallista on tahdin hiljentäminen ja passiivisemmän elämäntavan omaksuminen, jossa korkea ikä mielletään pelkästään kuoleman odottamiseksi. Länsimaalaisia ikäihmisiä ei sido passiivinen elämäntapa saati tietty ikäihmisille tyypillinen pukeutumiskoodi. Haastateltavista oli kiehtovaa nähdä, miten valtaväestön ikäihmiset korkeasta iästään huolimatta iloitsivat ja suunnittelivat tulevaa. Tämä auttoi heitä asennoitumaan omaan ikääntymiseensä positiivisemmin.

Omat kokemukseni kohtaamisista ikääntyvien somalimiesten kanssa eivät kaikilta osin tue Mulkin, Hjelden ja Tiilikaisen (2010), Normanin (1982) tai Silveiran (2001) käsityksiä masentuneista, surumielistä ja lannistetuista maahanmuuttajista. Päinvastoin miesten ryhmätoiminnassa vallitsevia tunteita ja mielialoja kuvaa pikemminkin positiivisuus, uteliaisuus, kiinnostus, innostus, kiitollisuus ja ilo. Tiedän, että monet heistä elävät niukan toimeentulon varassa ja ovat omakohtaisesti kuulleet nimittelyä, solvauksia ja jopa fyysistä uhittelua valtaväestön taholta. Siitä huolimatta ryhmätoimintaan osallistuneista miehistä huokui vahva omanarvontunto ja eräänlainen positiivinen ylpeys ja itsevarmuus. Syynä saattaa olla ryhmään valikoituneet tietyn tyyppiset ihmiset, joilla oli voimavaroja osallistua tarjolla olevaan ryhmätoimintaan. Tutkimukseni kohteena olevien miesten pienestä lukumäärästä ei voi myöskään tehdä yleispäteviä johtopäätöksiä, jotka koskisivat jokaista yli 60-vuotiasta Suomessa asuvaa somalitaustaista mieshenkilöä. Jordan (2008), joka on haastatellut Englannissa pitkään asuneita iäkkäitä somalimiehiä, ja jonka oma tausta on afrikkalainen, on tehnyt vastaavanlaisia huomioita iäkkäiden somalimiesten olemuksesta. Hänen tulkintansa mukaansa somalit ovat länsiafrikkalaisiin verrattuna säästyneet orjuuden tuomalta häpeälliseltä leimalta, joka on auttanut miehiä säilyttämään arvokkuutensa. Jordan kuvaa pohdintojaan seuraavasti: *”How is it that these men – these black men, who are mostly poor and ‘uneducated’ – manage to sit and stand with such self-assurance and dignity? The answer, I would suggest, is that traditional Somali society and culture – much of which lives on in the urban Somali communities in the West – provides them with a set of powerful, dignified subject positions that are simply not available to most other black subjects, certainly not to those of us whose ancestors were subjected through the Middle Passage. Although the Somali elders acknowledge a degree of kinship with other people of African descent (e.g. they often use the term ‘Brother’*

when speaking to me), strictly speaking, they are not black subjects. Their lives are not governed by a racialized regime of power in the ways that we black subjects are: their ancestors were not slaves and ‘niggers’. They are not burdened by that history.”

(Jordan 2008, 337–338.) Jordanin mainitsema Middle Passage edustaa äärimmäisen epäinhimillistä kurjuutta, kärsimystä ja pahuutta, joita afrikkalaiset joutuivat kokemaan Atlantin ylitysmatkalla orjakaupan kukoistuskaudella 1700- ja 1800-luvuilla (Harrison 2006, 19–22). Eräs haastatteleman somalimies kuvasi fyysisten tunnusmerkkien kautta somalialaisten eroavuuksia muihin afrikkalaisiin verrattuna seuraavasti: ”*On olemassa kolme asiaa, jotka erottavat meidät somalialaiset muista mustista afrikkalaisista. Ensinnäkin hiuksemme eivät ole yhtä kikkaraiset, toiseksi nenämme ja suumme muoto on sirompi, ja kolmanneksi meidän kämmen- ja jalkapohjamme ovat mustat eivätkä valkoiset.”*

Kamalin (2002, 151) mukaan tietäminen maahanmuuttajien elämästä ja elinolosuhteista uudessa kotimaassa on paljon tärkeämpää kuin tietäminen heidän kulttuureistaan ja elinolosuhteistaan heidän entisissä kotimaissaan. Ikääntyvien maahanmuuttajien erilaisten taustojen tiedostaminen ja tunnistaminen ja niiden mahdolliset merkitykset elämälle uudessa kotimaassa ovat kulttuurisensitiivisen sosiaalityön perusedellytyksiä.

Oman etnisen yhteisön merkitys maahanmuuttajan henkiselle hyvinvoinnille on kiistämätön, sillä mitä enemmän maahanmuuttajilla on sukulaisia ja ystäviä omien maanmiestensä joukossa, sitä vähemmän heillä on stressioireita (Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä & Reuter 2004, 287). Perheen tuki, uskonnon harjoittaminen ja samanikäisten maanmiesten tuki osoittautui merkittävämmäksi masennuksen lieventäjäksi lontoolaisten iäkkäiden somalimiesten hyvinvointitutkimuksessa (Silveira 2001, 58). Yhteisösosiaalityön voima on siinä, että se onnistuessaan pystyy tarjoamaan uusia ihmissuhteita, ystäviä, tukiverkostoja olemassa olevien tai menetettyjen tilalle ilman merkittäviä taloudellisia satsauksia.

Ikääntyvät maahanmuuttajat joutuvat alituisesti ja asteittain mukautumaan uuteen ympäristöön. Osa sopeutuu paremmin ympäristöä vaihtamalla, osa muotoilemalla uudelleen odotuksensa ympäristönsä suhteen tai mukauttamalla käyttäytymisensä ympäristön vaatimusten mukaisesti. (Silveira 2001, 19.) Abdi niminen haastatteleman somalimies kuvasi omaa selviytymis- ja sopeutumisstrategiaansa somalialaista

sananalaskua käyttäen seuraavasti: *”Meillä Somaliassa on sanonta, että jos menet maahan, jossa asuu vain yksisilmäisiä ihmisiä, niin myös sinun pitää tottua katsomaan vain yhdellä silmällä.”*

Julkisissa keskusteluissa vanheneminen nähdään helposti raihnaisuutena, sairaalloisuutena ja toiminnanvajauksina, jolloin hoito ja kuntoutus painottuvat lääketieteen keinoihin. Sosiokulttuurinen näkemys tarkastelee ikääntymistä laajalaisemmin. Siinä ihmisen historiallisuus, sosiaalisuus ja kulttuurisuus korostuvat, ja vanhuus nähdään normaalina elämänvaiheena sairauden sijaan. Iäkkäiden ihmisten vahvuudet ja voimavarat nostetaan esiin, mutta annetaan tilaa samalla myös vanhuuden kielteisille puolille. Voimavarojen tuntemisella ja arvostamisella on merkitystä käytännön työssä ikäihmisten parissa. (Koskinen, Pitkälä & Saarenheimo 2008, 547–563.) Sama pätee maahanmuuttajataustaisiin ikäihmisiin. Valitettavan usein pakolaistutkimukset ovat ongelmakeskeisiä jättäen varjoon sen, miten aikaperspektiivi eli juuri pakolaisena eletty aika uudessa ympäristössä muokkaa heidän mukautumistaan ja siten myös heidän identiteettiään.

Omar kuvaili mietteitään vanhenemisestä seuraavasti: *”Somaliassa ja täällä vanheneminen on erilaista. Somaliassa ollessani en kokenut olevani vanha. Sitä ei ollut vielä kukaan maininnut, että minä kuulun siihen ryhmään. Elin ja olin aktiivinen ja olin edelleenkin työssä ja muuta. Ja yhtäkkiä kun tulin tänne niin minut kategorisoitiin johonkin ryhmään ja sitten en saanut enää mitään töitä. Vanheneminen on muuttunut sielläkin (Somaliassa). Vanheneminen muuttuu sen takia, että vallassa olevat ihmiset ovat aseita kantavia ihmisiä, jotka pakottavat kaikki. Jos et tee mitä asetta kantava mies vaatii, voit kuolla.”* Samir puolestaan pohti vanhenemisen eroista Suomessa ja Somaliassa seuraavasti: *”Somaliassa ei tunne olevansa koskaan vanha. Vasta henkilöt, jotka ovat yli 85-vuotiaita, ovat vanhoja. Myös toimintakyky on Somaliassa pidempi. Suomessa ihminen, joka on yli 50-vuotias, hajoaa eli ihminen rapistuu. Somaliassa ei tarvitse tehdä mitään erityistä, jotta pysyy fyysisesti kasassa. Siellä aurinko paistaa, on lämmintä, joka paikkaan kävellään, hikoillaan. Tämä pitää ihmisen fyysisesti kasassa.”*

5.8 Oman elämän asiantuntijoita

Nin tuur lihi siduu u seexdo isagaa og. A humpback best knows how he sleeps (everyone best knows how to solve hit/her own problems). (Diiriye 2006, 124.)

Maahanmuuttajaikäihmiset ovat erilaisista haasteistaan huolimatta kantaväestön ikäihmisten tavoin oman elämänsä parhaita asiantuntijoita. Heidän mielipiteitään ja ajatuksiaan tulevaisuuden monikulttuuristen vanhuspalveluiden kehittämisessä tulisi ottaa huomioon ja osallistuttaa heitä myös niiden kehittämisessä. Monelle maahanmuuttajalle ikääntyminen Suomessa on pelottava asia, kun ei yksilötasolla tiedetä, mitä se kunkin kohdalla konkreettisesti tarkoittaa.

Maahanmuuttajien yhteisöissä piilevää voimavaraa ei pitäisi hyljeksiä vaan heidät tulisi nähdä heidän omien yhteisöjensä ja kulttuuristen identiteettinsä osina. Heidän omien kulttuuristen normien ja kielten ylläpidon vahvistaminen tulisi nähdä myönteisenä ja tukea antavana arvona (Clarke 2004, 631), jotta he pystyisivät antamaan sosiaalista tukea myös heikommassa ja syrjäytymisvaarassa oleville maanmiehilleen.

Maahanmuuttajien kotoutumista voi tarkastella myös vaikuttamisen ja vastavuoroisuuden näkökulmasta – vaikuttaa ja tulla vaikutetuksi. Sosiaalisten rakenteiden muuttuessa voidaan olettaa, että myös kulttuurinen ja uskonnollinen käytäntö muuttuu. Samalla tavoin voidaan olettaa, että sosiaalinen vuorovaikutus maahanmuuttajaryhmien ja valtaväestön välillä vaikuttaa vähemmistöryhmiin. (Roald 2009, 19.) Eräs keski-ikäinen somalimies, joka toimii ajoittain iäkkäiden somalimiesten ryhmätoiminnassa vapaaehtoisena ohjaajana, kertoi asuneensa Suomessa 20 vuotta eli lähes puolet elämästään. Näiden vuosien aikana hän oli vain kerran vierailut Somaliassa. Suomessa vietetyt vuodet olivat muokanneet myös hänen miesidentiteettiään, joka poikkeaa somalimiehelle totutusta. Asia valkeni hänelle juuri tämän ainokaisen matkansa yhteydessä. Vierailunsa aikana hän joutui avoimeen konfliktiin vanhimman sisarensa kanssa, jonka luokse hän oli vierailunsa ajaksi majoittunut. Suomessa asutut vuodet olivat huomaamattomasti muokanneet hänen käyttäytymistään suomalaisempaan suuntaan. Suomessa keittiö ei edustanut hänelle enää vain naisten valtakuntaa. Asiaa sen kummemmin ajattelematta oli hän seurannut sisartaan keittiöön saakka. Jo tämä oli riittänyt saamaan sisaren narkästymään. Tilannetta oli entisestään pahentanut hänen ystävällisessä ja rakentavassa mielessä

antamansa kommentit sisaren runsaasta öljyn käytöstä ruoan valmistuksessa. Viestinsä varmemmaksi vakuudeksi hän oli viitannut öljyn epäterveellisyyteen. Sisar oli lopulta suuttunut ja kehottanut veljeään lopettamaan puheet ruoasta, sillä hän ei kestänyt veljensä muuttunutta käyttäytymistä. Somaliassa miehet eivät astu naisten reviiirille. Kertojan mukaan Somaliassa on hyvin tavanomaista, että perheen isät eivät milloinkaan astu kotinsa keittiöön, vaikka kaikki muut talon tilat ovat hänen käytettävissään.

Sosiaali- ja terveystalveissa on totuttu luottamaan siihen, että asiakkaan saadessa joko mukaansa tai kotiin postitettuna kirjallisen päätöksen tai muun asiaa koskevan esitteen tai tiedotteen vastuu informaation sisällöstä ja sen omaksumisesta siirtyy asiakkaalle. Joskus tämän kaltainen vaikuttamis- ja informointitapa saattaa saada tahattomasti koomisia piirteitä. Asiaa valottaakseni siteeraan kenttäpäiväkirjaani syksyltä 2009 tallentunutta tapahtumaa, joka antaa kuvaa siitä, miten kielitaidottomuus yhdistettynä hyvää tarkoittavaan yksipuoliseen tiedottamiseen saa aikaan, varsinkin kun tulkitsijoina on monta ”asiantuntijaa”.

Olin saapunut ryhmätoiminnan tiloihin ennen suomen kielen opettajan tai avainhenkilöni tuloa. Huoneessa oli jo neljä miestä paikalla. Kävin heidän kanssaan totut tervehdysfraasit läpi. Mitä kuuluu? Mikä päivä tänään on? Eräs miehistä, joka oli aloittanut ryhmässä muita miehiä myöhemmin, otti esiin sosiaaliviraston leimalla varustetun kirjekuoren, jossa oli kyseisen miehen nimi ja osoite. Yhteisen kielen puuttumisesta huolimatta ymmärsin, että hän halusi ojentaa kirjeen minulle saadakseen apua kirjeen sisältöön. Myös hänen vieressään istuva ja ryhmässä ahkerasti käyvä Abdirizak antoi elekielellä ymmärtää, että kirjeen sisältöön tarvitaan minun apujani. Olin hieman empiväinen, sillä oletukseni oli, että hän halusi selvyyttä johonkin itseään koskevaan viranomaispäätökseen. Miten voisin auttaa, kun mitään yhteistä kieltä ei ollut käytettävissä? Parempien vaihtoehtojen puuttuessa ja kunnioituksesta miehiä kohtaan otin kaikesta huolimatta ojennetun kirjeen vastaan. Kirjekuori oli jo avattu ja siitä päättelin, että mies oli aikaisemmin tutustunut sen sisältöön haluten vain saada siihen täsmennyksiä.

Epäröivin ajatuksin otin kirjekuoresta esiin valkoisen kokoon taitetun paperiarkin, jonka avattuani totesin riemukseni, että kirje oli kirjoitettu somalian kielellä. Ojensin huojentunein mielin kirjeen takaisin samaiselle miehelle tietämättäni, että hän oli luku-

ja kirjoitustaidoton. Samanaikaisesti selitin hänelle ja samalla myös muille miehille selkeällä suomen kielellä, että en voinut auttaa, koska kirje oli somaliaksi. Luotin siihen, että miesten kielitaito riitti tämän tiedon ymmärtämiseksi ja tulkkaamiseksi kirjeen ojentaneelle miehelle. Tässä vaiheessa Abdirizak otti taskustaan silmälasit ja pyysi saada nähdä viestin. Samalla kaksi muutakin miestä kiinnostui kirjeestä. Toimistopaperille kirjoitettua tekstiä alettiin lukea yhteisvoimin. Silmälasit taskustaan ottanut ikämies luki viestin sisältöä hitaasti ääneen. Olin sitä ennen ennättänyt huomioida, että tekstin alaosaan oli kirjoitettu tuttuja nimiä, jotka tunnistin kaupungin maahanmuuttajapalveluiden työntekijöiden nimiksi. Tässä vaiheessa avainhenkilöni oli saapunut paikalle. Vähitellen meille selvisi, että kyseessä on kaupungin sikainfluenssaepidemiaa koskeva tiedote ja tietoa siitä milloin asiasta järjestettäisiin maahanmuuttajataustaisille henkilöille tiedotustilaisuus. Miten hienoa toimintaa, ehdin mielessäni todeta. Nyt tiedotetta alkoi lukea puolestaan avainhenkilöni. Tiedotteen luettuaan hän kertoi, että tiedotteesta puuttuivat tiedot siitä, missä tilaisuus järjestetään. Siinä vaiheessa somalinkielinen viesti työnnettiin taas minulle ”luettavaksi” ikään kuin minä olisin jollakin ihmeen keinolla löytänyt siitä puuttuvan osoitteen. Joku miehistä päätteli varsin loogisesti, että tiedotustilaisuus pidettäisiin kirjekuoren päälle kirjoitetussa osoitteessa – toisin sanoen osoitteessa, jossa kirjeen saanut mies asui. Tässä vaiheessa päätin soittaa maahanmuuttopalveluiden työntekijälle, jonka nimen olin viestistä erottanut.

Onnekseni minulla oli hänen yhteystietonsa tallennettuna puhelimeeni, ja suureksi helpotukseksi hän vastasi välittömästi puheluuni. Kerroin lyhyesti tapahtumien kulusta ja syyn siihen, miksi olin ottanut häneen yhteyttä. Sain häneltä vahvistuksen, että kyseessä oli todellakin heidän organisaationsa järjestämä tiedotustilaisuus. Vaikka hän oli nähnyt kyseisen somalinkielisen käännöksen ennen sen postittamista, ei hän somalian kieltä taitamattomana ollut huomannut, että tiedotustilaisuuden osoitetiedot olivat jääneet puuttumaan. Nauroimme molemmat kömmähdykselle ja sen aikaan saamille lukuisille erilaisille tulkintoille. Lopuksi hän kiitti saamastaan palautteesta lisäten, että nyt he tietäisivät, mistä johtuisi jos kyseiseen tiedotustilaisuuteen tulee oletettua vähemmän osallistujia. (Kenttäpäiväkirja syksy 2009)

Ihmisten oletukset identiteetin, kulttuurin ja kielen suhteesta toinen toisiinsa on herkkää aluetta, jossa ilmeiset ristiriitaisuudet ja erilaiset odotukset luovat

odottamattomia jännitteitä. Yksi haastatteleman somalimiehistä nimeltään Abdulkarim, joka oli asunut Suomessa lähes 20 vuotta, kertoi, ettei hän ole *somalialainen* eikä *suomalainen* vaan näiden yhdistelmä – *suomalialainen*. Monelle somalialaiselle Suomi- ja Somalia-sanojen erottaminen on korvakuulolta vaikeaa. Miehet kertoivat kuinka varsinkin maahanmuuton alkuvuosina he jaksoivat ihmetellä, miksi suomalaisilla riitti heistä niin paljon puhumista, kun he yleisillä paikoilla tai televisiossa kuulivat puhuttavan suomalaisista tai suomalaisuudesta. Saman asian vahvisti myös avainhenkilöni. Vasta paljon myöhemmin hän kertoi oppineensa kuulemaan eron näiden sanojen välillä. Me kaikki teemme automaattisesti alustavaa arviointia toisesta henkilöstä, jossa arviointi perustuu ihmisen sukupuoleen, ikään, etniseen taustaan, kansalaisuuteen, kieleen, sosiaaliseen ja kulttuuriin. Sama pätee myös molempiin suuntaan. Tässä tapauksessa somalialaiset tekivät omia arvioitaan ja tulkintojaan ”kuullessaan” suomalaisten alituisesti puhuvan ”heistä”.

5.9 Uskonto rytmittää

Nebi Allow ninba afkii kugu ammaan. O' the Prophet of Allah; each man can only praise you to the extent of his eloquence (this points to differences in human language and to the extent each society uses language and how each and single person within that same community worships God). (Diiriye 2006, 153.)

Islamin uskolla on tärkeä merkitys somalien päivittäisessä elämässä. Sana islam (islám) on arabiaa ja merkitsee alistumista; muslimi (muslim) on alistuva. Muslimi eli islaminuskoinen ei alistu Jumalan tahdolle pelkkänä passiivisena fatalistina, vaan aktiivisena, ihmisen omana valintana. (Hallenberg 2008, 74.) Uskonto ja suullinen perinne yhdistävät ihmisiä ja antavat voimia vaikeissa tilanteissa. Uskonnon merkitys on somaliperheissä suurempi kuin suomalaisissa perheissä keskimäärin. Mutta vaikka lähes kaikki somalit ovat muslimeita, on perheiden ja yksilöiden välillä suuria eroja siinä, kuinka uskontoon liittyviä sääntöjä tulkitaan ja noudatetaan. (Mölsä & Tiilikainen 2007, 454). Uskonto on osa somalien identiteettiä (Abdullahi 2001, 8). Islamin harjoittamiseen liittyvät tavat ja rituaalit lisäävät turvallisuudentunnetta vieraassa ympäristössä ja muistuttavat kotimaasta (Niemelä 2006, 176).

Uskonto ja sen tärkeys näkyi myös ryhmätoiminnassa. Aluksi miehet suorittivat keskipäivän rukouksensa lähistöllä sijaitsevassa moskeijassa. Keskinäisen luottamuksen kasvaessa ja rohkeimpien miesten esimerkkiä seuraten alkoivat he vähitellen suorittaa rukoilemisen rakennuksen vapaissa tiloissa. Jotta välttäisin

aiheuttamasta miehille kiusallisia kätelemisestä kieltäytymistilanteita minua kohtaan, luovuin kokonaan kätelemisestä. Myöhemmin miehet selittivät, että naisen käteleminen ei ole sinänsä ongelma, mutta he joutuisivat tekemään rituaalisen käsien pesun uudestaan, ennen kuin he voisivat osallistua seuraavaan rukoushetkeen. Sama kätelemisen välttäminen ennen rukousta koskee myös heidän omia vaimojaan. Vähitellen aloin huomata yksilöllisiä eroja miesten suhtautumisessa kättelykieltoon. Toiset kättelivät ja toiset eivät.

Yksi iäkkäimmistä miehistä nautti muiden miesten kiistämätöntä kunnioitusta, koska oli ”kolminkertainen haji”. Kunnioituksen syynä oli se, että hän oli käynyt elämänsä aikana kolmasti muslimille tärkeällä pyhiinvaellusmatkalla Mekassa. Tämä iloinen ikämies oli vuosien kuluessa luonut varsin persoonallisen, mutta toimivan tervehdyttävän, jolla hän pelasti sekä itsensä että valtaväestön innokkaat kättelijät monilta kiusallisilta tilanteilta. Hän yksinkertaisesti nosti molemmat kätensä kohti kattoa ja liitti samalla kämmenensä yhteen päänsä yläpuolella siten, että niihin oli mahdotonta tarttua. Samanaikaisesti hänen levitti suunsa iloiseen hymyyn. Kukaan ei edes ennättänyt reagoida torjuttuun kättelyyn muutoin kuin hämmentyneen iloisesti.

Keskipäivän rukoushetken siirtyminen auringon aseman vaiheittaisesta siirtymisestä johtuen osui useamman kerran vuodessa keskelle ryhmätoimintaa, sen alkuun tai loppuun. Rukoushetki oli miehille tärkeä, ja ryhmäkuri huolehti siitä, että jokainen sitä myös noudatti. Sitä ei voitu ohittaa, emmekä sitä ehdottaneet. Opetus tai muu meneillään oleva toiminta keskeytettiin rukouksen ajaksi, mutta toisinaan miehet venyttivät ääneen lausumattomalla yhteisellä päätöksellä rukoushetken alkamisajankohtaa. Toisinaan pohdin, oliko Allah todellakin ollut niin ehdoton rukousaikojen suhteen, vaikka paastoon ja paastoamisen keskeyttämiseen liittyvä esimerkki osoitti jotakin aivan muuta. Säännöllisillä rukoushetkillä on useita eri merkityksiä, jotka eivät välttämättä avaudu muslimiyhteisön ulkopuolisille henkilöille. Asia käy ilmi Abdelin haastattelussa. *”Uskonto on todella tärkeä. Jos ei ole elämää niin ei ole uskontoa eli ilman uskontoa ei ole kunnollista elämää. Jos vain elää ilman uskontoa niin se ei ole elämää. Uskonto auttaa siistiksi, ajanhallinta on parempi, kun seuraa viittä rukoushetkeä.”*

Islamin uskonto haastaa vanhuspalvelut ja julkistilat. Julkisia tiloja tulisi varata multiuskonnollisiksi tiloiksi, joita sekä kristityt, muslimit, juutalaiset, hindut tai vaikka

ateistit voisivat yhteisymmärryksessä hyödyntää. Uskonnolla on sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia mielenterveydelle. Uskonnolliseen yhteisöön kuulumisen, sosiaalinen osallistuminen, ihmisten välinen vuoropuhelu ja sosiaalinen vastuu luovat positiivista mielenterveyttä. Islam ei kuitenkaan ole tärkein tekijä, kun erilaisissa vuorovaikutustilanteissa kohtaamme muslimitaustaisen henkilön. Tärkeämpi on henkilön koko kulttuuritausta, jossa islamilla on vaihteleva merkitys. (Hallenberg 2008, 74).

Koraanin 16. Mehiläisen Suura sisältää viittauksen iäkkääseen henkilöön. Kuvaus ei anna kovin mairittelevaa käsitystä ikääntymisestä. Mehiläisen Suuran mukaan todetaan pelkistetyn suorasukaisesti: ”Jumala on luonut teidät, ja sitten Hän antaa teille täyden palkanne. Jotkut teistä saavat elää viheliäisimpään vanhuuteen saakka, niin että he eivät tiedä mitään, vaikka heillä aikaisemmin oli tietoa. Totisesti Jumala on tietävä, mahtava.” (www.islamopas.com.) Luultavasti edellä olevassa Koraanin otteessa kuvaillaan henkilöä, jolla on pitkälle edennyt muistisairaus, joka sen ajan käsityksen mukaan tarkoitti samaa kuin viheliäinen vanhuus. Haastattelutilanteessa Abdirizak viittasi viheliäiseen vanhuuteen, vaikka ei juuri tätä termiä käyttänytkään. Asia tuli esille, kun tiedustelin hänen suhtautumistaan vanhuspalveluihin. Yllätyksekseni hänen asenteensa oli positiivisen myötämielinen, mutta sillä lisäyksellä, että vasta sitten, kun hän ei enää tiedosta ympäristöään, sallii hän naispuolisen hoitajan huolehtivan hänen intiimihygieniastaan. ”*Minulla ei ole mitään sitä vastaan, että olisin laitoksessa, mutta minä en halua että nainen vaihtaa minulle esimerkiksi vaipan. Sen pitää miehen tehdä. En voisi kuvitellakaan, että se tapahtuisi minulle. Meillä on uskonto ja meillä on arvot. Naiset hoitavat naisia ja miehet miehiä. Tietenkin jos ihminen on sellaisessa tilassa, että hän ei enää ymmärrä mitä ympärillä tapahtuu, niin se on toinen asia.*”

5.10 Miehen muuttunut asema

Rag waa haween hambadood. Men are what women haft left behind. (Diiriye 2006, 144.)

Naag la'aan waa naf la'aan. To be without a woman is to be without life (this indicates the crucial importance of a woman's support). (Diiriye 2006, 145.)

Sukupuolella viitataan miehiin ja naisiin sekä heihin liitettyihin ruumiillisiin eroihin ja näihin kiinnitettyihin kulttuurisiin jakoihin. Sukupuolen käsite kattaa ruumiillisten erojen lisäksi myös sosiaalisen sukupuolijärjestelmän tai järjestyksen eli sen, miten naiset ja miehet kulttuurissa ja yhteiskunnassa asetetaan suhteessa toisiinsa. Tätä

suhdetta voi niin halutessaan tarkastella myös seksuaalisuuden näkökulmasta. Se millaisina käsitämme sukupuolet, vaikuttaa siihen, millaisena havainnoimme maailmaa. (Juvonen, Rossi & Saesma 2009, 12–14.)

Islamin mukaan kaikella maailmassa on oma Jumalan luoma käyttäytymiskaavansa (fitra) ja tehtävänsä (amr), niin myös miehellä ja naisella. Siten sukupuoliroolit ovat selkeät, ja ne opitaan jo lapsuudessa. Koska sukupuolten tehtävät ovat islamilaisissa kulttuureissa erilaiset, miehet ja naiset toimivat eri alueilla. (Hallenberg 2008, 80–81; Abdullahi 2001, 120.) Maahanmuutolla on vaikutuksia sukupolvien ja sukupuolten välisiin suhteisiin perheiden sisällä. Lähtömaiden sukupuolijärjestelmissä tyttäret ja pojat saavat erilaisen kohtelun. Sukupuoli määrittää myös heidän tulevaisuuden mahdollisuuksiaan. Kun lähtö- ja tulomaiden erilaiset sukupuolijärjestelmät kohtaavat, saattaa se horjuttaa sukupuolten välisiä ja perheen sisäisiä suhteita. (Pentikäinen 2005.) Traditionaalisissa kulttuureissa miehen kunniatehtävänä on elättää perheensä.

Aviomies kunnioittaa ja tunnustaa vaimon päätävävallan kodin sisäpuolisiin asioihin. Samalla tavoin aviovaimo kunnioittaa aviomiehen auktoriteettia kodin ulkopuolisiin asioihin, kuten perheen edustaminen yhteisöllisissä tilaisuuksissa. Sukupuolten erottelu näkyy konkreettisesti myös tilan käytössä. (Abdullahi 2001, 120.) Tiilikaisen (2003) mukaan segregatio miesten ja naisten välillä näkyy selkeimmin vierailujen ja tapahtumien yhteydessä, jolloin jopa kodin sisäpuolella olevat tilat määrittyvät sukupuolisesti ja sosiaalisesti. Somaliperheiden arkea Tiilikainen on kuvannut seuraavasti: ”Kun kodissa on vieraana pelkästään naisia, kokoontumistilana toimii olohuone ja keittiö. Jos aviomies on kotona, naiset kokoontuvat yhteen huoneeseen, missä he saavat olla rauhassa keskenään. Mikäli vieraina on sekä miehiä että naisia, naiset seurustelevat usein keskenään eri huoneissa ja miehet esimerkiksi syövät yhdessä ennen naisia.” (Tiilikainen 2003, 126.)

Vastakkaiseen sukupuoleen pidetään etäisyyttä lukuun ottamatta heitä, joihin ollaan sukulaisuussuhteessa. Tuntemattomista pysytellään fyysisesti etäällä. Perinteisessä maaseutukulttuurissa kasvanut muslimi viettää enimmänsä aikansa oman sukupuoliryhmänsä kanssa. Fyysinen kontakti samaa sukupuolta oleviin varsinkin Lähi-idässä ja Pohjois-Afrikassa saattaa olla läheinen. Miehet kaulailevat ystäviään, naiset kulkevat käsikynkkää ja puhe-etäisyys on pieni. Puhuessakin pyritään koskettamaan toista ja poskisuudelmia vaihdetaan. Islamin maissa seksuaalisuuden

alue on Suomeen verrattuna laajempi. Seksuaalisuudeksi voidaan tulkita kaikki toisilleen vieraiden miesten ja naisten kontaktit. Pelkkä kättely tai katsekontakti, joskus jopa naisen puhuminen tai tuoksu. (Hallenberg 2008, 80–81).

Somalialainen yhteiskunta on laajalti sukupuolisegregoitunut, ja miehet vierailevat yksinään miesten luona ja naiset naisten luona (Abdullahi 2001, 116). Erityisen selvä sukupuolten välinen jako on moskeijassa ja muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa. Naisille saattaa pääkaupunkiseudun moskeijoissa olla jopa oma sisäänkäynti. Imaamin tai muun miespuhujan ääni välittyy mikrofonin kautta, mutta näköyhteyttä miesten puolelle ei ole. Mikäli naiset ovat miesten kanssa samassa tilassa moskeijassa, naiset sijoittuvat huoneen takaosaan miesten taakse. (Tiilikainen 2003, 126–127.)

Sukupuolijaottelu ulottuu aina kuolemaan saakka. Kuoleman kohdatessa perinteisesti miehet pesevät kuolleen muslimimiehen ja naiset pesevät kuolleen musliminaisen. Leski voi aina osallistua ruumiin pesuun. Hautapaikalla imaami suorittaa vainajan siunausrukouksen, ja rukoukseen osallistuvat miespuoliset muslimit (Abdi 1992, 11; Laukkanen 2001, 95–96.) Jopa somalialaisten paluumuutto on sukupuolittunut. Hansen (2008, 1109), joka on tutkinut rauhoittuneeseen Somalimaahan palaavia somalialaisia, kuvaa sitä, miten paluumuuton yksi silmiinpistävä piirre on sen miesvaltaisuus. Vaikka Somaliasta paenneiden keskuudessa miesten ja naisten osuus on lähes yhtä suuri, on paluumuutto pääasiassa miehinen ilmiö. Myös Kleist (2004, 11) puhuu samasta ilmiöstä. Hänen mukaan erityisesti miehet pyrkivät asettumaan asumaan Somalimaahan saaden mahdollisesti länsimaihin jääneiltä vaimoilta tai lapsilta rahallista tukea.

Suomessa somalimiesten roolia on muuttanut vallan erilaisuus ja miehen radikaalisti muuttunut asema suhteessa perheeseen ja ympäristöön. Uuden aseman hyväksyminen on monelle eettisesti vaikeaa ja tuntuu oman kulttuurin ja perinteiden arvojen vastaiselta. Itsetunto on monella tapaa koetuksella, kun miesten tiedoille ja taidoille ei ole kysyntää eikä tarvetta. Mohamed purkaa tuntojaan seuraavasti: ”*Suurimmalta osalta (miehiä) on pudonnut omalta elämältä pohja. Kukaan ei kysy neuvoa, minun neuvojani ei tarvita. Mutta pitää vain hyväksyä, että kukaan ei kaipaa neuvojani. Miten voisin neuvoa, kun en hallitse tätä yhteiskuntaa. Somaliassa olisin pystynyt antamaan neuvoja.*” Samir jatkaa samaa teemaa toteamalla: ”*Somaliassa olin tunnettu ja viisaudellani oli kysyntää. Minua tarvittiin, minulla oli yhteiskunnalle ja yhteisölle*

jotakin annettavaa ja myös opittavaa moraalisesti.” Somaliassa miehillä oli aina tekemistä ja toimintaa sekä yhteiskunnassa että kodin ulkopuolella. Suomessa he eivät voi toimia samoin. Lisäksi kotimaahan jääneet perheenjäsenet odottavat Suomessa asuvalta mieheltä paljon. Selittelyt uudesta yhteiskunnasta, työttömyydestä tai muuttuneista tilanteista eivät eivätkä anna ymmärrystä hyvinvointivaltiossa asuvalle miehelle. (Pentikäinen 2005, 215–217.)

Elämä diasporassa tarjoaa miehille myös uusia mahdollisuuksia neuvotella ja määritellä asemaansa suhteessa naissukupuoleen, mikä Somaliassa ei samalla tavoin olisi ollut mahdollista. Kysyessäni miehiltä mikä on Suomessa asumisessa parasta ja pahinta, sain Abdilta seuraavanlaisen vastauksen, joka kuvaa hyvin miten miehen rooli joutuu uudessa kotimaassa koetukselle. *”Oli järkyttävää, kun tytär sanoi keskellä yötä, että hän lähtee häätjuhlaan. Somaliassa kaikki ovat kotona ja nukkumassa jo kello yhdeksältä illalla eikä kukaan lähde ulos. Mutta tytär vain ilmoitti. Vaikka kielsin, niin hän lähti. Tytär sanoi, että emme asu Saudi-Arabiassa ja hänellä on vapaus tehdä mitä hän haluaa ja niin hän lähti. Hän ei kunnioittanut minua. Somaliassa tottelevaisuus on suurempi. Jopa vaimoni saattaa lähteä ulos kello kymmeneltä illalla. Sitä on vaikea ymmärtää. Se on vaikeinta, kamalinta. Suomessa on parasta hyvä hoito, hieno palvelu, ilmaiseksi. Ainoa paha asia on, että naiset ovat vapaita valitsemaan mitä he haluavat tehdä. Uskon, että vaimot kostavat. Saan uudestaan ja uudestaan kuulla vanhoja asioita Somalian ajalta. Ne samat asiat toistuvat ja toistuvat.”* Huolimatta siitä, että Abdi kertoi mietteistään puoleksi pilke silmäkulmassa, kuvaa tämä miten somalimiehet reflektivat asemaansa muutosten keskellä.

Suomessa yhteiskunta hoitaa monia aikaisemmin somaliperheiden vastuulla olleita tehtäviä. Erityisesti aviomiehet ovat menettäneet perheen elättäjän auktoriteetin monien perheiden eläessä sosiaaliturvan varassa. Somalimiehet ovat suhteellisesti menettäneet enemmän auktoriteettia kuin naiset, jotka ovat voineet pitää kiinni omista kodin piiriin kuuluvista tehtävistään. Muutokset ovat ulottuneet jopa perheiden sisäisiin rooleihin. Somalimiesten on pakko osallistua aikaisempaa enemmän kodin ja lasten hoitoon (Tiilikainen 2007, 269–270.) Samir kertoo omista kokemuksistaan seuraavasti: *”Perheen sisällä tämä näkyy siten, että täällä Suomessa joutuu ottamaan lasten mielipiteet huomioon. Somaliassa olin jatkuvasti työssä, enkä oikeastaan ennättänyt paneutua lapsiini. Tavallaan täällä on hyvä, kun on aikaa paneutua lapsiin.*

On opittava ottamaan lasten mielipiteet huomioon. Se ei ole huono asia vaan hyvä asia.” Oman haasteensa tuo perheenjäsenten eritahtinen kotoutuminen, kielitaidon karttuminen ja uuden kulttuurin tapojen omaksuminen. Perheen arki saattaa sisältää jännitteitä, jolla on heijastuksia aikuisten ja lasten rooleihin vanhempien menettäessä sosiaalisen asemansa. Jännitteitä ilmenee usein erityisesti niissä perheissä, joissa lapset oppivat suomen kielen ja joutuvat hoitamaan perheen kontaktit viranomaisiin.

Somaliperheet kokevat arjessaan monia uhkia, jotka tulevat sekä ulkoa että perheen sisältä. Ongelmia syntyy suomalaisen yhteiskunnan arvojen ja käyttäytymismallien tunkeutuessa yhteisöjen sisälle. Sukupolvien välinen kuilu syvenee aiheuttaen kollektiivisen kulttuurin höltymistä. Selviytyäkseen somalimiesten on löydettävä elämästään yhteisöllisiä siteitä ja kiinnityttävä arvoihin, jotka eivät korosta suoriutumista ja pärjäämistä. Kokemusten puuttuminen suomalaisesta työelämästä koetaan tappioksi. Monille välittyy vääristynyt kuva suomalaisesta elämästä ja tavallisesta suomalaisesta arjesta (Pentikäinen 2005, 237–238.) Perheiden monisukupolvisuuden piirteet katoavat ja sosiaaliset verkostot supistuvat. Samalla kun uudessa elämäntilanteessa kollektiivinen kulttuuri etsii uomiaan, erilaisuus tuntuu sekä suhteessa uuteen että vanhaan kotimaahan (Pentikäinen 2005.) Monelle somalinaiselle koti on arjen tärkein näyttämö, jossa miehellä ei perinteisesti ole paikkaa. Suomessa asutut vuodet muuttavat vääjäämättä tätä asetelmaa.

Taylor (1995b) korostaa sitä, miten kaikki yhteiskunnat tulevat entistä monikulttuurisemmiksi ja samalla myös läpäisevimmiksi. Läpäisevyydellä Taylor tarkoittaa sitä, että yhä useammat valtiot suhtautuvat entistä avoimemmin monikansalliseen maahanmuuttoon. Tämä merkitsee myös sitä, että useammat yhteiskunnan jäsenistä elävät diaspora-elämää, jonka keskus sijaitsee jossakin muualla. Tämän tietoisuuden valossa ei ole kovin järkevää vain todeta, että ”näin meillä on tapana tehdä” (Taylor 1995b, 66). Uudet tulijat, jotka aiheuttavat meissä hämmennystä ja ymmärtämättömyyttä, edustavat kulttuureja, jotka kyseenalaistavat meidän filosofisia rajojamme ja tapaamme elää. Samalla se haastaa meidät pohtimaan sitä, miten me käsittelemme ja huomioimme maahan muuttaneiden syrjäytymisen tunteita joutumatta tinkimään omista perustavanlaatuisista poliittisista periaatteistamme. (Taylor 1995b, 66.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Il ibtileysan yaa belaayo tilmaanta. Those who only seek for faults find nothing else. (Diiriye 2006, 168.)

Länsimaiden siirtomaahistorian perintönä länsimaalaiset kulttuurit ovat tottuneet asettamaan itsensä korkeampaan asemaan ei-länsimaalaiseen kulttuuriin nähden. Tästä historiallisesta taustastamme johtuen meille vieraat väestöryhmät ja kulttuurit joutuvat helposti marginaaliseen asemaan. Tämän tietämyksen valossa ”maassa maan tavalla”-toteamukset kuulostavat karkeilta ja tunteettomilta. Valtaa pitävillä kulttuureilla on tapana lujittaa henkistä valta-asemaansa (hegemoniaansa) teroittamalla alistettujen huonommuutta. Merkityksellisemmäksi nousee taustalla piilevä kunnioittava suhtautuminen, joka vie meidät tunnustamisen tärkeyteen. (Taylor 1995b, 66).

Ikääntyvät somalimiehet halusivat tulla tunnustetuiksi yksilöinä ja yhteisönä siten, että arviointi heistä perustuu totuudenmukaisempaan ja aidompaan tietoon verrattuna vallalla olevaan yleistävään ja yksinkertaistavaan kuvaan. Ehkä tämä oli yksi syy heidän suostumiseensa tutkimukseen osallistumiseen. Jälkeenpäin tarkasteltuna tutkimukseni alussa somalimiehen esittämä kysymys: ”*Onko varmaa, että tutkimustani tulevat lukemaan myös valtion poliittiset päättäjät?*” oli juuri sitä, mitä Taylorin tunnustamisen politiikassa on kyse. Miehet halusivat olla itse kertomassa keitä he ovat, miten he ajattelevat ja mitä elämä on heille Suomessa tuonut mukanaan. Tayloria (1995b, 72) siteeraten aidomman arvion tekeminen toisesta edellyttää, että muutumme erilaisuutta kohdatessamme, emmekä suoralta kädeltä tuomitse toiseutta, sitä mikä on meille vierasta, omien alkuperäisten käsitystemme ja normiemme mukaisesti. Samalla tavoin etukäteen esitetty positiivinen arvio merkitsisi epäaidon ja etnosentrisen eli omaan kansaan ahtaasti keskittyvän leiman antamista, koska tällöin arvostaisimme toiseutta sen vuoksi, että se on samanlainen kuin me.

Ikääntyviä maahanmuuttajia kohdellaan herkästi homogeenisena ja ongelmallisena joukkona ihmisiä. Suomalaiseen yhteiskuntaan syvälle juurtuneet arvot ja käsitykset, vaikka hyvin erilaiset sellaiset, tasa-arvosta, oikeudenmukaisuudesta ja yhdenvertaisuudesta estävät meitä näkemästä etnisyyden tai muiden tekijöiden tuomia eroja niissäkin tilanteissa, joissa niiden tunnistamisella olisi merkitystä yksilön hyvinvoinnille ja tarpeille.

Ihmisten oletetaan haluavan kunnioitusta eivätkä ylenkatsontaa ja mitätöintiä. (Taylor 1995b, 72). Tästä oli suurelta osin kysymys myös somalimiesten kohdalla. Mitä pidempään aikaani vietin miesten seurassa, sitä vakuuttuneemmaksi tulin siitä, miten miesten esittämät toiveet ja tarpeet eivät merkittävästi poikenneet valtaväestön ikämiehiin verrattuna. He olivat kansalaisuuteen tai ihonväriin katsomatta ikämiehiä muiden ikäistensä tavoin. Somalialaisuuden jäädessä taka-alalle, näin pelkästään ikääntyviä miehiä iän mukana tuomine juonteineen, kävelykeppeineen ja hennalla värjättyine partoineen. Havahduin monesti huomatessani ajattelevani kymmeniä vuosia sitten kuollutta isääni, ja miettien miten hänellä olisi saattanut olla sotia käyneenä paljon yhteistä jaettavaa miesten kanssa. Sama havainto saattaa päteä myös muihin iäkkäisiin suomalaismiehiin.

Kariston (1999) mukaan tavallisesti ajatellaan, että nuorena ihmisen kuuluu olla radikaali, potkia yhteiskunnallista järjestystä vastaan ja tavoitella tavoittamatonta. Keski-ikäisten sanotaan olevan lujasti kiinni vallitsevassa sosiaalisessa järjestyksessä, eivätkä juuri kurkottele tai tavoittele mitään tavallista arkielämää suurempaa. Vanhuus voidaan periaatteessa nähdä eräänlaisena toisen radikalismien kautena, jolloin vihdoinkin vapaudutaan turhista sosiaalista paineista, epämieluisista sosiaalisista siteistä ja pakotetuista sovinnaisäännöksistä. (Karisto 1999, 39.) Kariston povaama toisen radikalismien kausi ei tahdo millään istua ikääntyvien somalimiesten maisemakenttään, jossa sosiaaliset siteet ja iän tuoma arvoasema velvoittavat käyttäytymään arvokkaasti kulttuuristen koodistojensa sisältämien odotusten mukaisesti. Toisaalta Kariston ajatuksissa piilee totuuden jyviä.

Tunnustamisella ikääntyvät somalimiehet hakevat huomioiksi tuleamista, kunnioitusta ja hyväksyntää valtaväestön taholta. Molempipuolinen tunnustaminen kasvattaa keskinäistä luottamusta. Monen ikämiehen ajatukset ovat huolen täyttämiä entisen kotimaan tapahtumista ja maahan jääneiden omaisten kohtaloista. Diasporassa asuvilla somali-ikämiehillä ei ole tarvittavia voimavaroja, resursseja ja osaamista järjestäytyneemmän omatoimisen ryhmätoiminnan organisoimiseksi. Sen vuoksi tarvitaan joko kunnallisia tai kolmannen sektorin tuella toteutettuja ja organisoituja ryhmätoimintoja, joiden sisältö on sopeutettu ikääntyvien maahanmuuttajien tarpeisiin siten, että heidän yksilölliset ja piilossa olevat tietonsa ja taitonsa saadaan hyödynnettyä koko ryhmän hyväksi.

Ryhmätoiminta on tarjonnut miehille tilaisuuden osallistua suomalaisten ikäihmisten tavoin aktiviteetteihin, joista he muuten olisivat jääneet ulkopuolelle. Ryhmätoiminta on merkinnyt miehille turvallista väylää, jonka avulla he ovat voineet venyttää kulttuurinsa rajoja. Toiminnan kautta he ovat yhdessä päässeet osallistumaan tilanteisiin ja tapahtumiin, jotka ovat avanneet heille valtaväestön tapakulttuuria ja tottumuksia. Ikääntyvän somalimiehen ilmestyminen Kansallisbaletin ja Sotamuseon tiloihin tai Mөлkkö-turnaukseen saattavat merkitä sekä somaliyhteisölle että kantaväestölle jotakin sellaista, mikä ei oikein sovi etukäteiskuvitelmiin. Ehkä nämä muutamat ryhmätoiminnan kautta tarjoutuneet kosketuspinnat näyttävät radikalismien ilmentyminä. Ryhmätoiminta on tarjonnut sosiaalisia kokemuksia, kontaktipintoja ja dialogisuutta suhteessa valtaväestöön, jonka kautta miehet ovat saaneet ymmärrystä, hyväksyntää ja tunnustamista erilaisuuden jäädessä taka-alalle.

Yhteisöllisyys ja yhdessä tekeminen ovat luoneet luotettavat puitteet uuden kokemiselle ilman, että se olisi uhannut heidän identiteettiään tai arvoasemaansa somaliyhteisön silmissä. Karistoa myötäillen voisin kutsua tätä ikääntyvien somalimiesten ensimmäiseksi radikalismien kaudeksi, jossa he yhdessä kokeilevat ja laajentavat oman yhteisönsä rajoja tullakseen tunnistetuiksi ja tunnustetuiksi sekä valtaväestölle että myös oman yhteisönsä sisällä. Omalla esimerkillään he ovat viitoittaneet tietä niille somalimiehille ja -naisille, jotka ovat vasta ottamassa ensimmäisiä askeleitaan ikääntymisen polulla.

Vuorovaikutus ja sosiaaliset suhteet ovat osallisuuden kokemisen peruselementtejä. Tämä koskee nuoria, vanhoja, suomalaisia ja maahanmuuttajia. Sen lisäksi tarvitaan rauhallinen ja positiivinen ilmapiiri ja tila, jonka päälle luottamus voi rakentua. Ryhmätoiminta, jonka sisällön ja toteuttamistavan suunnittelussa miehet ovat alusta saakka olleet mukana, on tarjonnut turvallisen alustan, jonka päälle keskinäinen luottamus on rakentunut. Jos luottamus puuttuu, sosiaaliset tilanteet koetaan kiusallisiksi. Liittyminen johonkin yhteisöön tuo mukanaan turvallisuuden tunnetta. Positiivinen ja kannustava suhtautuminen auttaa luomaan luottamuksellisia suhteita henkilöihin, joille uuden kielen oppiminen on hankalaa ja vaivalloista. Pienistäkin edistysaskeleista pitää antaa rehellistä tunnustusta ja kannustavaa palautetta. Ryhmätoiminnassa miesten saamalla positiivisella palautteella on ollut suuri merkitys heidän osallistumiselleen, itsetunnon ja sitä kautta heidän hyvinvoinnilleen.

Jokaisen meistä pitäisi saada tuntee kelpaamisen tunne, vaikka osaamista ei aina olisikaan.

Ikääntyvät pakolaiset, joita tutkimukseni kohteena ovat somalimiehet edustavat, muodostavat pienen osan väestöämme. Heillä on tärkeä rooli pitäessään huolta perheyhteisönsä vakaudesta ja yhtenäisyydestä perheen kohdatessa pakotetun maastamuuton mukanaan tuomia väistämättömiä kulttuurisia muutoksia.

Maahanmuuttajien on vaikea saada ääntään kuuluviin asioissa, jotka koskevat heidän hyvinvointiaan tai kotouttamistoimenpiteitään. Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat heterogeeninen joukko, jossa on edustettuina useita etnisiä ryhmiä. Jotta näiden ryhmien kasvavat tarpeet tulisivat tulevaisuudessa yhdenvertaisesti huomioiduiksi, tulee kulttuurisensitiivisyyttä korostaa koulutuksissa ja vanhenemista käsittelevissä tutkimuksissa. Koulutuksen ja tutkimuksen tulee entistä painokkaammin panostaa niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat ikääntyvien maahanmuuttajien hyvinvoinnin lisäksi terveyden edistämiseen.

Maahanmuuttajat tarvitsevat ikään katsomatta sekä omaan etniseen ryhmään kuuluvia että suomalaisia ystäviä. Suomessa asutun ajan pidentyminen ja suomen kielen taitojen kohentuminen lisäävät ikääntyvien maahanmuuttajien sosiaalisia mahdollisuuksia vuorovaikutukseen omaan etniseen ryhmään kuuluvien lisäksi myös suomalaisiin. Uskon, että lisäämällä osallisuutta ja tunnistamiseen tarvittavaa dialogisuutta, autetaan ikääntyviä maahanmuuttajamiehiä säilyttämään arvokkuutensa, vireytensä ja asemansa perheen päänä, mikä sitä kautta vahvistaa perheen yhtenäisyyttä ja ennaltaehkäisee pahoinvointia ja masentuneisuutta. Kun ikääntyvien somalimiesten rooli pysyy somaliyhteisön silmissä ennallaan, tutuna ja turvallisena, antaa se yhteisölle tilaa jossakin muussa kohtaa sopeutua ympäröivään yhteiskuntaan.

Olen koko tutkimusmatkani aikana tiedostamattani pohtinut, onko miehille suunnattu ryhmätoiminta sitä, mitä miehet ja erityisesti maahanmuuttajamiehet tarvitsevat. Monesti on tuntunut siltä, että henkilöillä, joilla ei ole mitään kosketusta ikääntyviin maahanmuuttajiin yleensä tai muslimimiehiin erityisesti, on kaikkein selkeimmät käsitykset. Vastaukseni pitäisi luonnollisesti olla tutkimuskohteen valinnan perusteella myös selkeä, mutta mitään yhtenäistä vastausta puoleen tai toiseen en ole löytänyt.

Miesten kanssa käymistäni keskusteluista ei myöskään ole löydettävissä yhtä yhtenäistä vastausta.

Valtaosalla miehistä ei ollut mitään naisten osallistumista vastaan, mutta monelle se merkitsisi ryhmätoiminnan luonteen muuttumista. Abdulin mietteet naisten osallistumisesta tai osallistumattomuudesta kuvaavat useamman miehen samansuuntaisia ajatuksia. *”Pelkässä miesryhmässä miehet voivat vitsailla ja keskustella toinen toistensa kanssa vailla pelkoa siitä, että loukkaa naista. Jos naiset olisivat mukana, pitäisi olla varovainen ja jollakin tapaa rajoittunut. Toisaalta haluaisin mielelläni ryhmätoimintaan mukaan myös naiset, jotta hekin oppisivat samalla tavoin kuin me.”* Somalimiesten ryhmä ei todellisuudessa ollut puhtaasti sukupuolineutraalia aluetta, vaikka osallistujina olivat vain somalimiehet. Naiset ovat koko ryhmätoiminnan ajan olleet tavalla tai toisella siinä mukana. Tällä tarkoitan sekä valtaväestön että somaliyhteisön edustajia: suomen kielen opettaja, asioimistulkki, vapaaehtoistyöntekijä, ryhmätoiminnassa vierailleet luennoitsijat, vaimot, tyttäret, opiskelijat tai muut vierailijat ja minä tutkijana.

Ryhmätoiminta on mutkaton ja varsin vähän resursseja vaativa yhteisösosiaalityön työmuoto, jota tulisi entisestään hyödyntää yksilö- tai asiakaskohtaisen sosiaalityön rinnalla. Toiminnan vaatimat resurssit suhteutettuna miesten ryhmätoiminnasta saamiin positiivisiin kokemuksiin ovat merkityksellisiä sekä ikämiehille itselleen että miesten ympärillä oleville perheenjäsenille, somaliyhteisölle ja toimintaan tavalla tai toisella mukana olleille tahoille ja toimijoille. Vastavuoroisessa yhteistoiminnassa voittajina ovat molemmat osapuolet. Parhaimmillaan ryhmätoiminta ehkäisee ikääntyviä somalimiehiä Mölsän, Hjelden ja Tiilikaisen (2010) havaitsemalta ”buufistumiselta” poistamalla ahdistuneisuutta, surumielisyyttä ja uupumista. Ilmalla täyttymisen tunteen tilalle tulee uusia elämyksiä ja kokemuksia siitä, että on tarvittu ja kunnioitettu. Ryhmätoiminta auttaa näkemään ikämiehet yksilöinä, kun kasvottomasta somaliryhmästä alkaa erottua valtaväestön ikäihmisten tavoin tuntevia ja eläviä persoonallisuuksia omine osaamisineen, mieltymyksineen ja luonteenpiirteineen.

Kielitaidon kasvaessa ja ennakkoluulojen hälventyessä olisi tervetullutta, että toimintaan osallistuisi somalimiesten lisäksi myös muiden etnisten ryhmien ja/tai valtaväestön miehiä. Ehkä Mөлккy-turnaus oli päänavaus jollekin sellaiselle, jolle ei vielä tuolloin ollut tilausta. Olen vakuuttunut, että tulevaisuudessa vastaavanlaisten

leikkimielisten mittelöiden organisoimiseen ja toteutukseen ei tarvita yhteisöjen ulkopuolisia toimijoita. Kohtaamiset eivät kaipaa eivätkä tarvitse reporttereita tai valokuvaajia todistajikseen. Ne toteutuvat parhaiten spontaanisti ja ilman eksotiikkaa.

Olen saanut etuoikeuden seurata usean vuoden ajan miesten ryhmätoimintaa monessa eri roolissa – suomen kielen opettajan apuopettajana, opettajan sijaisena, opetusmateriaalin hankkijana, kahvin keittäjänä ja niin edelleen. Tänä aikana olen oppinut havainnoimaan asioita, joihin en aikaisemmin ole osannut kiinnittää huomioita. Osalla miehistä on luonnollisesti ikääntymisen myötä tulleita konkreettisesti havaittavissa olevia fysiologisia vaivoja ja aistirajoitteita, jotka eivät kuitenkaan ole miesten osallistumista haitanneet. Olen samalla saanut kurkistuksen siihen, miten he luku- ja kirjoitustaidottomuudesta ja taustalla piilevistä hahmottamisvaikeuksista huolimatta ovat luoneet omat yksilölliset selviytymiskeinonsa arjessa kohtaamisiinsa haasteisiin. Kukaan ryhmäläisistä ei ole aktiivisesti ottanut esille lukutaidottomuuttaan, koska sillä ei ole ollut heidän aikaisemmassa elämässä suurta merkitystä tai lukutaidottomuus koetaan modernissa yhteiskunnassa häpeällisenä. Sen vuoksi olisi tarpeen selvittää, miten luku- ja kirjoitustaidottomuus vaikuttaa ikääntyvien maahanmuuttajien arjen hyvinvointiin ja minkälaisia selviytymiskeinoja he ovat kehittäneet selviytyäkseen virallisen Suomen kirjallisista kaavakkeista, hakemuksista, oppaista ja esitteistä. Mielenkiintoisia tutkimuksen kohteita riittää myös muista maahanmuuttajaryhmistä, ja heidän ajatuksistaan ikääntymisestä ja turvallisesta vanhenemisesta vieraalla maalla.

Lopuksi

Tutkimukseni loppuun liitän kopion joulukuussa 2011 somalimiesryhmäläisiltä saamastani joulukortista (Kuva 3). Työtehtäviä opintovapaani aikana hoitanut sijaiseni lähetti yhdessä miesten kanssa kirjoittamansa joulutervehdyksen kotiosoitteeseeni. Hyvän joulun toivotusten sijaan jokainen miehistä oli kirjoittanut korttiin sanan KIITOS, jolla he halusivat välittää tuntojaan ryhmätoimintaa kohtaan. Kortin partasuiset tontut punaisissa asusteissaan toivat miehet hennattuine partoineen elävästi mieleeni. Voiko enää paremmin joulun perimmäinen merkitys välittyä kuin mitä kortti sai minussa aikaan? Aistin, että tämä oli heidän antamansa tunnustus työlleni, tutkimukselleni ja kaikelle sille mitä olimme yhdessä kokeneet näiden kuluneiden yhteisten vuosien aikana. Nyt on minun vuoroni kiittää – MAHADSANID!

LÄHTEET

Aallas, Esa (1991) Somalishokki. Suomen pakolaisavun julkaisusarja. 2. Jyväskylä: Gummerus.

Abdi, Yusuf Omer (1992) Somalina Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Abdullahi, Mohamed Diriye (2001) Culture and Customs of Somalia. USA: Greenwood Press.

Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alitolppa-Niitamo, Anne (1994) Somalipakolaiset Helsingissä: Sosiaaliset verkostot ja klaanijäsenyyden merkitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Alitolppa-Niitamo, Anne & Ali, Abdullahi (2001) Somalidiaspora Suomessa – muutoksia, haasteita ja haaveita. Teoksessa Forsander, Annika, Ekholm, Elina, Hautaniemi, Petri et al. Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Yliopistopaino.

Anis, Merja (2008) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. <https://oa.doria.fi/handle/10024/35938>.

Berry, John R. (1997) Immigration, Acculturation and Adaptation. Applied Psychology. An International Review. 46 (1)/1997, 5–68.

Bjelfvenstam, Bo (1982) I Somalia. Uppsala: Nordiska afrikainstitutet.

Brubaker, Rogers (2005) The 'diaspora' diaspora. Ethnic and Racial Studies, Vol 28, No 1. January 2005, pp. 1–9.

Clarke, Kris (2004) Sisällä ja ulkona: maahanmuuttajien yhteisötutkimus. Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004):6, 630–641.

Curiel, Herman F. & Miles, Toni & Mouton, Charles & Brangman, Sharon A. & Espino, David V. (1998) Etnogerontología. La posición de la Sociedad Americana de Geriatria. Colombia Médica. Vos 29; 29: 143–147.

<http://simef.univalle.edu.co/colombiamed/VOL29NO4/etnogerontologia.html>. Luettu 27.12.2010.

Diiriye, Anwar Maxamed (2006) Literature of Somali Onomastics and Proverbs ”With Comparison of Foreign Sayings”. Minneapolis: Gobaad Communications & Press.

Edmonds Crewe, Sandra (2004) Etnogerontology: Preparing Culturally Competent Social Workers for the Diverse Facing of Aging. *Journal of Gereontological Social Work*, Vol. 43(4). 45–58.

Emerson, Robert & Fretz, Rachel & Shaw, Linda (1995) *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: The University of Chicago Press.

Eräsaari, Leena (1990) *Nilkin naamio - sosiaaliraportti*. Tutkijaliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Eräsaari, Leena (1995) *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Eräsaari, Leena (2009) Jos ratkaisu on yhteisö, niin mikä on ongelma? Teoksessa Karin Filander & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja*. Jyväskylä: Gummeruksen Kirjapaino Oy. 67–90.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2008) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Euroopan unionin perusoikeusvirasto (FRA). *Syrjinnän kartoittaminen Euroopassa. Euroopan unionin vähemmistöjä ja syrjintää koskeva tutkimus (EU-MIDIS)*. http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Memo-EU-MIDIS-09122009_fi.pdf. Luettu 2.5.2010.

Fangen, Katrine (2005) *Deltagande observation*. Malmö: Liber Ekonomi.

Forsander, Annika & Ekholm, Elina (2001) *Maahanmuuttajat ja työ*. Teoksessa Annika Forsander, Elina Ekholm, Petri Hautaniemi, Anne Alitolppa-Niitamo, Eve Kyntäjä & Nguyen Quoc Cuong. *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Yliopistopaino. 57–82.

Fuglerud, Oivind & Engebriksen, Ada (2006) Culture, networks and social capital: Tamil and Somali immigrants in Norway. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 29 No. 6, November 2006, 1118–1134. Routledge: Taylor & Francis Group.

- Grönfors, Martti (2008) Laadullisen tutkimuksen kenttätömenetelmät.
http://homepage.mac.com/vilkka/Kirjat/Laadullisen_tutkimuksen.pdf. Luettu
20.6.2010
- Haatanen, Kalle (2000) Yhteisösoseaalityön paradoksit. Helsingin yliopiston
sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja 4/2000.
- Hall, Stuart (2003) Kulttuuri, paikka ja identiteetti. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli
Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino. 85–128.
- Hall, Stuart (2003) Monikulttuurisuus. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty
(toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino. 233–283.
- Hallenberg, Helena (2008) Seksuaalisuus islamin maissa. Teoksessa Pirkko Brusila
(toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Hansen, Peter (2008) Circumcising Migration: Gendering Return Migration among
Somalilanders. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 34. No 7, September
2008. 1109–1125.
- Harrison, Dick (2006) Slaveri: en världshistoria om ofrihet. Forntiden till renässansen
Lund: Historiska Media.
- Hartikainen, Miira (2005) Thaimaalaisten naisten kokemuksia parisuhdeväkivallasta ja
avunsaamisesta Suomessa. Marginalisaatiokysymysten sosiaalityön erikoisala.
Helsingin yliopisto. (<http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=0837ade5-a4dc-492d-b860-3c8d311ce765>).
- Hassinen Ali-Azzani, Tuulikki (2002) Terveys ja lapset ovat Jumalan lahjoja.
Etnografia somalialaisten terveystieteistä ja perhe-elämän hoitokäytännöistä
suomalaiseen kulttuuriin siirtymävaiheessa. Kuopion yliopiston julkaisuja E.
Yhteiskuntatieteet 95, Kuopio.
- Hautamäki, Petri (2004) Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa.
Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura,
julkaisuja 41.

- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2005) Tutki ja kirjoita. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Honneth, Axel (2003) Erkännande. Praktisk-filosofiska studier. Göteborg: Bokförlaget Daidados AB.
- Huttunen, Laura (2002) Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ikäheimo, Heikki (2003) Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto. Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustussuhteista. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 220. Jyväskylän yliopisto.
- Ikäläinen, Sinikka & Martiskainen, Taina & Törrönen, Maritta (2003) Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaana maahanmuuttajaperhe. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki: Dark Oy.
- Islamopas.com. <http://www.islamopas.com/koraani/016.htm>. Luettu 13.4.2010.
- Jokinen, Arja (2006) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteena. Tampere: Vastapaino. 37–53.
- Jordan, Glenn (2008) An African Presence in Europe. Portraits of Somali Elders. Cultural Studies Vol. 22, No. 2 March 2008. Taylor & Francis. 328-353.
- Juvonen, Tuula & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (2009) Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino. 9–17.
- Julkunen, Raija (2009) Sosiaalialan tunnustamisen suhteet ja tunnustusvajeet. Luentomoniste Itä-Suomen sosiaalityön päiviltä 10.11.2009.
- Kamali, Masoud (2002) Kulturkompetens i socialt arbete. Om socialarbetarens och klientens kulturella bakgrund. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Kamali, Masoud. Syrjintä ei tunnista eikä kunnioita ikärajoja, luento 17.10.2008 Vanhustyön keskusliiton Ikääntyvät maahanmuuttajat -seminaarissa.

Karisto, Antti (1999) Vanheneminen koskee kaikkia. Teoksessa Vanhuus, sielunhoidon aikakausikirja nro 11. Helsinki: Hakapaino Oy. 34–44.

Kinnunen, Petri (1998) Hyvinvoinnin ruletti. Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymisestä 1990-luvun Suomessa. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.

Kleist, Nauja (2004) Nomads, sailors and refugees. A Century of Somali Migration. Sussex Migration Working Paper no. 23.
http://repository.forcedmigration.org/show_metadata.jsp?pid=fmo:5641

Kleist, Nauja (2010) Negotiating Respectable Masculinity: Gender and Recognition in the Somali Diaspora. *African Diaspora*. 3 (2010). 185–206.

Koskinen, Simo (2008) Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa *Gerontologia (toim.)* Eino Heikkinen & Taina Rantanen. Duodecim. Helsinki: Otavan kirjapaino Oy. 436–448.

Koskinen, Simo & Pitkälä, Kaisu & Saarenheimo, Marja (2008) Kuntoutus ja työelämä. Teoksessa *Kuntoutus (toim.)* Paavo Rissanen, Tapani Kallanranta ja Asko Suikkanen. 2. painos. Duodecim. Helsinki: Otavan kirjapaino Oy. s. 547–563.

Kotimaisten kielten keskus. Kielitoimiston sanakirja.
<http://www.kotus.fi/index.phtml?i=540&s=2630>.

Kruner, Gudrun (2003) Literacy, Local Culture and Constructions of Identity in the Muslim World. *Beyond Locality: Somali and Palestinian Refugees*. Commission for Social Anthropology, Austrian Academy of Sciences.
http://www.uvivi.ac.at/ksa/html/inh/fors/proj_files/leteracy/kro.html. Luettu 2.9.2011.

Kulicka-Soisalon-Soininen, Anna (2010) It's all about communication. Teoksessa *Matti Rantala (toim.) Maahanmuuttajat ja ammatillisen osaamisen moninaisuus*. Metropolia, kulttuuri ja luova ala. s. 19–29.

Kuosmanen, Jari (2001) Finnkampen. En studie av finska mäns liv och sociala karriärer i Sverige. Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet: Gidlunds förlag.

Kvale, Steinar (1997) Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund: Studentlitteratur.

Laitinen, Arto (2009) Itseään tulkitseva eläin. Charles Taylor ja filosofinen ihmistutkimus. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/kokoelma/2010/20100185.pdf> . Luettu 20.9.2011.

Lappalainen, Sirpa (2007) Mikä ihmeen etnografia? Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino. 9–14.

Lappalainen, Sirpa (2007) Havainnoinnista kirjoitukseksi. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino. 113–133.

Laukkanen, Maj-Brita (2001) Monikulttuurinen kuolema. Perustietoa eri uskontokuntiin kuuluvien hoitamisesta. Suomen Mielenterveydens seura, SMS- Julkaisut. Helsinki: Tummavuoren kirjapaino Oy.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2003) Miksi erilaisuus? Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino. 7–17.

Lewis, Ioan M. (2002) A Modern History of the Somali. Revised, updated & expanded. Fourth edition. Ohio University Press.

Lewis, Oscar (1989) Sánchezin lapset. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.

Liebkind, Karmela & Mannila, Simo & Jasinskaja-Lahti, Inga & Jaakkola, Magdalena & Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Helsinki: Gaudeamus.

Linderborg, Hilikka (2007) De ryskspråkiga anhörigvårdarnas upplevelser i vårdandet av sina dementa anhöriga. Pro gradu -avhandling. Vanhustyön keskusliitto – Centralförbundet för de gamlas väl ry. Helsinki.

Marin, Marjatta (2003) Sosiaaliset verkostot. Teoksessa Marjatta Marin & Sinikka Hakonen (toim.) Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Jyväskylä: PS-kustannus. 72–93.

Martikainen, Tuomas (2009) Eettisiä kysymyksiä maahanmuuttotutkimuksessa. Elore, vol. 16 – 2/2009. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. (http://www.elore.fi/arkisto/2_09/katsaus_martikainen_2_09.pdf)

Murrey, Craig D. & Wynne, Joanne (2001) Using an interpreter to research community, work and family. *Community, Work and Family*, 4(2), 157–170.

Musse, Bashe Mohamed (1999). SAHAN. Rapport fra SAHAN : et forprosjekt finansiert av Utlendingsdirektoratet. Trondheim : Dronning Mauds Minne Høgskole.

Mölsä, Mulki (2008) Somalialaisten maahanmuuttajien ikääntymisen ja sairastamisen kokemuksia Suomessa. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*. Toim. Honkasalo, Marja-Liisa ja Leppo, Anna. *Sosiaalilääketieteen yhdistys ry.* 1/2008, 45. vuosikerta, 59–73.

Mölsä, Mulki & Hjelde, Karin & Tiilikainen, Marja (2010) Changing Conceptions of Mental Distress Among Somalis in Finland. *Transcultural psychiatry* 2010, 47:276. 276–300.

Mölsä, Mulki & Tiilikainen, Marja (2007). Potilaana somali – Auttaako kulttuurinen tieto lääkärin työssä? *Teema Kulttuurien kohtaaminen*. *Duodecim* 2007; 123(4): 451-456.

Niemelä, Heli (2006) Somalialaisen ja suomalaisen nuoruuden risteyksessä. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Hakapaino Oy.

Niklasson, Laila (1997) Somaliska familjer i Stockholm. En undersökning av somaliska familjers nätverk och integration. FoU-rapport 1997:20. Stockholm: AWJ Kunskapsföretaget AB.

Norman, Alison (1985) Triple jeopardy: growing old in a second homeland. Centre for Policy on Ageing. London: Henry King Ltd.

Pentikäinen, Marja (2005) Loputon matka. Vietnamlaisien ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Työpoliittinen tutkimus 274/2005. Työministeriö. Helsinki: Hakapaino Oy.

Ranta-Tyrkkö, Satu (2010) At the Intersection of Theatre and Social Work in Orissa, India. Natya Chetana and its Theatre. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Rantala, Taina (2006) Etnografisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa Jari Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 216–281.

Riessman, Frank & Carroll, David (1995). Redefining Self-Help. Policy and Practice. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Roald, Anne Sofie (2009) Muslimer i nya samhällen. Om individuella och kollektiva rättigheter. Göteborg: Daidalos AB.

Saarenheimo, Marja & Pietilä, Minna (2005) Kaksin kotona. Iäkkäiden omaishoitoperheiden arjen ulottuvuuksia. Tutkimusraportti 6. Vanhustyön keskusliitto. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

Sennett, Richard (2004) Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.

Silveira, Ellen (2001) Migration, health and psychological well-being in older migrants in London and Göteborg. Department of Geriatric Medicine, Social Medicine and Psychiatry. Göteborg University.

Silveira, Ellen & Allebeck, Peter (2002) Migration, ageing and mental health: an ethnographic study on perceptions of life satisfaction, anxiety and depression in older Somali men in east London. International Journal of Social Welfare 10(4). 309–320.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2008:3. www.stm.fi. Luettu 23.4.2011.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020. Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia. www.stm.fi/julkaisut/nayta/_julkaisu/1550874. Luettu 24.7.2011.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvopolitiikka: <http://www.stm.fi/tasa-arvo/tasa-arvopolitiikka/valtavirtaistaminen>. (Luettu 11.2.2011)

Sosiaali- ja terveysministeriö. Vanhuspolitiikka. Esitteitä 1999:4. <http://pre20031103.stm.fi/suomi/julkaisu/verkossa.htm>. Luettu 1.3.2009.

Sosnet (2012) Yhteisösosiaalityön erikoisala. <http://www.sosnet.fi/Lisensiaatinkoulutus/Yhteisösosiaalityo.iw3>. Luettu 2.1.2012)

Suomi-Somalia seura. Somalia tiedotuslehti 8/1994. Otteita somalialaisista runoista. 14–15.

Tacchi, Jo & Slater, Don & Hearn, Greg (2003) *Ethnographic Action Research*. New Delhi: UNESCO.

Takala, Sari (2009) *Etnogerontologia*. *Gerontologia*. Kasvun ja vanhenemisen tutkijat ry:n julkaisu. 3/2009. 163–164.

Taylor, Charles (1995a) *Autenttisuuden etiikka*. Helsinki: Priima-Offset.

Taylor, Charles (1995b) *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

Taylor, Charles (1995c) *Identitet, frihet och gemenskap*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Tiilikainen, Marja (2007) *Somaliäidit ja transnationaalinen perhe*. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy.

- Tilastokeskus. Väestörakenne, tietokantataulukot 2010. www.tilastokeskus.fi
<http://www.tilastokeskus.fi/til/vaerak/tau.html>
- Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja (2007) Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino. 89–112.
- Torres, Sandra (2002) Att invandra till Sverige på äldre da'r: integrationsmöjligheter för 'sent i livet' invandrarna. Socialvetenskaplig tidskrift, nr. 4, 2002. 338–356.
- Torres, Sandra (2006) Making sense of the construct of successful ageing. Teoksessa Stein Olav Daatland and Simon Biggs (toim.) Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations. University of Bristol: The Policy Press. 125–139.
- Turtiainen, Kati (2008) Kommunikointia uuden kynnyksellä – Luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä. Marginalisaation erikoisala. Jyväskylän yliopisto.
- Törrönen, Jukka (2002) Tieteellisen tekstin rakenne. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino. 29–49.
- Ulkoministeriön matkustustiedote. Julkaistu 22.7.2011.
<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=65718&nodeid=34484&contentlan=1&culture=fi-FI> Luettu 26.9.2011.
- Vanhustyön keskusliitto. Toiminta-ajatus ja tehtävät.
http://www.vtkl.fi/fin/liitto/toiminta-ajatus_ja_tehtavat/. Luettu 20.10.2010.
- <http://fi.wikipedia.org/wiki/Diaspora>. Luettu 1.2.2012
- ZIKR. <http://www.zikr.co.uk/content/view/71/112/>. Luettu 1.5.2011.